SAMFUNNSØKONOMENE

NR. 9 • 2011 • 125(65). årgang

SAMFUNNSØKONOMEN

Cappelen, Fagerberg og Sandmo:
ET ÅPNERE FORSKNINGSSYSTEM?

Solberg:
POPULÆRE SPORTSBEGIVENHETER PÅ TV

Cools, Fiva og Kirkebøen:
PAPPAPERM

Sekse og Sandvik:
EN GRATIS LUNSJ FOR NORGE

Moen:
LØNNINGENE I NEDGANGSTIDER

Anundsen, Krogh, Nymoen og Vislie:
HAAVELMOS MAKROMODELLER

Intervju:
KALLE MOENE

SAMFUNNSØKONOMEN

- ANSVARLIG NUMMERREDAKTØR
  Torberg Falch · NTNU
- REDAKTØRER
  Rolf Jens Brunstad · Norges Handelshøyskole
  Torberg Falch · NTNU
  Henrik Lindhjem · Vista Analyse AS

  Manus, annonsebestilling og generell korrespondanse til Samfunnsøkonomens redaksjon kan sendes til:
  tidsskrift@samfunnsokonomene.no
- RÅDGIVER
  Jannicke Helen Monsen
  jhm@samfunnsokonomene.no
- UTGIVER
  Samfunnsøkonomenes Forening
  Leder: Frode Lindseth
  Generalsekretær: Ragnar Ihle Bøhn
- ADRESSE
  Samfunnsøkonomenes Forening
  Stortingsgata 22
  Postboks 1917, Vika
  0124 Oslo
  Telefon: 22 31 79 90
  Telefaks: 22 31 79 91
  post@samfunnsokonomene.no

  www.samfunnsokonomene.no

  Postgiro: 0813 5167887
  Bankgiro: 8380 08 72130

Mediaplan 2012

PUBLISERINGSDATO	ANNONSEFRIST
Nr. 1: 17. februar	30. januar
Nr. 2: 19. mars	28. februar
Nr. 3: 18. april	23. mars
Nr. 4: 16. mai	27. april
Nr. 5: 18. juni	31. mai
Nr. 6: 14. september	29. august
Nr. 7: 16. oktober	28. september
Nr. 8: 14. november	29. oktober
Nr. 9: 13. desember	27. november

Abonnenter i Norge må beregne 1-3 dager ekstra til postgang

- PRISER

Abonnement	kr.	1250.-
Studentabonnement	kr.	300.-
Enkeltnr. inkl. porto	kr.	170.-

- ANNONSEPRISER (ekskl. moms)

1/1 side	kr.	6690.-
3/4 side	kr.	6040.-
1/2 side	kr.	5390.-
Byråprovisjon	10%	

Opplag: 2550
Design: www.deville.no
Trykk: 07 Aurskog, 2011

Innhold

NR. 9 • 2011 • 125(65). ÅRG.

- AKTUELLE KOMMENTARER
  Et åpnere forskningssystem? 4
  Av Ådne Cappelen, Jan Fagerberg og Agnar Sandmo

  Hvordan sikre fri tilgang til populære sportsbegivenheter på TV 12
  Av Harry Arne Solberg

  Pappaperm 21
  Av Sara Cools, Jon H. Fiva og Lars J. Kirkebøen

  En gratis lunsj for Norge 24
  Av Kristin Sekse og Bjørn Sandvik

- FORSKNINGSNYTT
  Hvorfor faller ikke lønningene mer i nedgangstider? 30
  Av Espen R. Moen

- ARTIKKEL
  Haavelmos makromodeller: Endogene konjunkturer og inflasjonsteori 32
  Av André K. Anundsen, Tord S. Krogh, Ragnar Nymoen og Jon Vislie

- REPORTASJE
  Stigende drage, skjult gjeld 44
  Av Christina Teige Apuzzo og Oscar Haavardsholm

- INTERVJU
  Å forstå er ikke å skryte 50
  Av Camilla Bakken Øvald

FORSIDEFOTO: © BÅRD LØKEN / NN / SAMFOTO

SAMFUNNSØKONOMEN / ISSN 1890-5250

Forskning

Det er en allmenn oppfatning at forskning er viktig for vekst og utvikling. Det gir økte muligheter for teknologiske, organisatoriske og institusjonelle forbedringer. Det viktige spørsmålet for de som tar beslutninger om nivået på forskningsbevilgningene er imidlertid om det er en positiv samfunnsøkonomisk avkastning på marginen. Det er et svært krevende spørsmål å besvare. Dette synes å være et av de områdene hvor man er nødt til å leve med størst usikkerhet om hva som er «optimal» offentlig innsats.

Fagerbergutvalget (NOU 2011:6) ble nedsatt for å bidra til forbedring av forskningssystemet. Utvalget hadde et svært bredt mandat, men nøyer seg med å bruke «et velfungerende forskningssystem» som referanseramme. Utvalgets illustrasjon av tilstanden i norsk forskning benytter publiseringsstatistikk. Når resultater måles med publiserte forskningsartikler, er produktiviteten i norsk forskning lav, og kvaliteten enda lavere når kvalitet måles med i hvor stor grad artiklene siteres. Høringsuttalelsene er kritiske: «Avgrensingen utvalget har gjort gir et partikulært bilde av det norske forskningssystemet» (Universitetet i Oslo), «det er viet for liten oppmerksomhet mot den effekten forskningen har på samfunns- og næringsutvikling» (NTNU) og «den tolkning og avgrensning utvalget foretar gjør perspektivet i analysen vesentlig snevrere enn ønskelig» (Forskningsrådet).

Selv innen kjerneinstitusjonene for norsk forskning kan det synes å være stor tro på at det er mulig å gi en bred og konkret vurdering av nytten av norsk forskning. Er dette svaret på den nedslående produktivitetsstatistikken?

I 2006 ble vitenskapelig publisering innført som et kriterium i finansieringssystemet til universiteter og høgskoler (UoH). Fra 2009 ble en tilsvarende ordning også implementert for basisbevilgningene til forskningsinstituttene. Utviklingen tyder på at den insentivbaserte finansieringen har hatt ønsket effekt. For UoH-sektoren økte registrert publisering fra 2004 til 2010 med hele 66 %.

Hva med forskning i økonomi? Den norske forskningen ble evaluert av et internasjonalt panel i 2007. Panelet konkluderte med at Norge har en relativt sterkere internasjonal posisjon innen økonomisk forskning enn samlet for all forskning. Av Europeiske land er det kun Storbritannia og Nederland som framstår som bedre i økonomisk forskning enn Norge. I forhold til våre skandinaviske naboer publiserer vi mer internasjonalt per innbygger, men siteres mindre. Kvaliteten på forskningen, i den grad det kan måles med sitering, framstår altså som den viktigste utfordringen.

Til tross for den positive internasjonale evalueringen, har imidlertid veksten i publikasjonspoeng for økonomifaget vært beskjeden. Ved de samfunnsøkonomiske instituttene på de tre største universitetene samt Norges handelshøyskole økte publiseringen med 27 % i perioden 2004-2010, altså under halvparten av veksten i UoH-sektoren totalt. Våre miljøer taper dermed i ressursfordelingen i UoH-sektoren.

Hvorfor er publiseringsveksten lavere innen økonomi enn andre fag i Norge? Det kan skyldes at det før insentivsystemet ble innført var en sterkere publiseringstradisjon innen økonomifaget enn i andre fag, og at vekstpotensialet dermed var mindre. En annen mulighet er at økonomer reagerer svakere på insentiver enn andre, noe som i dette tilfellet ikke er usannsynlig. Den kanskje viktigste årsaken er at mye av veksten i registrert publisering er kommet i publiseringskanaler på norsk. I utgangspunktet var målet at systemet skulle stimulere til internasjonal forskning. Det var derfor relativt få norske tidsskrift og forlag som var inkludert i registreringssystemet. Men godkjente norske publiseringskanaler har økt markert de siste årene, noe som kan forklare mye av den offisielle veksten i publiseringsaktivitet. Her taper økonomene fordi det innen vårt fag fokuseres på internasjonal publisering og skrives relativt få artikler og bøker på norsk.

Et stort antall norske økonomer publiserer altså internasjonalt, også i de mest anerkjente tidsskriftene. Disse artiklene omhandler viktige økonomiske spørsmål og øker forståelsen av økonomiske sammenhenger. Derfor har de betydning for offentlig debatt, økonomisk politikk, samt videre forskning. Artiklene i seg selv får som oftest liten oppmerksomhet og derfor har *Samfunnsøkonomen* innført spalten *Forskningsnytt* som presenterer en internasjonal artikkel av høy kvalitet med norsk(e) forfatter(e).

ÅDNE CAPPELEN
Forsker, Statistisk sentralbyrå
JAN FAGERBERG
Professor, Universitetet i Oslo
AGNAR SANDMO
Professor, Norges Handelshøyskole

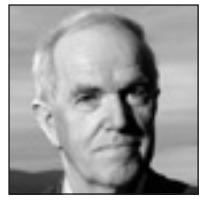

Foto: CF Wesenberg/kolonihaven.no

Et åpnere forskningssystem?

I mai i år ble NOU 2011:6 «Et åpnere forskningssystem» lagt fram. Hovedproblemstillingen for utvalget var hvordan man kan få mer ut av ressursinnsatsen i offentlig finansiert forskning. Utvalget utviklet et beregningsopplegg for å kunne sammenlikne forskningsproduktivitet mellom ulike land, fagfelt og blant norske forskningsinstitusjoner i U&H-sektoren. Tallene viser til dels store forskjeller mellom land og institusjoner i Norge, og utvalget foreslo tiltak som kan øke effektiviteten av ressursbruken.

UTVALGETS OPPGAVE

Utredningen (NOU 2011:6) har vakt en del debatt. Bl.a. kritiserte kulturredaktør Knut Olav Åmås i Aftenposten den for ikke å svare «systematisk og utførlig» på sitt «hovedspørsmål» som i følge ham er: «*Hvilke samfunnsøkonomiske resultater får Norge ut av den enorme offentlige ressursinnsatsen?*» (Aftenposten 3.5.2011). Lignende synspunkter har også kommet fra annet hold, herunder Norges forskningsråd. Denne kritikken er etter vår mening en avsporing av debatten. Den bygger for det første på en spesiell tolkning av utvalgets mandat som vi mener ikke er åpenbar. For det andre synes kritikken å forutsette at et offentlig utvalg i løpet av et års tid kan løse kompliserte faglige spørsmål, hvor selv de beste forskerne på feltet hittil har kommet til kort. For det tredje tar dette oppmerksomheten bort fra det som er hovedpoenget, nemlig at man ved enkle grep – og innenfor de økonomiske rammene regjeringen selv har lagt opp til – kan gjøre endringer som bidrar til et mer effektivt og velfungerende forskningssystem.

Enkelt sagt kan man si at vi ble bedt om å komme med råd om hvordan man kan få mest mulig ut av pengene til offentlig finansiert forskning, gitt beskrankninger som at forskning er en langsiktig affære, at en stor del er grunnforskning (forskning uten klart definerte brukere), og at systemet skal være i stand til å reprodusere seg gjennom rekruttering. Oppgaven var altså knyttet til offentlig finansiert forskning, ikke forskning helt generelt. Derfor ble det fokusert mest på U&H-sektoren, som mottar om lag halvparten av de statlige FoU-bevilgningene og står for det meste av grunnforskningen. Vi gikk ikke detaljert inn i en vurdering av NFR, siden det var bestemt at NFR snart skulle evalueres. Utvalget fant det heller ikke naturlig å gå grundig inn på oppdragsinstituttene siden disse i hovedsak er markedsdrevne og leverer hva oppdragsgiverne bestiller.

[1] *Professor Jan Fagerberg, UiO var leder av utvalget, forsker Ådne Cappelen, SSB og professor Agnar Sandmo, NHH var medlemmer.*

HVORDAN ØKE DEN SAMFUNNSØKONOMISKE EFFEKTEN AV FORSKNINGSINNSATSEN?

Det ville ha vært fint om vi kunne ha målt den samfunnsøkonomiske avkastningen (i Norge) av offentlig finansiert forskning innenfor ulike norske forskningsinstitusjoner og forskningsområder. Det kunne vært til stor nytte for myndighetene bl.a. i fordelingen av offentlige forskningsmidler. Som vi redegjør for, finnes det imidlertid ikke i noe land, på tross av mange års forskning, metoder som er egnet til å gi gode svar på dette. Det er ikke så merkelig. Offentlig finansiert grunnforskning, hvis den er vellykket, kan finne brukere over hele verden. Samfunnsøkonomiske effekter av nasjonal forskningsinnsats er vanskelige å identifisere. Den offentlige forskningsinnsatsen i Norge kan tenkes å påvirke vår evne til å utnytte andres forskningsresultater, noe som vil gi en høyere avkastning av norske forskningsressurser enn en ensidig fokusering på vår egen forskning skulle tilsi. På tilsvarende måte skjer det spredning av kunnskap til utlandet av forskningsinnsats i Norge. Dette innebærer at man bør legge stor vekt på å delta i det internasjonale forskningsfellesskapet, noe Norge gjør blant annet ved forskningsfinansiering via EU-systemet. Ofte vil det også være lange tidslag mellom forskning og resultater. Å si noe presist om de samfunnsøkonomiske effektene i Norge av den samlede offentlig finansierte forskningen her til lands, er derfor en svært vanskelig oppgave.

Det samme gjelder hvis man ønsker å sammenligne de samfunnsøkonomiske effektene i Norge av offentlig finansiert forskning ved ulike norske institusjoner. Hvordan sammenligner man for eksempel den samfunnsøkonomiske avkastningen av forskningsinnsatsen ved UiO, UiB eller Høgskolen i Narvik? Dette er et interessant spørsmål både for forskere og myndigheter, men ikke noe som kan besvares i dag. Derfor har vi foreslått at det etableres et forskningsprogram om dette. En slik forskning vil ikke starte helt på bar bakke, for i enkelte andre land, som Canada og Storbritannia, har det vært forsket en del på hvordan man kan måle de samfunnsøkonomiske effektene av for eksempel offentlig finansiert forskning innen helse (se NOU 2011:6 kap.4.1.2). Slik forskning krever at man kan identifisere brukerne av forskningen, noe det er relativt kostbart å gjøre. I Norge har det vært satset lite på dette, og vi mener det bør satses mer. Men selv om resultatene fra slik forskning i framtiden kan tenkes å gi viktig informasjon, vil det være langt herfra til en generell metode som kan gi presise svar, og som myndighetene kan bruke for eksempel når det gjelder fordelingen av forskningsmidler mellom ulike formål og/eller miljøer.

Det finnes imidlertid en enklere måte å angripe denne problemstillingen på, og det er denne utvalget har valgt å følge. Selv om de samfunnsøkonomiske effektene av offentlig finansiert forskning – og spesielt grunnforskning – er vanskelige å identifisere presist, tyder forskning på at effektene generelt er positive. Hvis man kan bruke ressursene mer effektivt – slik at man får mer forskning for pengene – vil dette også gi økt samfunnsøkonomisk effekt. Denne måten å nærme seg problemet på krever at man si noe om hvor effektivt midlene utnyttes i dag, potensialet for forbedringer og hva som skal til for å utnytte dette potensialet. Enkelt sagt vil økt kostnadseffektivitet være et bidrag til større samfunnsøkonomiske nytte-kostnadsbrøk, selv om vi ikke kan måle nytteeffektene.

FRA RESSURS- TIL RESULTATMÅLING

Får Norge mer eller mindre ut av forskningsbevilgningene enn andre sammenlignbare land? Hvordan er resultatene hvis vi sammenligner ulike norske forskningsinstitusjoner med hverandre? Svarene på slike spørsmål krever at man kan måle ressursinnsats og resultater på en måte som gjør det mulig å sammenligne ulike land og norske forskningsinstitusjoner med hverandre.

OECD har siden 1960-tallet arbeidet for å utvikle et målesystem for ressursinnsatsen i ulike typer forskning som i dag anvendes i de fleste land, deriblant Norge. På oppdrag fra Kunnskapsdepartementet samler NIFU (Nordisk institutt for studier av innovasjon, forskning og utdanning) inn informasjon fra de ulike institusjonene innen det offentlig finansierte forskningssystemet om hvor mye midler de bruker på forskning (ut fra OECDs definisjoner) innenfor rammen av de totale aktivitetene de har. Etter at den er kontrollert av NIFU – og eventuelt justert i samarbeid med institusjonen – brukes denne informasjonen, sammen med SSBs FoU-statistikk for næringslivet, som grunnlag for den norske forskningsstatistikken og Norges rapportering til OECD og Eurostat. Tilsvarende prosesser skjer i andre land. Som et resultat av dette foreligger det i prinsippet tall for ressursinnsatsen i ulike deler av forskningssystemet og for ulike land over tid. Selv om det alltid vil være forbedringspunkter i arbeidet med datainnsamlingen og bearbeidingen av denne, er FOU-statistikken etter vårt skjønn det beste grunnlaget som foreligger når man vil sammenligne ressursinnsatsen i det offentlig finansierte forskningssystemet.

Selv om det ikke er uproblematisk å måle ressursinnsats, er det enda mer krevende å måle resultater. Hva er det behov

for å måle, og hva kan vi måle? Egentlig burde en diskusjon av dette ta utgangspunkt i en analyse av den offentlige finansierte forskningens rolle i samfunnet. I utredningen diskuterer vi ulike sider ved dette som det vil føre for langt å gå detaljert inn på her. Men vi kan slå fast at offentlig finansiert forskning fyller ikke bare ett, men en rekke forskjellige formål, og at ulike mål knyttet til forhold som for eksempel forskningens kvalitet, ressurseffektivitet, relevans og bruk derfor vil være relevante. Flere av disse aspektene – kvalitet for eksempel – kan være vanskelige å måle eksakt. I mangel av eksakte mål er det behov for indikatorer, dvs. informasjonskilder som sier noe om den problemstillingen vi er opptatt av. Et hovedsynspunkt i internasjonal forskning om indikatorer er at i stedet for å jakte på den «perfekte» indikator, bør man satse på å utvikle et bredt informasjonstilfang slik at svakheter ved en enkelt kilde kan justeres ved hjelp av annen relevant informasjon.

Men den viktigste informasjonskilden om resultater i forskning er uten tvil publiseringsdata. Forskningssamfunnet har gjennom århundrer utviklet normer for hva som skal regnes som vitenskapelig publisering, og basert på disse normene er det utviklet registreringssystemer. Publisering i internasjonale tidsskrifter med fagfellevurdering er den viktigste publiseringsformen i de fleste (men ikke alle) fag. Slik publisering er siden 1960-tallet blitt registrert i ISI (Institute for Scientific Information) basert på visse kvalitetskriterier, og dekker i dag mange tusen tidsskrifter og flere hundre fagfelt og spesialiseringer innen og på tvers av disse. Flere aktører tilbyr i dag slike data. En svakhet ved disse datakildene er at bøker, som er en viktig publiseringskanal innen flere fagområder (bl.a. samfunnsfag, humaniora og nye, tverrfaglige forskningsfelter), enten er dårlig dekket, eller ikke med i det hele tatt. For å korrigere for dette har man i Norge utviklet et bredere informasjonssystem (Cristin-databasen) som også inkluderer bidrag som er publisert i bøker. Lignende systemer er under utvikling i flere land, men dette arbeidet er ikke kommet så langt at det er mulig å gjennomføre internasjonale sammenligninger.

En hovedsvakhet ved publiseringsmålet er at det vekter sammen «epler og appelsiner». Mens noen forskningspublikasjoner får stor betydning, blir andre knapt lest av noen. Telling av publikasjoner tar ikke hensyn til dette. Alt som tilfredsstiller visse minimumskriterier (som kan være forskjellige i ulike databaser), tillegges i utgangspunktet samme verdi. I enkelte sammenhenger – bl.a. i det norske informasjonssystemet Cristin – multipliseres denne verdien opp basert på antagelser om publikasjonskanalens «kvalitet». Dette er omstridt, bl.a. fordi det ikke alltid er nær sammenheng mellom et forskningsprodukts gjennomslagskraft og publikasjonskanalen, og fordi de forutsetninger som legges til grunn for slike vurderinger, bl.a. fastsettelse av publikasjonskanalers «kvalitet», er resultat av forhandlingsprosesser mellom forskjellige grupperinger av fagfolk (hvor motivene rimeligvis kan variere). En alternativ metode for å måle et forskningsprodukts gjennomslagskraft, som kan ha vel så mye for seg, er å telle hvor mye det blir sitert av andre fagfolk. Selvsitering framheves ofte som et problem i denne forbindelsen, men forskning viser at selvsitering ikke har særlig betydning for rangeringer basert på slike data (bl.a. fordi selvsitering er en forsvinnende liten del av siteringene til høyt siterte arbeider). Tidsskriftsartikler siterer også bøker, så i prinsippet kan også disses gjennomslagskraft måles på denne måten, gitt at det finnes et tilstrekkelig utvalg tidsskrifter, noe som er tilfelle for de fleste fag.

Forskersamfunnets egen bruk er selvfølgelig ikke den eneste formen for bruk som er av interesse, men det er en viktig form, og den eneste formen for bruk vi i dag har relativt sikre tall for. I framtiden vil dette forhåpentligvis bli annerledes, og for å bidra til en slik utvikling, er forskning og utviklingsarbeid om måling av forskning og dens effekter – inkludert samfunnseffekter – viktig. I utredningen fokuserer vi også på en del andre relevante resultater av forskergruppers og institusjoners virksomhet, som for eksempel bidrag til forskerutdanning, eksternt finansierte prosjekter osv. som det av plasshensyn ikke er mulig gå nærmere inn på her.

TALLENES TALE

For å belyse forholdet mellom resultater og ressurser i det norske forskningssystemet, så vi i første omgang på forholdet mellom resultater over en treårsperiode (målt ved publikasjoner og siteringer) og den tilsvarende FoU-innsatsen noen år tidligere. De foreløpige beregningene vi la fram vakte stor oppmerksomhet og høstet en del kritikk, bl. a. beskyldte rektor ved UiO oss for å fare med «Tull med tall» (Aftenposten 25.2.2011). Han publiserte sin egen beregning, som ikke adskilte seg særlig fra vår når det gjaldt telleren (resultater), men desto mer når det gjaldt nevneren, som i følge ham burde være institusjoners totalbudsjett (inkludert undervisning). Den viste at hans egen institusjon kom på topp. Men det er svært store forskjeller i hvor stor del av budsjettet ulike norske U&H institusjoner kan disponere til forskning, fra 10 til nærmere 50 prosent i det norske universitets- og høgskolesystemet (Figur 1). Lar man være å ta hensyn til dette,

Figur 1. *FoU som andel av totalbudsjettet i norsk UH-sektor*

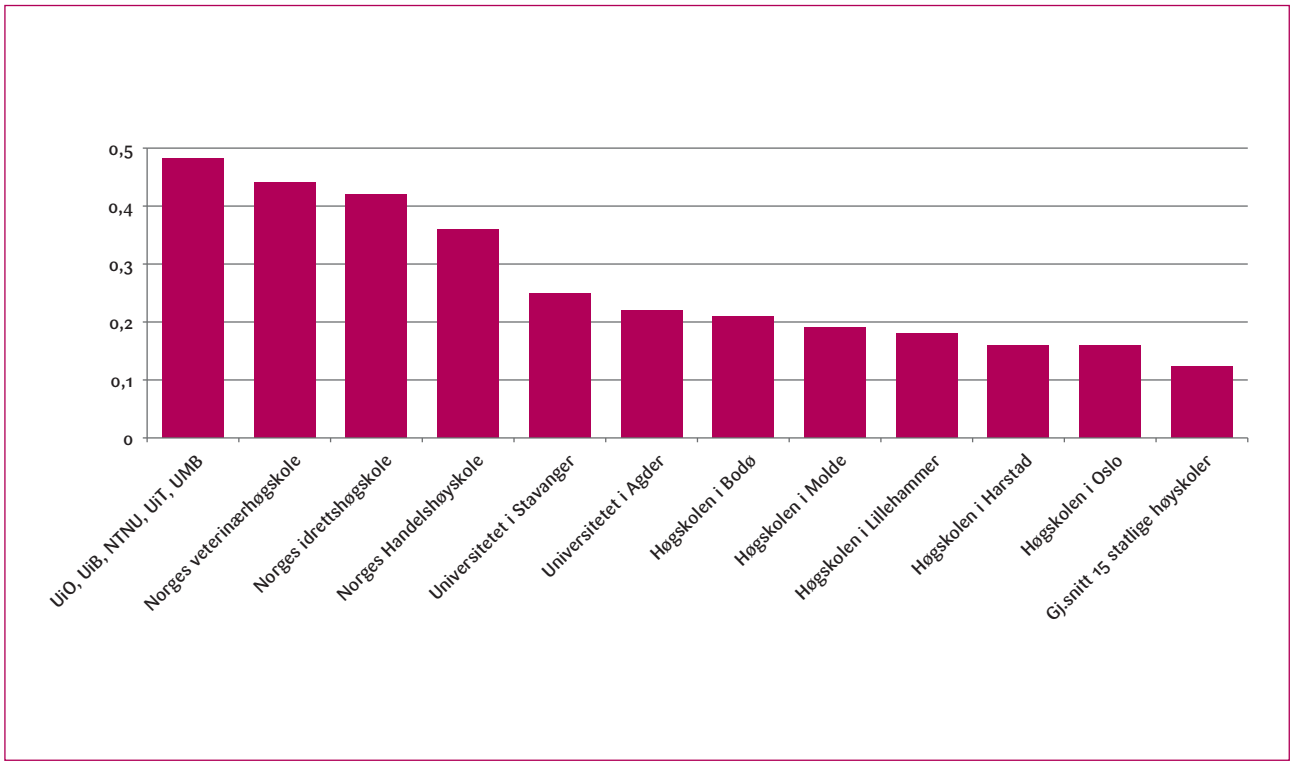

kommer sammenligningen åpenbart skjevt ut. Skal man ta utgangspunkt i institusjonenes totale ressurser, må alle resultater – også undervisning, formidling osv. – telle med. En slik beregning ligger på siden av utvalgets mandat og reiser vanskelige metodeproblemer som vi av plasshensyn ikke vil gå inn på her.

En annen innvending mot våre beregninger var at de ikke tok hensyn til at ulike institusjoner hadde ulik fagprofil. Publisering og siteringer varierer mye mellom fag og dette kan føre til at sammenligningen halter. For å ta hensyn til dette utviklet vi en metode som i stor grad tar til hensyn til slike forskjeller (fagjustering). Kort fortalt handler dette om å beregne hvordan en institusjon (eller et land) gjør det sammenlignet med andre innen ett fagområde. Deretter vektes disse rangeringene for ulike fagområder sammen til en felles indeks basert hvor mye FoU de ulike institusjonene (landene) utfører innen de ulike områdene. Denne metoden krever fagfordelte tall for FoU, noe som i Norge i dag bare finnes for brede fagområder som samfunnsfag, medisin og helse osv., og kun for U&H-sektoren. Det er heller ikke mange andre land som publiserer slik statistikk, noe som hemmer muligheten for internasjonale sammenligninger. I tillegg kommer at statistikkene for resultater og ressurser er produsert for ulike formål, og derfor ikke alltid er fullt ut sammenlignbare, noe som spesielt slår ut når man prøver å inndele FoU etter fagområder. Metoden med fagjustering er derfor ikke alltid anvendbar, men der hvor den kan brukes er den en nyttig sjekk på kvaliteten i de sammenligningene som gjøres. Tallene for forskningsproduktivitet i figur 2 er ikke basert på fagjusterte data.

Sammenligningen mellom Norge og andre land viste at produktiviteten i norsk forskning har økt over tid, men at den fortsatt er lavere enn i land vi pleier å sammenligne oss med (se figur 2). Dette gjelder som vist i utredningen uavhengig om vi måler resultater ved artikler eller siteringer, selv om forskjellen var større i det siste tilfellet. Norske forskere publiserer altså ikke bare mindre i forhold til ressursinnsatsen sammenlignet med en rekke andre land, men den forskningen de bidrar med har også langt lavere gjennomslag i det internasjonale forskersamfunnet. Forskjellen er spesielt stor hvis vi sammenligner Norge med Danmark. Vi undersøkte også om dette kunne forklares gjennom forskjeller i fagprofil landene imellom (fagjustering), men dette fikk lite støtte. Det er åpenbart av interesse å finne ut hvorfor blant annet danskene har høyere forskningsproduktivitet enn oss, men utvalget hadde verken tid og ressurser til en slik analyse med de rammer som var gitt.

Figur 2. *Artikkelproduksjon i vitenskapelig tidsskrift i forhold til FoU-utgifter, Norge og andre land*

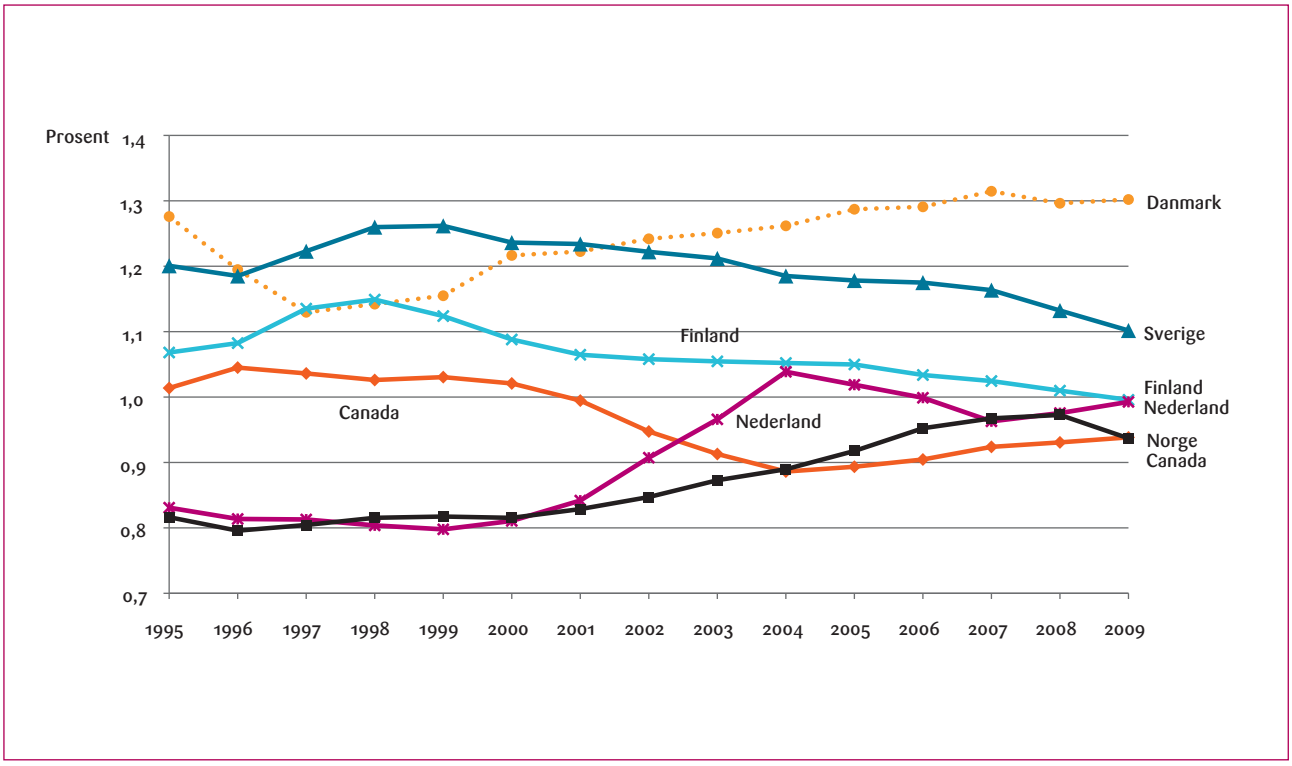

Vi gjorde også en tilsvarende sammenligning for norske institusjoner. Her valgte vi å basere oss på den norske Cristin-databasen som har en bredere dekning av publikasjonstyper (inkluderer bøker) og fag enn de internasjonale databasene. For U&H-sektoren er det mulig å gjøre beregningene både med og uten fagjustering. Kvalitativt sett er imidlertid resultatene de samme. Resultatene for publisering jevnført med ressurser viser at det er stor spredning i forskningsproduktiviteten i norske institusjoner (se figur 3). Særlig gjelder dette høgskolene, som omfatter noen av de mest – og noen av de minst – forskningsproduktive institusjonene i det offentlig finansierte forskningssystemet. Det finnes en del mindre institusjoner som får mye ut av ressursene de har til forskning. De institusjonene som nylig har oppnådd universitetsstatus gjør det også relativt bra, noe som kan tyde på at den innsatsen som disse har lagt ned i arbeidet med å få universitetsstatus har hatt positive effekter for forskningen ved institusjonene. De store universitetene, som disponerer en høy andel av de offentlige midlene til forskning, havner gjennomgående midt på treet, men med ganske stor innbyrdes spredning. Slik informasjon kan være nyttig både for myndigheter og i institusjonenes eget arbeid med å forbedre sin forskningsproduktivitet.

Hvis man ser på forskningens gjennomslagskraft målt ved siteringer i tidsskrifter, blir bildet noe annerledes enn ved bare å se på publiseringspoeng(se figur 4). Nå er det de store, etablerte miljøene med Universitetene i Oslo og Bergen som dominerer. Men det er verdt å merke seg at de nye universitetene, som vi så gjorde det bra på produksjon, kiler seg inn foran Universitetet i Tromsø, som havner sist av de etablerte universitetene. Lesere av Samfunnsøkonomen vil kanskje savne tall for NHH i disse figurene. Fraværet skyldes at vi her bare sammenlikner institusjoner med et budsjett på minst 5 millioner kroner i FoU i minst tre fagfelt noe NHH ikke har. Går man mer spesifikt inn på en sammenlikning av institusjoner innen hvert fagfelt, kommer NHH inn i kategorien Samfunnsvitenskap og plasserer seg da høyt sammen med universitetene når det gjelder siteringer og publiseringspoeng per FoU-krone (se NOU 2011:6, Vedlegg 1, Figur 1.15).

Figur 3 *U&H-sektor: Publiseringspoeng per FoU krone, fagjustert*

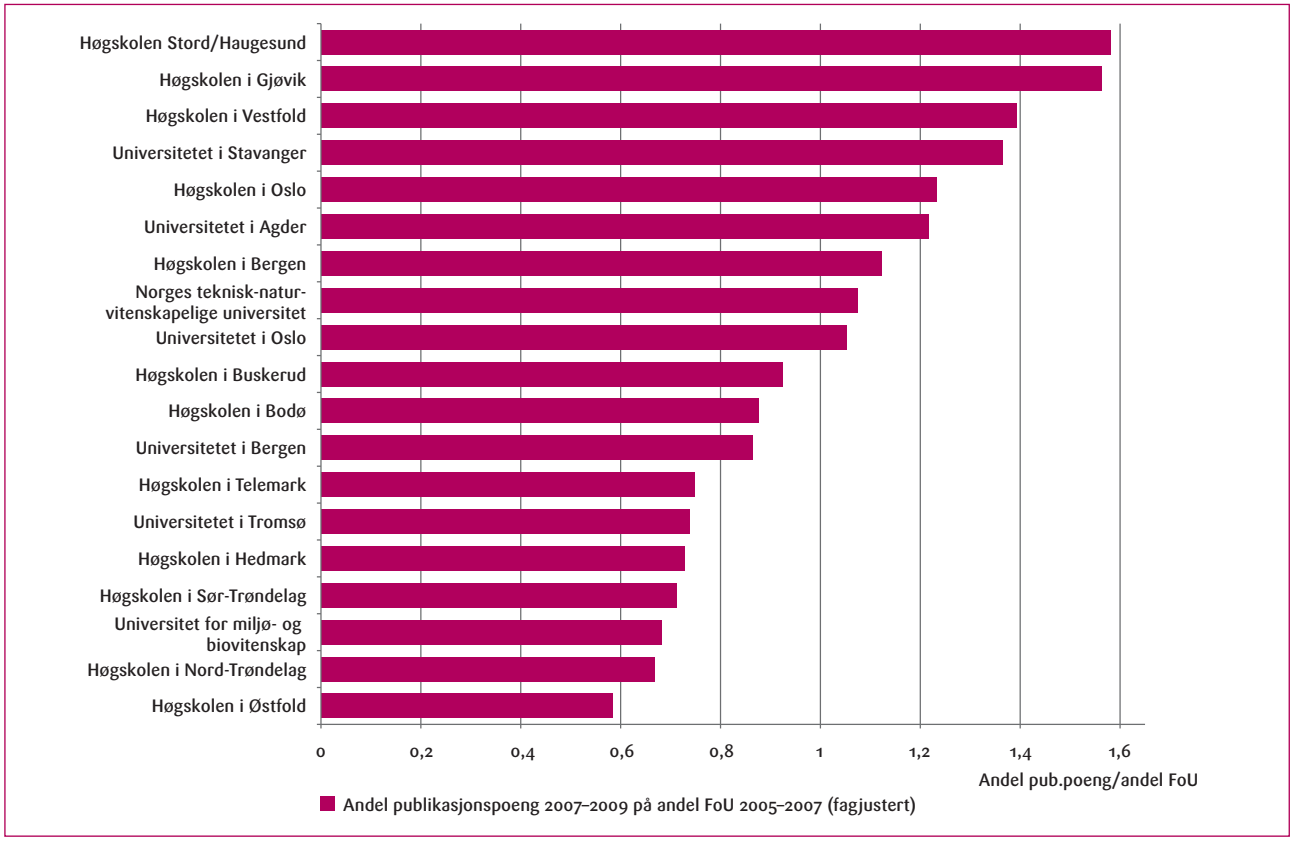

Figur 4 *U&H-sektor: Siteringer per FoU krone, fagjustert*

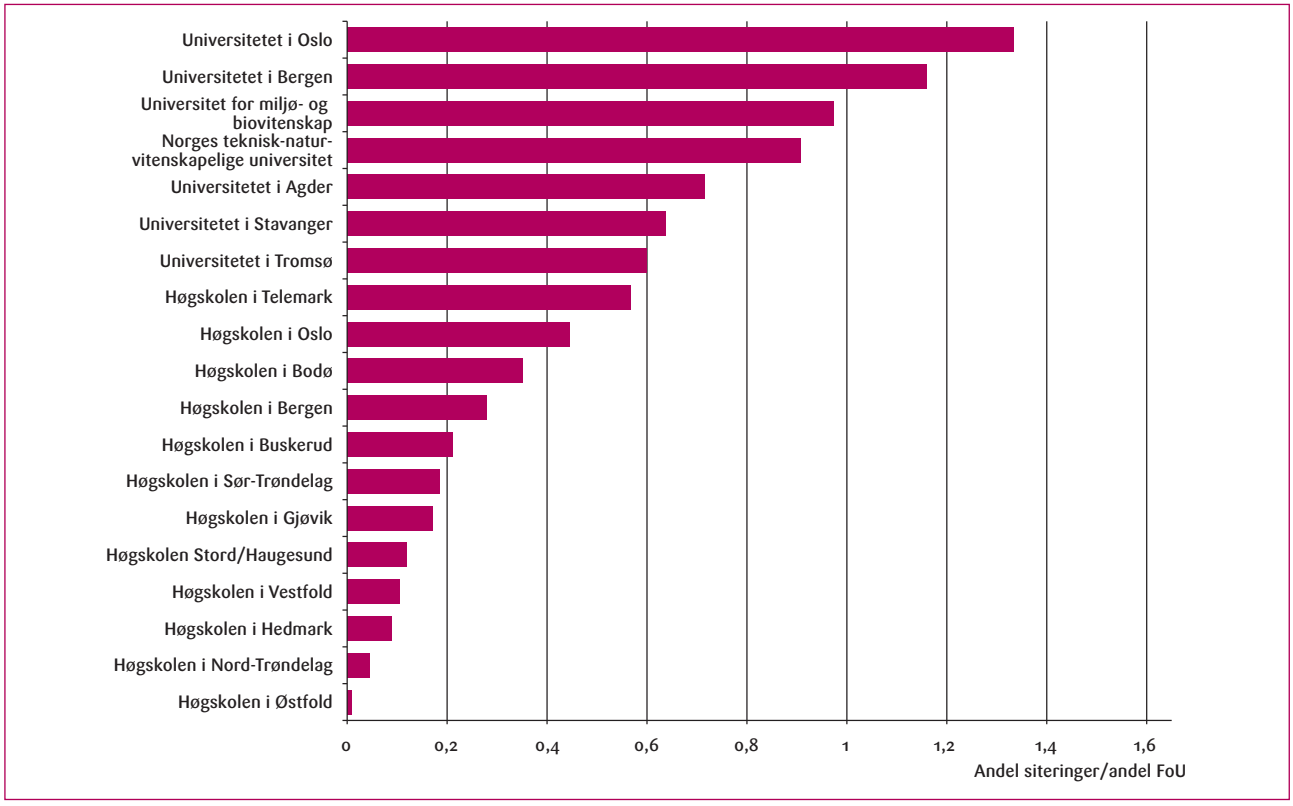

HVA BØR GJØRES?

Hovedinntrykket er altså at norsk forskning gjør det dårligere internasjonalt enn land vi ofte sammenlikner oss med. Derfor er det behov for tiltak som kan gjøre norsk forskning mer produktiv og ikke minst øke gjennomslagskraften. Det er også relativt store forskjeller mellom norske institusjoner når det gjelder hva som kommer ut av de offentlige forskningsmidlene de forvalter. Dette tyder på at det er rom for forbedringer, spesielt ved at miljøer som har dårligere resultater enn det man kunne forvente, satser på å få til et løft over tid. Hva kan gjøres?

For det første viser undersøkelser fra universitetene at andelen forskere som produserer svært lite eller ingenting (målt ved publikasjonspoeng) over flere år varierer mye mellom institusjonene. Det er rimelig å anta at de fleste av forskerne som produserer lite eller ingenting over en årrekke ikke er forskningsaktive (eller i hvert fall bruker en liten del av sin tid til forskning). Noen steder er denne andelen faretruende høy. Faktisk kan en stor del av produktivitetsforskjellene universitetene imellom forklares på denne måten. Konklusjonen er at det er behov for tiltak som leder til økt fokus på forskning, som skaper økt oppmerksomhet om forskningsresultater, og som stimulerer medarbeiderne til å forske og publisere. Dette er i stor grad en ledelsesoppgave, og det er som vist en rekke steder, mye ledere kan gjøre å få produktiviteten opp. Det dreier seg blant annet om systematisk å rekruttere produktive medarbeidere, legge til rette for velfungerende forskningsgrupper, skape oppmerksomhet om de forskningsresultater som produseres, og vektlegge dette i en rekke sammenhenger (som for eksempel medarbeidersamtaler, lønnsforhandlinger, fordeling av forskningstermin, osv.).

For det andre er det fra forskerhold gjennom en årrekke blitt klaget over at institusjonene i U&H-sektoren ikke i tiltrekkelig grad legger forholdene til rette for den enkeltes forskning gjennom å stille driftsmidler til disposisjon for faglige reiser, litteratur, utstyr etc. Gjennom en spørreundersøkelse til ledere i universiteter og utvalgte høgskoler søkte utvalget å finne ut i hvilken grad det er riktig at dette fortsatt er et problem. Svarene fra instituttlederne indikerte at selv om det er betydelige forskjeller mellom ulike institusjoner og fag, så er dette er et økende problem de fleste steder. Dette er uheldig, fordi det vanskeliggjør den enkeltes forskning, og dermed også muligheten for å nå resultater i form av publisering. I prinsippet er dette noe som burde løses av ledelsen ved institusjonene gjennom prioritering av midler til dette formålet og utforming av hensiktmessige rutiner for fordeling av disse. Men siden det er åpenbart at dette ikke skjer i tilstrekkelig grad, kan det se ut som vi står overfor et «systemproblem» som også krever tiltak fra myndighetenes side. I utredningen har vi skissert en mulig løsning på denne utfordringen: et enkelt, ubyråkratisk nasjonalt system for automatisk tildeling av driftsmidler til aktive forskere i U&H-sektoren, basert på data som allerede samles inn. Forslaget, som vi har kalt «Forskerfunn», er en oppfølging og konkretisering av et forslag fra det såkalte Walløe-utvalget, oppnevnt av Vitenskapsakademiet. Ordning bør evalueres etter en tid. Når systemet har fått satt seg, kan man håpe det er mulig å overføre så vel ansvaret som midlene til institusjonene.

For det tredje er det slik at mange forskere, spesielt i U&H-sektoren, rapporterer at det er liten mulighet til å få støtte i Norges Forskningsråd eller andre steder til den forskningen de brenner for. Dette kan i så fall også være med å forklare at de får mindre resultater ut av sin forskning enn de ellers kunne ha fått. Det er mye som taler for at dette er tilfelle. Den delen av Forskningsrådets budsjett som går til tematisk ubunden, forskerinitiert forskning, og som ikke er knyttet til store, langsiktige sentersatsinger, har vært for nedadgående gjennom en årrekke. Denne utviklingen henger sammen den politiske økonomien i norsk forskning. Hovedansvaret for å finansiere forskning ligger i de enkelte departementene som i samarbeid med forskningsrådet organiserer programmer på temaer som departementene selv prioriterer («sektorprinsippet»). Derfor har veksten først og fremst kommet i tematiske programmer, mens den delen som er åpen for konkurranse uavhengig av tema har gått ned. Det skyldes også at verken Kunnskapsdepartementets eller Forskningsrådets ledelse i praksis har prioritert de forskerinitierte prosjektene tilstrekkelig. Etter vår mening burde det være en viktig politisk målsetting å sikre en bedre balanse mellom åpne konkurransearenaer og tematisk orientert programforskning enn det vi har i dag. Førsteprioritet framover bør derfor være å bygge opp en konkurransearena i Forskningsrådet som er åpen for alle typer forskning, hvor kvalitet avgjør og hvor det legges spesiell vekt på banebrytende forskning og nye initiativer på tvers av eksisterende fag og spesialiseringer. I utredningen skisserer vi et konkret forslag til hvordan dette kan realiseres. For å få dette til kreves det en kraftig satsing, langt sterkere enn den relativt beskjedne økningen som er foreslått i statsbudsjettet for 2012.

FORSKNINGSSYSTEMETS EVNE TIL FORNYELSE

Vi har også sett på spørsmålet om behovet for kandidater med forskningskompetanse framover. Det er særlig relevant ettersom også U&H-sektoren vil oppleve en eldrebølge i årene framover. Basert på prognoser for behovet og sammenligninger med andre land, kom utvalget til at det utdannes for få forskere i de fleste fag i Norge. En fortsatt opptrapping av kapasiteten i forskerutdanningen er derfor nødvendig. Om lag halvparten av den økningen i offentlig satsing på FoU som vi mener er nødvendig framover, forslår vi skal gå til dette. Problemet er spesielt stort i teknologiske fag, og det kan få store negative konsekvenser for det norske samfunnet hvis denne trenden fortsetter. Vi har også foreslått at den åpne konkurransearenaen utformes slik at den også gir et bidrag til forskerutdanning, ved at det knyttes stipendiater til de prosjektene som vinner fram i konkurransen om midlene. I dag er det stort fokus på forskerskoler, og det er bra. Men det å arbeide sammen med gode forskere er kanskje den beste forskerskole som samfunnet kan tilby de som ønsker en karriere innen forskning. Vi går også inn på doktorgradsproduksjon og internasjonalt forskersamarbeid, men det ville gå for langt å drøfte dette her.

AVSLUTNING

Intensjonen med våre forslag er – i tråd med mandatet – å stimulere til flere og bedre resultater i norsk forskning. For å få det til tror vi det er viktig å legge forholdene bedre til rette for at forskere og forskergrupper uavhengig av tematisk orientering kan konsentrere seg om de spørsmålene de brenner for. Dette er også viktig for forskersamfunnets evne til fornyelse. Det er ikke gitt hvilke spørsmål som vil bli de viktigste, og hva slags kunnskap det vil bli behov for på lengre sikt. Derfor er det viktig at vi åpner opp systemet slik at gode forskere får bedre muligheter til å konkurrere om støtte til forskning uavhengig av om disse faller innenfor et tema som har politisk støtte i dag. Derfor kalte vi også utredningen «Et åpnere forskningssystem». Forslagene om en stor, åpen konkurransearena for alle typer forskning uten tematiske føringer og om bedre arbeidsbetingelser for aktive forskere som leverer resultater, vil etter vårt skjønn være spesielt velegnede for å legge forholdene til rette for langsiktig, grunnleggende forskning (herunder grunnforskning) slik regjeringen ba om.

Utredningen er, blant annet fra forskningsministeren, blitt kritisert fordi den foreslår å bruke mer offentlige midler på forskning. Men de forslagene vi har lagt fram, kan lett realiseres innenfor den rammen regjeringen og partiene på Stortinget selv har satt seg som mål, nemlig at offentlig finansiert forskning skal utgjøre 1 prosent av BNP. Forslagene er også realiserbare i løpet av noen få år med en FoU-bevilgning som følger den alminnelige veksten i fastlandsøkonomien uten at 1 prosentmålet nås. Fokuset vårt er på tiltak som kan øke forskningsproduksjonen innenfor budsjettrammer som det er realistisk å regne med framover.

HARRY ARNE SOLBERG
Professor, Trondheim Økonomiske Høgskole (HiST)

Hvordan sikre fri tilgang til populære sportsbegivenheter på TV

– Ved offentlig produksjon eller regulering av kommersielle kanaler?

Store sportsbegivenheter bør fortrinnsvis vises på TV-kanaler alle har tilgang til. Dette kan oppnås ved å innføre Listed Events reguleringen, slik åtte andre europeiske land har gjort. Samfunnsøkonomisk vil det imidlertid være mer effektivt om kommersielle kanaler, som tilfredsstiller kravene til seerdekning tar hånd om disse begivenhetene, enn at NRK bruker ressurser på dem.

1. INNLEDNING

I Samfunnsøkonomen nr. 6 argumenterer Steinar Holden for at det vil innebære et betydelig samfunnsøkonomisk tap i form av redusert konsumentoverskudd dersom store sportsbegivenheter sendes på betal-TV (Holden, 2011). Han imøtegår også Konkurransetilsynet, som er negative til å innføre den såkalte «Listed Events reguleringen», som vil sikre at slike begivenheter bare kan sendes på TV kanaler (nesten) alle har tilgang til.

I hovedsak deler jeg Holdens oppfatning om at slike begivenheter bør sendes på kanaler man kan se vederlagsfritt. Store sportsbegivenheter vil også generere *eksternaliteter,* eksempelvis ved å stimulere til å mosjonere. Disse effektene vil bli redusert dersom det bare er betal TV kanaler som sender begivenhetene.

Dette kan berettige markedsintervensjoner som forhindrer at betal TV tilegner seg rettighetene eksklusivt. Samtidig vil jeg argumentere for at dette gjøres mer effektivt ved å regulere kommersielle TV kanaler, enn at NRK bruker ressurser på dem. Først vil jeg redegjøre for noen viktige egenskaper ved sport som programvare, samt kostnadsstrukturen ved slike sportsprogrammer.

2. EGENSKAPER VED TV SPORT SOM KOMMERSIELT PRODUKT

Kjernesendingene fra sportsarrangementer kan betraktes som *homogene programmer* (Gaustad, 1999). En fotballkamp er en fotballkamp, et hopprenn er et hopprenn, uavhengig av hvilken TV-kanal som sender det. TV-bildene fra internasjonale arrangementer blir som regel produsert av ett produksjonsselskap, som deretter distribuerer dem verden over. Seerne får altså servert de samme bildene, uavhengig av hvilken kanal det sendes på. Den eneste forskjellen knytter seg til kommentatorene.

[1] *Takk til Kjetil Haugen og redaktør Torberg Falch for nyttige kommentarer til et tidligere utkast. Innholdet i artikkelen står imidlertid utelukkende for forfatterens regning.*

I tillegg vil TV kanalene også sende journalister for å lage egne sendinger i tillegg til kjerneprogrammene. Slike innslag vil ha større grad av heterogenitet enn kjernesendingene, dog uten at variasjonene mellom kanalene har alt for store dimensjoner. For seerne er det de direktesendte programmene fra konkurransene som har størst interesse.

Disse egenskapene er spesielle for direktesendt sport og står i kontrast til andre programkategorier som eksempelvis nyhetsprogrammer, debatter, dokumentarer og underholdningsprogrammer, som inneholder langt større grad av heterogenitet. Ulike TV-kanaler kan dekke den samme begivenheten forskjellig i nyhetssendingene. Tilsvarende variasjoner gjelder for underholdningsprogrammer. De fleste har registrert forskjeller i profilen på underholdningsprogrammene hos eksempelvis NRK og TV 3.

Slike variasjoner vil bidra til pluralisme, noe som har en egen verdi i et demokrati. Seerne har ulike preferanser, både når det gjelder politiske oppfatninger, humor og på en rekke områder. Derfor vil det være positivt om TV-kanalene tilbyr publikum en variert meny på disse feltene.

Dette gjelder ikke i samme grad for direktesendt sport, hvor kjerneproduktet er identisk og uavhengig av hvilken kanal som viser bildene. Det er ingen grunn til at kvaliteten på allmenkringkasternes sportsprogrammer skulle være systematisk bedre eller dårligere enn programmene til kommersielle konkurrenter. Den eneste forskjellen knytter seg til reklame, som en kan anta at seere flest misliker. Samtidig er det ingen grunn til at sportsprogrammer bør behandles annerledes enn andre programmer mht reklame. Som Holden poengterer, sendes reklamen gjerne i pausene, slik at seerne ikke går glipp av det som skjer under konkurransene.

Et eksempel på eksternaliteter fra sportsprogrammene er læringseffektene som kan få barn og unge til å begynne med idretten. I tillegg kan de også stimulere folk i alle aldre til å mosjonere, noe som kan virke helseforebyggende (Gratton og Taylor, 2000). Holder folk seg mer friske og er mindre borte fra jobb vil også produksjonen av varer og tjenester i samfunnet øke. Et annet eksempel er når norske idrettsutøver gullmedaljer i internasjonale mesterskap, noe som gjerne skaper tilstander med nasjonal feiring. Boardman og Hargreaves-Heap (1999) argumenterer for at oppmerksomheten om arrangementene kan skape en «snakkis» som gjør det lettere å komme i kontakt med fremmede mennesker. Derfor kan det ha en verdi i seg selv at flest mulig har adgang til TV-kanalene som sender arrangementene.

Slike eksternaliteter er delvis et *fellesgode,* siden *ikke-rivaliseringskriteriet* er tilfredsstilt. Dersom en person gleder seg over å se norske utøvere vinne gullmedaljer i OL reduserer det ikke gleden for andre. Verdien av slike opplevelser blir gjerne sterkere når de deles sammen med andre (Solberg, 2007). Det samme kan gjelde læringseffektene. Dess flere som blir inspirert til å begynne med idrett, desto lettere er det å finne noen å praktisere den med. Det oppstår en spiraleffekt som er sammenlignbar med det å eie en telefon. Dess flere mennesker som har telefon, dess større nytte har en selv av sin egen telefon. Effektene reduseres dersom programmene sendes eksklusivt på TV-kanaler som bare en begrenset del av befolkningen har tilgang til.

3. KOSTNADSSTRUKTUREN FOR SPORTSPROGRAMMER

Generelt innehar produksjon og formidling av TV-programmer betydelige stordriftsfordeler. Dette gjelder i særlig grad for TV-programmer fra internasjonale sportsbegivenheter. Selv om produksjonskostnadene kan være betydelige, vil mulighetene for kostnadsdeling gjøre at belastningen for hver enkelt TV-kanal blir liten. De mest populære begivenhetene, slik som OL og store internasjonale mesterskap, sendes til over 200 nasjoner Det gir svært gode muligheter til kostnadsdeling. De variable kostnadene ved å formidle bildene rundt om kring i verden er relativt lave. Dersom distributørene likevel tar en høy pris, skyldes det at fordelingen av markedsmakt er i deres favør.

De største kostnadene for de nasjonale TV kanalene knytter seg til rettighetene. Da TV2 sendte fra EM i fotball i 2004 utgjorde produksjonskostnadene ca. 12,5 % av totalen, mens rettighetskostnadene sto for 87,5 % (Solberg, 2006). Tilsvarende fordeling gjaldt for TF1, den franske kanalen, da de sendte fra Fotball VM i Japan/Korea i 2002 (Desbordes, 2006).

For enkeltstående arrangementer, slik som ordinære landskamper, vil mulighetene til kostnadsdeling være mindre. Også i slike tilfeller kan imidlertid rettighetskostnadene utgjøre en stor del av totalen. Holden viser til rykter om at Canal+ betalte 10 millioner kroner for rettighetene for Norges landskamp mot Island 2010 (Holden, 2011). En må anta at dette var betydelig høyere enn produksjonskostnadene.

Disse forholdene betyr at eierne at arrangementene kan hente ut betydelige monopolgevinster, gitt at de lykkes med å avholde effektive budkriger når rettighetene auksjoneres. Prisene avhenger av interessen publikum har for programmene, men også av konkurransen mellom de potensielle kjøperne. Således reflekterer dyre rettigheter ikke nødvendigvis kostnadene knyttet til bruken av innsatsfaktorer.

4. HVORDAN SIKRE FRI TILGANG TIL STORE SPORTSBEGIVENHETER PÅ TV?

Et virkemiddel som kan sikre at alle får tilgang til sportsbegivenhetene på TV, uten å måtte betale ekstra, er den såkalte «Listed Events»- reguleringen. Til nå (november 2011) er den innført åtte europeisk land i regi av EU-kommisjonen[2]. Prinsippet er at arrangementene som føres opp på listene bare kan sendes eksklusivt på kanaler med en seerdekning utover et vist minstenivå. EU-kommisjonen har overlatt til de respektive landene å bestemme nivået som skal kreves.

Det norske høringsforslaget foreslår et krav på minst 90 %[3]. I de landene som har innført slike lister ligger kravene på mellom 67 % (Tyskland) og 95 % (Storbritannia) . I tillegg har også India, Sør-Afrika og Australia innført slike lister. EU-kommisjonen nevner fire kriterier for hvordan medlemsstatene skal velge ut begivenheter, hvorav minst to vanligvis må være oppfylt:

1 Begivenheten er tradisjonelt blitt sendt i vederlagsfritt fjernsyn og har vært fulgt av en stor del av fjernsynsseerne i den aktuelle medlemsstaten.
2 Begivenheten har en særlig allmenn kulturell betydning for befolkningen i den aktuelle medlemsstaten, som en del av medlemsstatens kulturelle identitet.
3 Et nasjonalt lag deltar i en større internasjonal begivenhet.
4 Begivenheten har en særlig allmenn betydning i den aktuelle medlemsstaten og ikke bare for de seerne som vanligvis følger aktiviteten.

Alle landene har ført opp Olympiske leker, VM og EM i fotball på sine lister. I tillegg kommer internasjonale mesterskap i idretter som er spesielt populære i de respektive landene. Når det gjelder internasjonale turneringer, har de fleste landene ført opp sine egne kamper (inklusive kvalifiseringskampene) i tillegg til finalerundene, mens noen har tatt med hele turneringen. Norge har ennå ikke innført denne reguleringen, på tross av at den har vært på trappene ved flere anledninger. Nå har regjeringen igjen tatt initiativet til å innføre den, og i juni 2011 sendte Kulturdepartementet ut et høringsnotat (Regjeringen, 2011).

5. BØR NRK BRUKE RESSURSER PÅ STORE SPORTSBEGIVENHETER?

Som Tabell 1 viser er det tre kommersielle kanaler utenom NRK som tilfredsstiller kravet til seerdekning som Kulturdepartementet foreslår å legge til grunn. Dette gjør det naturlig å vurdere hvorvidt det er nødvendig at NRK bruker ressurser på sportsbegivenhetene, eller om man kan nøye seg med å regulere de kommersielle kanalene. Slike analyser må ha som utgangspunkt at NRK er en del av den offentlige sektoren. Derfor bør problemstillingen om hva NRK skal bruke ressurser på behandles tilsvarende som for andre offentlig institusjoner, det være seg forsvaret, helsevesenet, politi- og rettsvesenet, undervisningssektoren osv.

Tabell 1*: Seerdekning norske TV kanaler per november 2011*

NRK1	**100 %**
NRK2	**99,6 %**
TV2	**97,9 %**
NRK3	**97,7 %**
TV Norge	**95,2 %**
TV3	**91,5 %**

Kilde: TNS Gallup 2011 http://tv-research.tns-gallup.no/Kanaldistribusjon/Distribusjon.asp

Ifølge velferdsøkonomisk teori er den primære oppgaven til den offentlige sektoren å korrigere for markedsfeil. Hensikten med ikke-kommersielle allmennkringkastere må nødvendigvis være å tilby publikum noe annet enn de kommersielle TV-stasjonene. De representerer et redskap politikerne kan bruke til å oppnå mediepolitiske mål. Brown (1996) formulerer deres berettigelse på følgende måte:

> *According to welfare economic theory, the aim of public service broadcasters should be to maximise the welfare of society, subject to financial restrictions that are set by politicians. This means they would have to serve objectives other than the entertainment of viewers and the profitability of private broadcasting firms.*

[2] *http://ec.europa.eu/avpolicy/reg/tvwf/implementation/events_list/index_en.htm*

[3] *http://www.regjeringen.no/nb/dep/kud/dok/hoeringer/hoeringsdok/2011/horing--listeforing-av-begivenheter-av-v/horingsbrev.html?id=649937#*

Kind og Schjelderup (2007) argumenterer for at markedsfeil på etterspørselssiden kan rettferdiggjøre offentlig regulering av kringkastingstilbudet eller eksistensen av en offentlig kanal, dersom (i) seerne ikke alltid velger programmer rasjonelt, eller at (ii) det er positive eller negative eksternaliteter knyttet til TV-programmer som kommersielle kringkastere ikke tar hensyn til.

TV-programmer kan også ha karakter av *formyndergoder*, et begrep som i den engelskspråklige litteraturen er omtalt som *merit goods*. Det hviler på et paternalistisk perspektiv, nemlig at individet ikke alltid kjenner sitt eget beste og derfor konsumerer for lite av dem. I dette ligger det at den enkelte antas å undervurdere den nytten han eller hun har av et slikt gode (Ringstad, 2005). Begrepet ble først introdusert av Musgrave (1959), som definerte dem som *«goods that ought to be provided even if the members of society do not demand them»* Programmer som genererer positive eksternaliteter og formyndergoder kan eksempelvis omfatte egenprodusert drama, nyheter som gir temaene spesielt grundig behandling (ulike perspektiver, bakgrunnsstoff ol.), dokumentarer, programmer med distriktsprofil, kunst og kulturprogrammer osv. Se Armstrong og Weeds (2005) og Gratton og Solberg (2007) for grundigere drøfting. Slike programmer kan være vanskelige å få finansiert i et kommersielt marked siden verdien av eksternalitetene og formyndergodene ikke tilfaller TV-kanalen. Derfor vil det bli for lite av programmer som skaper slike effekter i et kommersielt reklamefinansiert marked. I følge velferdsøkonomisk teori kan dette rettferdiggjøre offentlig innholdsregulering og offentlig drift av TV-kanaler.

Det er ingenting i veien for at allmennkringkastere kan dekke de samme temaene som de kommersielle kanalene. Det forutsetter imidlertid at de bidrar med dimensjoner utover hva de kommersielle konkurrentene tilbyr, noe som også er innbakt i vedtektene til NRK (NRK, 2009):

> *NRK skal kunne formidle samme type tilbud som også tilbys av kommersielle aktører, men bør etterstrebe og tilføye sitt tilbud et element av økt samfunnsverdi i forhold til det kommersielle tilbudet.*

Når man skal vurdere hvorvidt NRK skal bruke ressurser på de store sportsbegivenhetene, eller om en skal nøye seg med å regulere de private kommersielle kanalene, må en også se på konsekvensene det vil ha for NRKs evne til å ta seg av de andre oppgavene. Bortsett fra inntekter av å vise av sponsorplakater tjener ikke NRK penger på å sende sport. I 2009 kom 97 % av inntektene fra lisensavgiften (Solberg, 2011). Derfor vil kostbare sportsprogrammer tvinge fram reduksjoner andre programaktiviteter, med mindre lisensen økes. Dette har vi sett flere eksempler på de siste årene, noe avisoverskriftene nedenfor illustrerer:

- *Aftenposten 24.11.2010:* **Dramatiske kutt i NRK**. NRK skal spare hele 230 millioner innen 2016. NRK foreslår å slanke staben betydelig og flytte mye av virksomheten ut av Oslo[4]
- *Dagens Næringsliv, 28.01.2010:* **NRK-kutt slo ned som en bombe.** NRK må kutte 100 årsverk i 2010 og nestlederen i redaksjonsklubben mener journalistikken i kanalen nå står i fare.[5]
- *Propaganda, 03.09.2008:* **NRK legger ned nyheter.** Nesten 25 må gå fra NRK.[6]
- *Dagens Næringsliv, 02.04.2008:* **NRK i akutt pengekrise.** Kuttplaner skaper sinne blant de ansatte.[7]

Disse overskriftene illustrerer at NRKs bruk av ressurser på store sportsbegivenheter har en alternativ kostnad. Når en kutter i øvrige aktiviteter, vil det være mest effektivt å redusere de dyreste aktivitetene. Kostnadsanalyser BBC har gjort viser at egenprodusert drama er den mest kostbare programaktiviteten (Gratton og Solberg, 2007). Kutt i programmer som faller inn under kategorien «formyndergoder» vil vekke mindre protester, enn de som det er høy etterspørsel etter. En slik strategi har man også sett spor av hos NRK, noe blant annet kulturavdelingen fått merke. Dette førte til at daværende kultursjef i NRK, Synne Skouen, i 1999 sa opp sin stilling i protest mot de stadige innsparingene (Solberg, 2011).

Selv om NRK har måttet gi opp en del sportsrettigheter de siste årene, har dette skjedd motvillig. Hans-Tore Bjerkaas ble den første kringkastingssjefen i NRK som opplevde å tape kampen om OL-rettighetene. I et intervju med NRK legger han ikke skjul på skuffelsen over dette. Her bekrefter han også at de var villig til å bruke mye penger på å sikre seg disse rettighetene (NRK.no, 2011):

> *Det er en tung dag. Det har vært viktig for NRK å ha OL-rettighetene. Nå som vi har mistet det i 2014 og 2016 blir dette absolutt en av de tyngste dagene på jobben. Vi ville betale mer enn vi noensinne har gjort for et idrettsarrangement. Jeg kan ikke si hvor mye, men det var snakk*

[4] *http://www.aftenposten.no/kul_und/tv/article3918485.ece*
[5] *http://www.dn.no/forsiden/etterBors/article1827405.ece*
[6] *http://www.na24.no/propaganda/media/article2185758.ece*
[7] *http://avis.dn.no/artikler/avis/article7465.ece*

om rekordmye penger. TV2 bød mer, så da er det bare å gratulere.

Motviljen mot å gi opp sportsbegivenhetene kom også til syne i 2007, da Danmarks Radio (DR) i 2007 erklærte at de ga opp kampen om de mest kostbare arrangementene. Dette vakte sterke reaksjoner hos NRK-ledelsen. Tor Aune, som i en årrekke var leder for NRKs politikk for innkjøp av sportsrettigheter, hadde følgende kommentar (Kampanje, 2007):

«Sport er et lokomotiv for en allmennkringkaster, og jeg tror at det er en risiko for at DR uten sport vil kunne bli en nisjekanal. Da forsvinner fundamentet for lisens. For å si det pent: Dette er dristig av dem.»

Mye kan tyde på at NRK-ledelsen har tatt feil, og at allmenkringkasterne klarer seg bedre uten den dyre sporten enn de fryktet? I en artikkel i Aftenposten 3. desember 2010 roses DR for å lage Europas beste TV-drama. Her går det fram at de har vunnet flere internasjonale priser, og at mange av seriene er solgt til utenlandske TV-kanaler. Slike produksjoner er ressurskrevende. Artikkelen forteller at DR årlig bruker 140 millioner kroner på produksjon av drama (Korsvold, 2010b).

Noen sportsbegivenheter har NRK imidlertid beholdt. I 2008 sendte de sommer-OL og VM i skiskyting, og året etter viste de VM på ski og VM i skiskyting. Flere undersøkelser har vist at skiskyting og langrenn er også de to mest populære TV-idrettene i Norge (Solberg, 2002; Solberg & Hammervold, 2007). På tross av dette, må vi helt ned på hhv 55. og 42.-plass på den totale rating-listen for å finne de mest populære sportsprogrammene disse to årene. Tabell 2 viser at NRKs topp 100-liste over mest sette programmer inneholdt henholdsvis fire og to direktesendte sportsprogrammer. På topp 500-lista utgjorde de hhv 6,4 % og 5 % av totalen. Med andreord hadde NRK svært mange andre programmer som også trakk mange seere.

Tabell 2. *Antall sportsprogrammer på NRKs topplister*

Rangering	2008	2009
TOPP 100	4 %	2 %
TOPP 500	6,4 %	5 %

Kilde: Kristian Tolonen, analysesjef NRK

Sendingene fra Vinter-OL i 2010 trakk imidlertid flere seere enn arrangementene i 2008 og 2009. Dette skyldes at Vinter OL får større oppmerksomhet i Norge enn sommer OL. I tillegg førte tidsforskjellen mellom Vancouver og Norge til at de fleste øvelsene fant sted i beste norske TV-tid, dvs. ettermiddag/kveld (Kampanje, 2010)

Tabell 3 og 4 viser hvordan respondentene i to undersøkelser graderte sin interesse for ulike kategorier av TV programmer. Den første, som ble gjennomført av Norfakta AS i 2006 fokuserte på interessen for TV sport, men hadde også med et begrenset antall andre programkategorier for å gi et sammenligningsgrunnlag. Den andre er fra Gallup AS sin Forbruker- og Medieundersøkelse fra 2000 og er mer omfattende med hensyn til andre programkategorier. Vær oppmerksom på at skalaen i de to tabellene har forskjellig gradering. I Tabell 3 betyr 10 svært interessert, mens 1 betyr svært uinteressert. I Tabell 4 betyr 1 svært interessert, mens 4 betyr svær uinteressert. Som en ser, har ikke sportsprogrammene noen dominerende plass på rangeringslistene, noe som kan tyde på at sporten er mindre viktig enn NRK-ledelsen tror.

Tabell 3. *Interessen for ulike TV program (Skala 1–10)*

	Gjennomsnitt	S. D.
Nyheter	8,19	2,009
Skiskyting	6,12	3,127
Filmer	6,00	2,484
Langrenn	5,80	2,954
Debatter	5,46	2,535
Sport (generelt)	5,39	3,093
Skihopping	5,23	2,838
Fotball	5,23	3,302
Kultur	5,15	2,281
Quiz show	5,05	2,397

Kilde: Norfakta. N=992 (2006). 10 = svært interessert, 1 = svært uinteressert.

Kind og Schjelderup (2006) argumenterer for at den såkalte *innlåsningseffekten* (*lead-in effect*) kan forsvare at NRK kjøper sportsrettigheter. Med innlåsningseffekt menes at når en kanal sender et attraktivt program, så vil en relativt stor andel av publikum forbli på den samme kanalen selv om det neste programmet ikke svarer til deres førstevalg. Dette gjelder spesielt hvis kanalen senere på kvelden igjen sender programmer som publikum finner attraktive. Derfor mener de det kan være hensiktsmessig fra et mediepolitisk

ståsted å sende programmer som man ønsker skal bli sett av flest mulig mellom populære programmer, slik at innlåsningseffekten sikrer et relativt sett høyt seertall.

Tabell 4. *Interessen for ulike kategorier av TV program* (skala 1–4. hvor 1 = svært interessert, mens 4 = svært uinteressert)

	N	Gjennomsnitt	S. D.
Innenriksnyheter	11 357	1,38	,603
Lokalnyheter	11 327	1,45	,677
Korte nyhetssendinger	11 251	1,53	,676
Utenriksnyheter	11 332	1,63	,715
Naturprogram	11 343	1,70	,781
Dokumentarprogram	11 221	1,75	,763
Lengere nyhetssendinger	11 273	1,76	,785
Debattprogram	11 322	2,08	,908
Spenningsfilmer/serier	11 251	2,15	,966
Langrenn/skiskyting	*11 322*	*2,17*	*1,054*
19. Alpin	*11 303*	*2,36*	*1,012*
22. Fotball	*11 295*	*2,50*	*1,164*
23. Håndball	*11 237*	*2,52*	*1,073*

Kilde: Gallups Forbruker- og Mediaundersøkelse 2000. 1= svært interessert, 4 = svært lite interessert.

Dersom man velger en slik strategi bør en også vurdere kostnadene for de aktuelle sportsprogrammene opp mot de såkalte innlåsningseffektene. Hvis rettighetene er ekstremt kostbare, bør også effektene være tilsvarende kraftige. Tallene i Tabell 2–4 tyder på at sportsprogrammene ikke er nødvendige får å oppnå store seertall. Det er også interessant at preferansene for nyheter er vesentlig sterkere enn for sport, spesielt siden nyheter kan betraktes som programmer med positive eksternaliteter.

Arrangementer som OL er gjerne svært dominerende på sendeplanen mens de foregår, noe som svekker mulighetene til å skape innlåsningseffekter. NRK sendte mer enn 500 timer fra Vinter OL i Vancouver, først og fremst på NRK1, men også på NRK2. Mange andre programmer ble flyttet over fra hovedkanalen til NRK2 for å gjøre plass for mange timer sammenhengende sendinger fra OL. Slike arrangementer går gjerne over en kort periode på 2–3 uker, noe som også svekker mulighetene til å bruke dem som magnet til andre programmer.

Årsakene til de NRK-ansattes motvilje kan skyldes at de ansatte i sporten har personlige preferanser for å sende disse programmene. Antakelig er det morsommere å dekke VM i fotball enn kamper fra lavere divisjoner, samt mindre populære idretter som volleyball, svømming, orientering osv. Et intervju med Arne Scheie etter at NRK måtte selge rettighetene for fotball VM i 2010 taler sitt tydelige språk, og er antakelig representativt for flere enn han selv (Andresen, 2009):

> *På vegne av TV-sporten, så må jeg si at vi er veldig skuffet. VM-fotball synes vi er veldig morsomt. Det synes jo ikke TV-sporten noe om, og jeg synes ikke noe om det. Det er ganske artig å være med på Fotball-VM. Det er som OL og VM, det største som finnes.*

Forklaringer til disse holdningene kan vi finne i teorier om byråkraters atferd (Niskanen, 1971; Weber, 1947; Moene, 1986). Formålet med byråkratiene er blant annet å ta seg av oppgaver som den private kommersielle sektoren ikke vil kunne gjøre tilfredsstillende, jf. samfunnsøkonomiske kriterier. Imidlertid kan de ansatte (byråkratene) ha personlige preferanser som kolliderer med hensynet til samfunnsøkonomisk effektivitet. Det kan for eksempel være ønsker om at byråene skal ha mange ansatte og stor produksjon, skaffe seg makt og innflytelse, få tildelt morsomme og prestisjefylte oppgaver, være beskyttet mot reduksjoner i aktiviteten som kan føre til oppsigelser, osv. Også sitatene til Bjerkaas og Aune reflekterer slike preferanser, både på vegne av dem selv og deres ansatte.

Det er politikere som har oppgaven med å påse at allmennkringkasterne opptrer i følge retningslinjene. Dersom det betyr mye for politikerne å bli gjenvalgt kan det føre til at de støtter at det brukes ressurser på populære, men kostbare, sportsbegivenheter, heller enn på programmer som genererer eksternaliteter. Det samme gjelder formyndergoder. Her kan det være hensiktsmessig og huske Musgrave's definisjon av slike goder, nemlig: «*goods that ought to be provided even if the members of society do not demand them*». Dette betyr også at verken politikerne eller de NRK-ansatte vil bli utsatt for massive protester dersom ressursbruken på sportsbegivenhetene reduserer omfanget av slike programmer.

6. DEN AUSTRALSKE MODELLEN

De europeiske TV-markedene har mange fellestrekk med det australske markedet. Begge kontinenter har tradisjonelt hatt sterke allmennkringkastere. Australian Broadcasting Corporation (ABC), som ble etablert i 1932, er finansiert gjennom offentlige bevilgninger. De viste mange sportsbegivenheter inntil slutten av 1970-årene, da de kommersielle kanalene så verdien av disse programmene (Turner, 2000).

Siden da har ABC konsentrert seg om begivenheter som de kommersielle kanalene har nedprioritert. Dette inkluderer også de mest populære idrettene, men under det absolutte elitenivået, for eksempel regionale turneringer.

Forklaringen på denne forskjellen mellom de to kontinentene er at de kommersielle kanalene etablerte seg på det australske kontinentet allerede i 1950- og 60-årene, det vil si 30 år tidligere enn i Europa. Derfor hadde de mer erfaring enn sine europeiske kollegaer med å utnytte det kommersielle inntektspotensialet som sportssendingene skapte, da rettighetsprisene for alvor begynte å stige i 1990-årene.

Tabell 5 viser seerandelene for de fem største australske TV-stasjonene de fire siste årene i de fem største byene. Channel 7, 9 og 10 er kommersielle kanaler, mens SBS (Special Broadcasting Service) er en allmennkringkaster som henter mesteparten av inntektene fra offentlige overføringer, men den selger også reklame.

Tabell 5. *Seerandel for de største australske TV-kanalene i de fem største byene (Sydney, Melbourne, Brisbane, Adelaide og Perth)*

	ABC	Channel 7	Channel 9	Channel 10	SBS
2008	13,0 %	23,4 %	19,5 %	16,5 %	3,5 %
2009	13,2 %	21,9 %	19,8 %	17,5 %	3,5 %
2010	13,4 %	21,2 %	20,6 %	15,8 %	3,2 %
2011*	13,2 %	21,8 %	19,5 %	15,9 %	3,1 %

Kilde: http://www.oztam.com.au/Default.aspx

*tom. 15.10. Tallene inkluderer både hovedkanalene, samt nyere digitale kanaler.

ABC har en svakere posisjon i forhold til de kommersielle kanalene enn NRK. Likevel er oppslutningen i overkant av 13 % av seerne betydelig høyere enn det nivået man forbinder med nisjekanaler.

7. KONKLUSJONER

I denne artikkelen har jeg argumentert for Regjeringen bør innføre Listed Events reguleringen, som altså forhindrer at store sportsbegivenheter bare vises eksklusivt på betal TV. Samtidig bør kulturministeren også forhindre NRK fra og bruke ressurser på de mest kostbare begivenhetene. Når NRK påtar seg oppgaven, tvinges de til å redusere andre programaktiviteter, noe vi har sett mange eksempler på de siste årene. Ifølge VG kostet NRKs sendinger fra vinter-OL 2010 til sammen ca. 70–75 millioner kroner (VG, 2010). Dette er ressurser som kunne blitt brukt på andre programaktiviteter. Selv om disse sendingene hadde rekordstore seertall, viser seerstatistikkene andre empiriske undersøkelser at NRK ikke vil bli noen nisjekanal uten de store sportsbegivenhetene. Nyhetssendinger tilhører de mest populære programkategoriene.

Samtidig bør det diskuteres hvorvidt det skal være et mål for NRK å ha flest mulig seere, samt hvilke virkemidler som kan brukes. Selv om populære programmer kan skape innlåsningseffekter, må en anta at de fleste TV seerne opptrer rasjonelt og velger hvilke programmer de velger ut fra interesse. Dette vil antakelig bli enda sterkere for kommende generasjoner som er vokst opp med mange alternativer til tradisjonell TV, eksempelvis Internett. Dessuten vil mulighetene til å skape innlåsningseffekter være begrenset i forbindelse med mega arrangementer, siden disse gjerne dominerer sendeplanen hos kanalene som sender dem mens de pågår.

Uttalelsene fra NRK-ledelsen viser at de legger svært stor vekt på å maksimere seertallene. De kommersielle kanalene, hvis inntekter kommer fra reklame, vil alltid prioritere slike programmer. Hvis allmennkringkastere følger den samme strategien – Hva er da poenget med å ha dem? Et sitat fra tidligere styreformann i BBC, Gavyn Davies kan være en passende refleksjon og oppsummering mht. hvilken funksjon de bør ha (Armstrong og Weed, 2005):

'..some form of market failure must lie at the heart of any concept of public service broadcasting. Beyond simply using the catch-phrase that public service broadcasting must «inform, educate and entertain», we must add «inform, educate and entertain in a way which the private sector, left unregulated, would not do». Otherwise, why not leave matters entirely to the private sector?'

Kjernesendingene fra sportsarrangementene er homogene programmer. Seerne ser de samme bildene uavhengig av hvilken kanal som sender dem. Å se programmene på allmenkringkastere gir ingen ekstra verdi, bortsett fra at man slipper reklamen. Derfor er det unødvendig at NRK skal bruke av sine knappe ressurser på dem, siden en regulering av de kommersielle kanalene kan sikre at alle får fri tilgang til begivenhetene, uten å betale ekstra for det.

Fra tid til annen serveres det argumenter om at NRK bør sende sportsbegivenhetene for å opprettholde sin popularitet. En slik argumentasjon, dvs. at den offentlige sektoren bør tildeles oppgaver for å bli populær tilfredsstiller ikke

velferdsøkonomiske kriterier. Spesielt dersom oppgavene tvinger fram reduksjoner av aktiviteter som er viktige jfr. velferdsøkonomiske kriterier, og som kommersielle aktører ikke er villige til å overta. Her vil goder som har karakter av formyndergoder være særlig utsatt. Som et tankeeksperiment kunne man forestille seg at representanter for det offentlige helsevesenet, undervisningssektoren, forsvaret eller politi- og rettsvesenet forlangte at også disse etatene skulle får tildelt spesielle oppgaver for å bli populære hos publikum. Slike argumenter ville neppe blitt tatt alvorlig i den offentlige debatten.

Erfaringene fra Australia, hvor ABC ga opp de mest populære sportsrettighetene for mer enn 20 år siden, tyder på at NRK vil klare seg godt om de avstår fra å legge inn bud på de mest populære begivenhetene. ABC har en lavere andel av seerne enn NRK, men har ikke blitt noen nisjekanal.

Denne artikkelen argumenterer altså ikke for at NRK bør slutte å sende sport, men at de bør bruke ressursene på andre idretter og arrangementer enn det som de kommersielle kanalene prioriterer, og som ikke forutsetter kjøp av dyre rettigheter. De kommersielle kanalene vil alltid ha preferanse for de mest populære begivenhetene, noe som vil presse opp rettighetsprisene. De fleste idrettene får liten TV-dekning, og er ikke i en posisjon hvor de kan forlange rettighetspenger. Noen idrettsforbund har sågar vært villig til å betale produksjonskostnadene for og få sine turneringer vist på skjermen. Det skjedde for eksempel i 2005/06 da NRK sendte 25 kamper fra eliteserien i ishockey mot at Ishockeyforbundet dekket produksjonskostnadene deres (Jarlsbo, 2005).

I den nåværende fotballavtalen, som utløper sesongen 2012, har NRK kjøpt rettighetene til kamper fra den nest øverste divisjonen (Adeccoligaen). En kamp i hver runde vises på NRK1 eller NRK2, mens de resterende kampene formidles via Internett. Disse kampene trekker nok ikke de store seertallene på landsbasis, men kan likevel få betydelig oppmerksomhet i nærområdene til de respektive lagene. For den neste avtalen, som starter sesongen 2013, har NRK kjøpt rettighetene til NM-cupen.

Slike turneringer har en sterk distriktsprofil og samsvarer derfor bedre med velferdsøkonomiske kriterier enn om man hadde kjøpt rettighetene for Tippeligaen og Olympiske leker. Hvis NRK overlater de mest kostbare begivenhetene til de kommersielle kanalene, øker det mulighetene til å gi andre idretter og arrangementer større oppmerksomhet. De fleste norske idrettsorganisasjonene vil ønske en slik strategi velkommen. Samfunnsøkonomisk vil dette være mer effektivt enn om NRK bruker ressurser på begivenheter som forutsetter kjøp av dyre rettigheter.

REFERANSER:

Andresen, G. (2009). http://www.dagbladet.no/2009/09/03/sport/fotball-vm/fotball/arne_scheie/betal-tv/7 939 132/

Armstrong M. og Weed H. (2005). Public Service Broadcasting in the Digital World. http://www.econ.ucl.ac.uk/downloads/armstrong/PSB_Armstrong_Weeds.pdf

Boardman, A. E., og Hargreaves-Heap S. P. (1999). Network Externalities and Government Restrictions on Satellite Broadcasting of Key Sporting Events. *Journal of Cultural Economics* 23 (3), 165–179

Brown, A. (1996). Economics, Public Service Broadcasting and Social Values. *Journal of Media Economics*, Vol. 9, no 1, 3–15.

Desbordes, M. (2006). The relationship between sport and television: The case of TF1 and the 2002 Football World Cup, i C. Jeanrenaud & S. Késenne (Red.). *The Economics of Sport and the Media.* Cheltenham, UK: Edward Elgar Publishing.

Fuglset, W. 15. juni 2011, http://www.nettavisen.no/sport/article3 171 323.ece

Gaustad, T. (2000). The Economics of Sports Programming. *Nordicom Review, 21* (2), 101–113.

Gratton, C. og Solberg, H.A. (2007). The economics of sport broadcasting. London: Routledge.

Holden, S. (2011). Fotball-VM på betal TV. *Samfunnsøkonomen* 7 (6), 4–8.

Jarlsbo, Ø., 23. august, 2005. http://www.vg.no/nyheter/utskriftsvennlig/?artId=287 726

Kampanje, 24. april, 2007. www.kampanje.com/.../article110 180.ece

Kampanje, 19. februar, 2010. http://www.kampanje.com/medier/article5 230 469.ece

Korsvold, K., 3. desember, 2010. http://www.aftenposten.no/kul_und/tv/article3 932 402.ece

Kind H. J. og Schjelderup G. (2007). Mediemarked og mediepolitikk. Vedlegg 2 til St. meld. Nr. 30 (2006–2007). Kringkasting i en digital tid.

Moene, K. O. (1986). Types of bureaucratic interaction. *Journal of public economics. 29*, 333–345.

Musgrave, R. (1959). *The Theory of Public Finance – A study in Public Economy*. New York: McGraw-Hill

Niskanen, W. (1971). *Bureaucracy and representative government*. Chicago: Aldine.

NRK (2009). www.nrk.no/aarsrapport/2009/content/assets/pdf/NO_NRK2009.pdf

NRK.no, 15. juni 2011, http://www.nrk.no/nyheter/norge/1.7 674 861

Ringstad, V. (2005). *Kulturøkonomi*. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag.

Solberg, H. A. (2002). Cultural Prescription – The European Commission's Listed Events Regulation – Over Reaction? *Culture, Sport, Society*, 5, 1–28

Solberg H. A. (2006). International TV Sports Rights – Risky investments, i *The Economics of Sports and the Media,* (Red.) Claude Jeanraud and Stefan Késenne. Cheltenham, UK / Northampton, MA, USA: Edward Elgar.

Solberg, H.A. (2007). Sports Broadcasting: Is it a Job for Public Service Broadcasters? – A Welfare Economic Perspective. *Journal of Media Economics, 20* (4), 289–309.

Solberg, H. A. og Hammervold, R. (2008). TV sports viewers – who are they? A Norwegian case study. *Nordicom Review*. 29 (1).

Solberg, H. A. (2011). Mega-Sports Arrangementer – En unødvendig oppgave for ikke-kommersielle allmenkringkastere, i *Norsk Idrett – Indre spenning og ytre press*. (Red.) D. V. Hanstad, G. Beivik, M. K. Sisjord og H. B. Skaset. Oslo: Akilles.

Turner, P. (2000). Innovations in the delivery of television broadcasting within Australia: The role sport programming plays in the diffusion process. *International Journal of Sport Management,* 1, 181–199.

VG.no 10. februar, 2010. http://www.vg.no/rampelys/artikkel.php?artid=581 530

Weber, M. (1947). The theory of social and economic behaviour of organization. New York, US: Free Press.

SARA COOLS
Stipendiat, ESOP, Universitetet i Oslo.
JON H. FIVA
Førsteamanuensis, Handelshøyskolen BI.
LARS J. KIRKEBØEN
Forsker, Statistisk Sentralbyrå.

Pappaperm

Flere politikere og kommentatorer uttaler seg om virkningene av at far er hjemme i foreldrepermisjon. Pappaperm hevdes blant annet å bidra til likelønn, færre samlivsbrudd og et sterkere forhold mellom far og barn. I denne kommentaren diskuterer vi i hvilken grad disse påstandene har grunnlag i eksisterende forskning.

1. INNLEDNING

Da Norge som det første landet i verden innførte en egen kvote for fars foreldrepermisjon var hensikten å styrke farens plass i barnets liv.[1] Kan vi i dag, nesten 20 år senere, fastslå om denne politikken har vært vellykket? Mange vil være enig med Audun Lysbakken i at dagens fedre er mer involvert i barnas liv enn de foregående generasjoner (se Lysbakken, 2011). Men denne utviklinga ville man kanskje ha sett uavhengig av fedrekvota?

Innføringen av fedrekvota i 1993 gir en unik sjanse til å evaluere langtidseffektene av pappaperm. Registerdata fra 1993 og frem til i dag gjør det mulig å følge et stort antall familier gjennom hele barnets oppvekst. Det er mulig å studere hvordan pappaperm påvirker foreldrenes arbeidsmarkedstilpasning både når barna er små, men også når de når skolealder. Vi kan studere en rekke familieutfall, som sannsynligheten for samlivsbrudd i løpet av de 15 første årene i barnets liv. Og sist - men ikke minst - kan vi studere hvordan pappaperm påvirker barna, siden vi har tall på de avsluttende karakterer fra grunnskolen for det første kullet av barn som ble truffet av fedrekvota.

2. FORSKNINGSRESULTATER

Siden familier hvor far tar ut permisjon er systematisk forskjellig fra andre familier er det vanskelig å isolere virkningene av pappaperm. Det er for eksempel rimelig å tenke seg at i familier hvor mor har de beste fremtidige arbeidsmarkedsutsikter så overlates en større andel av permisjonen til far (og vice versa). Hvis man ikke tar hensyn til dette vil man overvurdere pappaperm som virkemiddel til å utjevne lønninger.

Vi har forsøkt å håndtere dette seleksjonsproblemet ved å utnytte innføringen av fedrekvota som et naturlig eksperiment (Cools m. fl. (2011)). I denne studien sammenligner vi familier som fikk barn rett før fedrekvota ble innført med familier som fikk barn rett etter fedrekvota ble innført. På denne måten kan vi sammenligne to grupper som i gjennomsnitt er like foruten at i den siste gruppen er det en betydelig større andel av fedre som tok ut permisjon.

[1] *«For å styrke farens plass i barnets liv, er det viktig at han allerede det første leveåret deltar i barneomsorgen. En del av foreldrepermisjonen bør derfor forbeholdes faren.» Regjeringens Langtidsprogram for 1990-93 (St.meld. nr. 4, 1988-89)*

Basert på foreldrenes arbeidstid og inntekt da barna var 2 til 10 år gamle finner vi ingen tegn til at pappaperm er et effektivt virkemiddel for å jevne ut inntektene mellom menn og kvinner. Fars inntekt ser ut til å falle som følge av pappaperm, men vi finner ingen støtte for at dette gir en økning i mors inntekt. Tvert i mot så ser også mors inntekt ut til å falle når far tar ut permisjon.[2] En mulig forklaring på dette er at pappaperm har satt familien i fokus slik at både mor og far prioriterer familielivet høyere. Når det gjelder skilsmisser og andre familieutfall finner vi ingen tydelige effekter av pappaperm.

Vi undersøker også om pappaperm påvirker barna. Konkret ser vi på skoleprestasjoner da barna gikk ut av grunnskolen i 2009. Vi finner ingen gjennomsnittseffekt av pappaperm på barnas skoleprestasjoner, men i familier hvor far er høyere utdannet enn mor så er det en tendens til at barn, og særlig jenter, presterer bedre. Dette kan tyde på at i familier hvor far var en aktiv omsorgsperson i barnets første leveår, er han også mer engasjert når barnet når skolealder.

Kotsadam og Finseraas (2011a) benytter også introduksjonen av fedrekvota fra 1993 til å studere om pappaperm påvirker hvordan husarbeidet deles mellom menn og kvinner når barna blir større. De finner at pappaperm både ser ut til å redusere konflikter om husarbeidet og bidra til at husarbeidet deles mer likt. I en annen studie finner de samme forfatterne at pappaperm også ser ut til å endre kjønnsrollemønsteret til barna (Kotsadam og Finseraas, 2011b). Jenter som er født rett etter innføringa av fedrekvota gjør mindre husarbeid enn jenter født rett før.

To relaterte studier benytter introduksjonen og utvidelser av fedrekvoter i Sverige. Ekberg m. fl. (2005) ser på om svenske fedre som har vært hjemme i pappaperm oftere er hjemme med syke barn enn andre fedre. De finner ingen slike effekter. I en annen studie med svenske data finner Johansson (2010) en positiv, men statistisk insignifikant effekt, på kvinners inntekter. På bakgrunn av denne studien kan det med rimelig grad av sikkerhet verken utelukkes svært store negative eller svært store positive effekter.[3]

3. DISKUSJON

De første ukene med pappaperm ser ut til å ha bidratt til mer likestilte familier, og en far som er mer involvert i barnas liv. Det er ikke dekning i eksisterende forskning for påstanden om at pappaperm bidrar til likelønn slik Regjeringa hevder i Stortingsmeldingen «Likestilling for likelønn» (St. Meld. 6, 2010–2011).

En begrensning ved studiene som benytter fedrekvotereformen som et naturlig eksperiment er at virkninger av fedrekvota som er *felles* for begge gruppene ikke fanges opp. Her er det særlig to typer mekanismer som er relevante.

For det første kan man tenke seg at atferd til foreldre som fikk barn *rett før reformen* har blitt påvirket av atferd til foreldre som fikk barn *rett etter reformen* (for eksempel gjennom barnehage, skole eller idrettslag). Slike «peer effects» vil trekke i retning av at man underestimerer effektene av pappapermisjon.

For det andre kan man tenke seg at arbeidsgiveres forventninger til *alle* unge menn og kvinner har endret seg etter at fedrekvota kom. I en diskusjon av pappaperm i Sverige påstår for eksempel New York Times at: «Companies have come to expect employees to take leave irrespective of gender, and not to penalize fathers at promotion time. Women's paychecks are benefiting and the shift in fathers' roles is perceived as playing a part in lower divorce rates and increasing joint custody of children.»[4] Om den typen effekter på menn og kvinners lønninger som NY Times viser til har sin direkte årsak i fedrekvota og pappaperm, eller om den skyldes en utvikling i holdninger og oppførsel som har funnet sted uavhengig av fedrekvota er vanskelig å avgjøre. Dette må være en oppgave for framtidig forskning.

Det kan altså ikke utelukkes at pappaperm reduserer forskjeller i inntekt mellom menn og kvinner. Men eksisterende forskning basert på beslutninger innad i familien gir ingen støtte til påstanden om at pappaperm har slike virkninger.

[2] *Våre resultat er konsistent med Rege og Solli (2010) som benytter norske data, men en annen empirisk tilnærming. De finner at menns inntekter faller som følge av pappaperm, men ingen klare effekter på kvinnene.*

[3] *I en innledende analyse finner Johansson at endringer i mors inntekter er positivt assosiert med fars permisjonsuttak. Denne effekten er statistisk signifikant, men siden analysen baserer seg på variasjon som kommer fra familiers valg av pappapermisjon, er det sannsynlig at man vil overestimere effekten av pappaperm på mors lønninger.*

[4] *http://www.nytimes.com/2010/06/10/world/europe/10iht-sweden.html*

REFERANSER

Cools, S., J. H. Fiva og L. J. Kirkebøen (2011). Causal effects of paternity leave on children and parents, CESifo Working Paper No. 3513

Ekberg, J., Eriksson, R., og Friebel, G. (2005). Parental leave - a policy evaluation of the swedish «daddy month» reform. IZA Discussion Paper No. 1617.

Johansson, E.-A. (2010). The effect of own and spousal parental leave on earnings. IFAU working paper 2010:4.

Kotsadam, A. og Finseraas, H. (2011a). The state intervenes in the battle of the sexes: Causal effects of paternity leave. *Social Science Research*, 40(6), 1611 - 1622.

Kotsadam, A. og Finseraas, H. (2011b). Causal effects of parental leave on children's household work in adolescence. Upublisert manuskript, Universitetet i Oslo.

Lysbakken, A. (2011). *Frihet, likhet, farskap*. Forlaget Manifest, Oslo.

Rege, M. og Solli I. (2010). The impact of paternity leave on long-term father involvement. CESifo Working Paper No. 3130.

MØREFORSKING
MOLDE

Møreforsking Molde AS eies av Møreforsking AS og Høgskolen i Molde. 20 forskere arbeider på feltene næringsøkonomi, transportøkonomi, logistikk og helse. Våre oppdragsgivere er regionalt eksportrettet næringsliv, offentlig sektor nasjonalt og regionalt foruten Forskningsrådet. Vi har aktivt samarbeid om oppdrag og kunnskapsbygging nasjonalt og internasjonalt.

Vi søker samfunnsøkonomer til Molde

- **Forsker/forskningsleder næringsøkonomi**
- **To forskere transportøkonomi**

Fullstendig utlysning: www.mfm.no. Søknadsfrist 16.01.2012

KRISTIN SEKSE
Finance and Control Graduate, Statoil ASA
BJØRN SANDVIK
Førsteamanuensis, Universitetet i Bergen

En gratis lunsj for Norge

Den relevante risikoen til oljefondet er knytta til Norges totalposisjon. Tar en hensyn til dette finner vi, ved hjelp av porteføljemodellen med eksogen formue, at en kan øke den forventa avkastinga til oljefondet med rundt 9 milliarder kroner årlig uten økt risiko for Norge.

1 INNLEDNING

En gratis lunsj vil si at en får et gode kostnadsfritt. Etter våre beregninger kan Norge oppnå en slik gratis lunsj, i form av en økt avkasting på 0,3 % for Statens Pensjonsfond-Utland (SPU), uten økt risiko for landet. Med dagens størrelse på fondet tilsvarer dette ca. 9 milliarder kroner årlig.

Grunnen er trolig at sentrale aktører trolig har feil oppfatning av risiko i samband med SPU. Risikoen til en aktør er knytta til aktørens totalposisjon. Risikoen til en enkeltaktivitet for aktøren er bare aktivitetens påvirkning på risikoen til totalposisjonen. For forvaltninga av SPU er derfor den grunnleggende risikoen knytta til den norske nasjonalformuen. Dette er vårt utgangspunkt. Nasjonalformuen består hovedsakelig av humankapital, olje og gass, samt netto fordringer på utlandet (SBB, 2011, s. 42).

Vi skiller (forvaltningskapitalen til) SPU fra den øvrige nasjonal formuen, kalt den eksogene formuen, siden SPU ut fra mandatet tar denne for gitt, og lar investeringsuniverset til SPU bare bestå av utenlandske verdipapir.

Vi analyserer SPU's investeringsproblem så enkelt som mulig, ved hjelp av klassisk porteføljeteori, utvida til å håndtere eksogen formue («background risk»). Denne teorien har vært kjent i mange tiår. Et generelt resultat i denne teorien sier at om en tar hensyn til den eksogene formuen, skal en investere mer i verdipapir som er lite (eller negativt) korrelerte med den eksogene formuen, og mindre (og eventuelt kort) i verdipapir som er sterkt positivt korrelert med den eksogene formuen, sammenlignet med om en ikke tar hensyn til den eksogene investeringa, hvor en grovt sett skal investere i verdensmarkedsporteføljen.

Referanseporteføljen til SPU, som er bestemt av Finansdepartementet, er overvekta i Europa (relativt til verdensmarkedsporteføljen). Fondet er også tungt inne i olje- og gassproduksjon. Norges Bank Investment Management (NBIM) skal investere i referanseporteføljen, men har i tillegg mulighet til å avvike fra denne porteføljen, gitt visse regler, såkalt aktiv forvaltning. Hensikten er selvsagt å tjene mer enn om en slavisk fulgte referanseporteføljen.

Norges Bank har de siste åra brukt mye energi på å grunngi aktiv forvaltning, med argument av varierende kvalitet, og har også fått gjennomslag i Finansdepartementet for dette. Referanseporteføljen derimot, ser det ikke ut til har fått særlig omtanke, trass i dens betydning. Grunngivinga av valg av referanseportefølje i dag, med en overvekting i Europa, ser ut til å henge igjen fra tida oljefondet nærmest

[1] *Takk til Øystein Gjerde for nyttige kommentarer.*

blei sett på som en del av Norges valutareserver og forvalta med en relativt kort tidshorisont.

SPU bør derfor redusere investeringene i olje- og gassproduksjon og også i de fleste sektorer i Europa. I alle fall i petroleumsproduksjon bør en trolig holde en negativ posisjon.[2]

I det følgende skisserer vi hvordan vi har gått fram for å tallfeste gevinsten en kan oppnå ved å endre referanseporteføljen ut fra denne enkle ideen, og drøfter forutsetninger og resultat. En tilsvarende analyse av SPU er gjort av Gintschel og Scherer (2008). Hovedforskjellen er at de bare bruker oljeformuen som eksogen formue, mens vi (etter beste evne) tar med hele nasjonalformuen. Dette gjør gevinstene litt større i vårt tilfelle.

2 MODELLEN

For å få fram en slik gevinst av å ta hensyn til den eksogene formuen, bør en partisjonere investeringsuniverset ut fra samvariasjon den eksogene formuen. Så langt har vi imidlertid hovedsakelig brukt en eksisterende inndeling fra Dow Jones, og deler investeringsuniverset til SPU i en aksjedel med 5 regioner og 10 sektorer. Modellregionene er: USA, (Vest-) Europa, Japan, (framvoksende) Asia, og *Australia*. De 10 modellsektorene er fra Industry Classifcation Benchmark: Olje og gass, Materialer, Industri, Konsumgoder, Helse, Tjenester, Bank og finans, Telekommunikasjon, Teknologi (data) og Kraftleveranse. I tillegg har vi med to obligasjonsindekser, Barclays Global Aggregate Bond Indeks (BGA), og Barclays World Government Inflation-Linked Bond Indeks (BGIL).[3]

Modellen trenger kovariansene mellom avkastingsratene til de 52 indeksene, og forventa avkastingsrater til disse. I tillegg trenger den kovariansene mellom de 52 indeksene og avkastingsraten til den eksogene formuen, og størrelsen på den eksogene formuen relativt til SPU.

Gitt dette, velger vi en portefølje av de 52 investeringsmulighetene som minimerer variansen til den norske totalporteføljen for en gitt forventa avkastingsrate til SPU.

Estimat på forventa avkastingsrater er til vanlig svært upresise. Anvendt i porteføljemodellen gir de ofte urealistiske porteføljevalg. Vi reduserer dette problemet ved å bruke kapitalverdimodellen til å finne forventa avkastingsrater. Da trenger vi bare å estimere kovariansene, hvor estimata til vanlig er mer presise. I tillegg pålegger vi kortsalgsrestriksjoner på alle indeksene, krever at obligasjonsandelen av porteføljen ligger mellom 0,3 og 0,5, og andelene i hver aksjeindeks ikke overstiger 0,1. De to første restriksjonene er pålagt SPU. Den øvre skranken på aksjeandelene korrigerer et stykke på vei urealistiske resultat som skyldes estimeringsfeil for kovariansene og at estimeringsperioden ikke er representativ for framtida. Størrelsen 0,1 tilsvarer omtrent den største andelen blant indeksene i referanseporteføljen i dag.

3 DATA

Vi bruker justerte månedlige prisdata (i dollar) fra Dow Jones' indekser for disse 50 kombinasjonene av sektorer og regioner i perioden januar 2002 – desember 2010. Tidsperioden er valgt fordi den gir en relativt normal gjennomsnittlig avkasting. Prisene er omgjort til månedlige avkastingsrater.

Dow Jones dekker 95 % av verdens aksjemarked, og vårt modellunivers 96 % av dette igjen.

Ut fra disse dataene finner vi kovariansmatrisen mellom de månedlige avkastingsratene til de 52 indeksene. At avkastingsratene er målt i dollar, samsvarer med at SPU nå evalueres i utenlandsk valuta.

Merknad 1 Det argumenteres av og til for at den regionale fordelingen av SPU bør tilsvare vårt konsum- eller importmønster. Dette er imidlertid også usikkert på lang sikt. Om i tillegg relativ kjøpekraftsparitet holder sånn noenlunde på lang sikt, som vi ville tro, er dette irrelevant. Vi tillegger altså ikke dette argumentet noen vekt.

Merknad 2 Det er forskjell på kort- og langsiktig usikkerhet. Modellen bruker månedsdata, mens tidshorisonten til SPU er svært langsiktig, la oss si 20 år. Vi måler altså kortsiktig usikkerhet, men er interessert i langsiktig. Men det er nær umulig å måle langsiktig usikkerhet i data. En kunne nærme seg tidshorisonten litt ved å bruke t.d. 5-årlige intervall, og data for de siste 100 år. Men slike data finnes knapt med ønska detaljnivå. Dessuten er den underliggende antakelsen om konstant markedsstruktur over en så lang periode mer enn tvilsom.

[2] *Mer detaljer fins i Sekse (2011), som innlegget bygger på. Det er gjort to mindre endringer: I forbindelse med bruk av kapitalverdimodellen for å finne forventa avkastingsrater, er markedsavkastinga og den sikre renta her beregna som geometriske gjennomsnitt for perioden vi ser på.*

[3] *En usikkerhets-, termin- og regionbasert inndeling av obligasjoner er opplagt vært ønskelig. Vi har imidlertid slitt med å få tak i slike indekser.*

Vi bruker altså implisitt en antakelse om at forholdet mellom kovariansene mellom indekser er relativt lik på kort og lang sikt.

Verdensmarkedsporteføljen, $a^{Ω}$, er de investerbare porteføljene med markedsvekter. Denne bruker vi som markedsportefølje i kapitalverdimodellen for å finne de forventede avkastningsratene til investeringsmulighetene. Referanseporteføljen til SPU, a^{P}, har 60 % i aksjer, og 40 % i obligasjoner. Av aksjene skal 50 % være investert i Europa, 35 % i USA og 15 % i Asia.

3.1 Den eksogene formuen

Den eksogene formuen er altså Norges nasjonalformue utenom SPU. Vi finner at størrelsen på denne relativt til SPU er 22.

Siden vi mangler månedsdata på avkastinga av nasjonalformuen, bruker vi i steden avkastinga på Oslo Børs som en proksy for den, siden det trolig er stor samvariasjon mellom disse. Vi regner med at nasjonalformuen svinger med omtrent en tredjedel Oslo Børs, og setter den *effektive* størrelsen på den eksogene porteføljen, når vi identifiserer den med Oslo Børs' hovedindeks, til 7,5.

4 RESULTAT

Tabell 1 angir andelene i den optimale porteføljen med, $a^{ε}$, og uten hensyn til eksogen formue, a^{0}. De optimale porteføljene er beregna for den realiserte avkastingsraten til referanseporteføljen og relativ størrelse på den eksogene formuen lik 7,5.[4]

Når det gjelder obligasjoner, investerer vi bare i BGIL-indeksen når vi tar hensyn til eksogen formue, og 5,4 % i BGA-indeksen og 24,6 i BGIL-indeksen i den optimale porteføljen uten hensyn til eksogen formue.

Vi kommenterer noen trekk ved disse porteføljene. Vi går fra å ligge på den nedre grensen på 0,3 til den øvre på 0,5 for obligasjoner når vi tar hensyn til den eksogene investeringa. Bank- og finanssektoren og fjernere regioner som Japan og Australia blir viktigere når en tar hensyn til den eksogene formuen fordi disse sektorene og regionene er relativt lite korrelert med den eksogene formuen.[5] Mer overraskende er det at en skal gå ut av Asia. Men aksjemarkeda i denne regionen

er høyt korrelert både med den eksogene formuen og med aksjemarkedet i Europa, trolig fordi den børsnoterte delen av næringslivet i denne regionen stort sett produserer for eksport.

Som vanlig i slike analyser blir mange andeler null i de optimale porteføljene. Det skyldes at modellen er svært følsom for estimeringsfeil. Det er derfor meningsfullt å bruke et veiet gjennomsnitt av den beregna optimale porteføljen og markedsporteføljen som referanseporteføljе, istedenfor den optimale porteføljen direkte. Vekta en gir den optimale porteføljen kan en tolke som graden av tiltro til estimeringa av kovariansmatrisen (og bruken av kapitalverdimodellen).

Gevinst ved verdensmarkedsporteføljen Norges Bank (2010, avsnitt 5.2) foreslår å gjøre referanseporteføljen mer lik verdensmarkedsporteføljen. I vår modell er ikke verdensmarkedsporteføljen effektiv. I tillegg har ikke de to porteføljene samme risiko. Vår modell gir derfor ikke noe direkte mål på denne gevinsten. I steden for å lage et eget mål for å gjøre dette, sammenligner vi referanseporteføljen med den optimale porteføljen som ikke tar hensyn til eksogene investeringer. I teorien er denne lik verdensmarkedsporteføljen, i alle fall under noen restriktive forutsetninger. Gevinsten, dvs. økninga av den forventa avkastingsraten med samme risiko, når vi ser bort fra den eksogene formuen, dvs. ser på risikoen til SPU isolert sett, blir 0,018 % årlig. Når vi ser på risikoen til totalporteføljen blir den adskillig større, nemlig 0,48 % årlig.

Disse beregna gevinstene er imidlertid bare øvre skranker for den virkelige gevinsten av å skifte til verdensmarkedsporteføljen. Grunnen er at den optimale portefølje bruker mer informasjon enn en har tilgjengelig ved valget av referanseporteføljen. Dette tilsvarer at den faktiske markedsporteføljen, som ut fra teorien skulle være effektiv, i praksis sjelden er det.[6]

At gevinsten øker betraktelig når en tar hensyn til den eksogene investeringa, er derimot mer uavhengig av denne innvendinga.[7] Resultatet er som forventa, siden referanse-

[4] *Vår modellering av den eksogene formuen kan opplagt forbedres kraftig, ved å se på komponentene i denne i mer detalj.*

[5] *Ut fra en vurdering av markedsituasjonen i dag, er vel ikke resultatet om kraftige investeringer i bank og finans så forlokkende på kort sikt.*

[6] *Ved simulering kan en trolig finne et mål på andelen av gevinsten som skyldes merinformasjon.*

[7] *Vi antar at denne økninga tilsvarer den for den optimale porteføljen uten å ta hensyn til den eksogene investeringa.*

Tabell 1: Optimal porteføljе med, a^e, og uten hensyn til eksogen formue, a^0.

a^e_{sr}/a^o_{sr}	USA	Europa	Japan	Asia	Aus	a^e_s/a^o_s
Materialer	0/0,5	0/0,1	0/0,9	0/1,3	0/0	0/2,9
Konsumgoder	0/6,1	0/1,1	0/1,4	0/3,2	0/0	0/11,7
Tjenester	0/4,2	0/1,7	0/0,4	0/1,7	0/0	0/8,0
Bank og finans	10/6,3	10/4,4	10/2,1	0/1,0	10/0,8	40/14,6
Helse	0/4,1	0/2,3	3,3/0,7	0/0,5	0/0	3,3/7,5
Industri	0/3,7	0/1,1	0/0,4	0/0	6,7/0,7	6,7/5,9
Olje og gass	0/3,3	0/0,9	0/0,2	0/0,1	0/0,5	0/5,0
Teknologi	0/5,1	0/0	0/0,5	0/0,6	0/0	0/6,2
Telekom	0/0,6	0/1,1	0/0,4	0/0,4	0/0	0/2,5
Kraftleveranse	0/0,1	0/1,9	0/1,5	0/2,0	0/0	0/5,5
a^e_r/a^o_r	10/34	10/14,6	13,3/8,6	0/10,8	16,7/1,6	50/70

porteføljen er overinvestert i Europa, som er relativt kraftig korrelert med den eksogene formuen.

Gevinst av å ta hensyn til den eksogene formuen For å unngå informasjonsproblemet i slutten av forrige avsnitt, sammenligner vi den optimale porteføljen når en tar hensyn til den eksogene formuen, med den hvor en ikke gjør det, istedenfor å gå helt til referanseporteføljen. Denne gevinsten blir 0,46 % årlig. Gevinsten faller med den gitte forventa avkastingsraten, dvs. øker med risikoaversjonen og øker med (den relative) størrelsen på den eksogene formuen, som en kunne forvente.

Som nevnt ovafor bør en pga. estimeringsfeil diversifisere den optimale porteføljen en får fra modellen. Investerer en 1=3 i markedsporteføljen og 2=3 i den beregna optimale porteføljen, står vi igjen med en gevinst på 0,46*(2/3) = 0;3 %.

Dette tallet inkorporerer ikke gevinsten ved å gå fra referanseporteføljen til markedsporteføljen. En kan videre øke gevinsten om en

1 tillater enkelte korte posisjoner i referanseporteføljen, i sektorer/regioner hvor både teori og resultat antyder det.
2 forbedrer modellen, med mer relevante indekser:
   a) både ut fra hensynet til korrelasjoner med den eksogene formuen

      og

   c) indekser som replikerer faktorer som gir kjente risikopremier.

5 KONKLUSJON

Analysen har som nevnt mange svakheter, og kan forbedres kraftig. Likevel mener vi at noen av innsiktene, som at SPU bør redusere andelen i Europa kraftig og ikke investere i olje- og gassproduksjon, kan implementeres umiddelbart, siden forbedringer av modellen neppe rokker ved disse konklusjonene.

Enge (2010, s. 8), fra NBIM, anslo at den aktive forvaltninga i SPU ga en årlig meravkastning på 0,25 %, mens Ang m. fl. (2009, s. 81) ikke fant noe signifikant bidrag for perioden fra 1998 til september 2009, når en tar hensyn en del andre systematiske risikofaktorer enn markedet. Gevinsten av å ta hensyn til den eksogene formuen ser dermed ut til å bli større enn det en så langt har oppnådd ved å aktiv forvaltning. Men NBIM har nå fått mye friere tøyler mht. aktiv forvaltning enn før. Med et tilstrekkelig langsiktig perspektiv kan en derfor kanskje forvente en større gevinst ved aktiv forvaltning i framtida.

Med friere tøyler for aktiv forvaltning, bør Finansdepartementet legge mer vekt på å forbedre referanseporteføljen. Et problem med NBIM, som med de fleste porteføljeforvaltere, er at de trolig ønsker seg en referanseportefølje som «forbedrer»resultatet av den aktive forvaltningen.[8] Ang m. fl. (2009) foreslår også å forbedre

[8] *Vi ser også to problem med de nye friere reglene for den aktive forvaltningen, i tillegg til de som er nevnt av Ang m. fl. (2009): Det vesentlige kravet nå er at den faktiske porteføljen til SPU ikke skal ta høyere risiko målt med variansen) enn referanseporteføljen. Her «glømmer» en å se på SPU som en den av den norske nasjonalformuen. Dette er som nevnt feil risikomål for SPU. Videre kan SPU holde 10 % mer aksjer enn referanseporteføljen. Ved å utnytte dette, får SPU en "gevinst av aktiv forvaltning", som skyldes aksjers uforklarte meravkasting i forhold til obligasjoner. For en realistisk evaluering av den aktive forvaltninga bør oljefondet derfor enten holde en fast obligasjonsandel, eller la andelen i referanseporteføljen, brukt til å evaluere den aktive forvaltningen, følge den i fondet.*

referanseporteføljen, men på en litt annen måte enn oss. De mener referanseporteføljen bør utbygges med faktorer som uttrykker kjente risikopremier det er mulig å høste.[9] De tar imidlertid ikke hensyn til den eksogene formuen. De fleste av faktorene de foreslår er investerbare. Dermed kan de trolig også bygges inn som nye investeringsmuligheter i vår modell, i alle fall om en tillater enkelt korte posisjoner i referanseporteføljen.[10]

Hva med Statens Pensjonsfond Norge? Er en bare opptatt av avkastning og risiko, skulle en ut fra tankegangen i denne artikkelen opplagt avvikle dette.

REFERANSER

Ang, A., Kaplan, A.F. og Schaefer, S.M. (2009): Evaluation of Active Management of the Norwegian Government Pension Fund – Global [internett] <http://www.regjeringen.no/upload/FIN/Statens %20 pensjonsfond/rapporter/AGS %20Report.pdf> [Nedlastet 01.08.11]

Enge, B. O. (2010): Aktiv forvaltning i Statens pensjonsfond utland, *Praktisk Økonomi & Finans*, 26(2), 3–10.

Gintschel og Scherer (2008): Optimal asset allocation for sovereign wealth funds, *Journal of Asset Management* 2008(9), 215–238.

Norges Bank (2010): Brev til Finansdepartementet. [internett] <http://www.nbim.no/no/media-og-publikasjoner/Brev-til Finansdepartementet/2010/utvikling-av-investeringsstrategien-til-statens-pensjonsfond-utland/> [Nedlastet 23.08.11]

SSB (2011a) Økonomisk utsyn, *Økonomiske analyser*, 1(2011), kap. 4, 48–62.

Sekse, K. (2011): Statens Pensjonsfond Utland: Gevinsten av å ta hensyn til eksogen formue. Masteroppgave. Institutt for økonomi, Universitetet i Bergen.

[9] *De bruker også månedsdata som grunnlag for sine analyser, og dermed sitt forslag om endring av referanseporteføljen.*

[10] *Ang m. fl. (2009, s. 138) er imidlertid ikke begeistra for vår type tilnærming. Men også med en faktortilnærming bør en ta hensyn til den eksogene formuen på en eller annen måte.*

Samfunnsøkonomene takker alle som har sendt inn sin e-post adresse!

Er du usikker på om vi har din e-postadresse?
Kontakt oss på: **post@samfunnsøkonomene.no**

MEDLEM?

Er du medlem av Samfunnsøkonomenes Forening?
Vi vil gjerne ha din e-postadresse.
Send til: nina.risasen@samfunnsokonomene.no

www.samfunnsokonomene.no

ABONNEMENT

HUSK!

Abonnementet løper til det blir oppsagt, og faktureres per kalenderår.

www.samfunnsokonomene.no

Et stort antall norske økonomer publiserer i høyt anerkjente internasjonale tidsskrift. Disse artiklene omhandler viktige økonomiske spørsmål og øker forståelsen av økonomiske sammenhenger. Derfor har de betydning for offentlig debatt, økonomisk politikk, samt videre forskning. Artiklene i seg selv får som oftest liten oppmerksomhet og dette vil Samfunnsøkonomen gjøre noe med ved å presentere en artikkel i hvert nummer. Forfatterne beskriver kortfattet hvilken økonomisk problemstilling artikkelen omhandler, argumenterer for hvorfor den er viktig, og presenterer konkrete resultater i artikkelen ■

Hvorfor faller ikke lønningene mer i nedgangstider?

ESPEN R. MOEN
Professor, Handelshøyskolen BI

I henhold til standard markedsteori bestemmes lønningene slik at etterspørselen etter arbeidskraft blir lik tilbudet. Hvis etterspørselen etter arbeidskraft faller, vil lønningene falle, og en ny likevekt oppnås. I hvert fall siden Keynes tid har toneangivende økonomer, med Kenyes selv i spissen satt spørsmålstegn ved om det faktisk forholder seg slik at lønningene på kort sikt er fleksible. De hevder at lønningene er stive nedover, det vil si at lønningene faller lite og sakte når etterspørselen etter arbeidskraft faller. Spørsmålet om lønningene er stive nedover har fått ny aktualitet i den senere tid, blant annet som følger av en studie utført av Shimer (2005). Shimer studerer de dynamiske egenskapene til en standard søkemodell for arbeidsmarkedet, der arbeidsledighet oppstår fordi det tar tid for ledige arbeidstakere og bedrifter med vakanser å finne hverandre. Han viser at søkemodeller har store problemer med å forene de observerte svingninger i arbeidsledigheten med observerte svingninger i aggregert produktivitet. Grunnen er at redusert etterspørsel etter arbeidskraft, som følge av negative produktivitetssjokk først og fremst resulterer i reduserte lønninger, ikke i økt arbeidsledighet

Hva kan så grunnene være til at lønningene er stive nedover? Når det gjelder arbeidstakere som allerede er i et fast ansettelsesforhold, påpeker eksisterende teorier at stive lønninger kan skyldes optimal risikodeling mellom arbeidstaker og bedrift. Optimal risikodeling vil typisk innebære at bedriften bærer mesteparten av usikkerheten knyttet til produktivitetssjokk, og at lønningene dermed skjermes (men ikke så mye at arbeidstakerne får sparken). I utgangspunktet vil imidlertid optimal risikodeling i liten grad påvirke bedriftenes ansettelsesbeslutninger. Hvis etterspørselen faller og arbeidsledigheten øker, hvorfor benytter ikke bedriftene seg av sin styrkede posisjon og tilbyr lave begynnerlønninger? Det er lønnen til nyansatte som er avgjørende for hvor mange nye bedriftene ønsker å hyre inn. Hvis bedriftene kan ansatte folk til lavere lønninger, ville dette isolert sett økt etterspørselen etter arbeidskraft, og dermed typisk redusere økningen i arbeidsledigheten etter et negativt produktivitetssjokk.

I arbeidet «Worker replacement» som undertegnede har skrevet sammen med Guido Menzio ved University of Pennylvania, gir vi en forklaring på vi hvorfor begynnerlønninger ikke responderer mer på negative sjokk. Vi

tar utgangspunkt i en kjent studie av Bewley (1999), der ledere i amerikanske bedrifter utspørres om hvilke faktorer som er viktige når de bestemmer lønningene til sine ansatte. Bewley finner at ledere nøler med å tilby lavere lønninger til nye arbeidstakere i nedgangstider, fordi dette kan medføre protester blant arbeidere med fartstid. Arbeiderne er redd for å bli utkonkurrert av sine billigere kollegaer, og miste jobben fordi andre er villige til å gjøre jobben til en lavere lønn. Menzio og jeg trekker denne innsikten inn i en kontraktsteoretisk modell for lønnsdannelse.

Vi antar at bedriftene kan binde seg til en lønnstruktur i bedriften, det vil si lønninger for arbeidere med fartstid og til nyansatte, men de kan ikke binde seg til å beholde en arbeidstaker hvis de kan erstatte henne med en som er billigere. Vi viser at i nedgangstider ønsker ikke bedriftene å gi nye arbeidstakere lavere lønn enn arbeidstakere med fartstid. Hvis nye arbeidere hadde fått lavere lønn, ville arbeidstakere med fartstid forstått at de kunne skvises ut, og dermed krevet kompensasjon for dette på kontraktsinngåelsestidspunktet.

Gitt at nye og gamle arbeidstakere skal få samme lønn i nedgangstider, vil en profittmaksimerende lønnskontrakt hensynta flere forhold. For det første vil optimal risikodeling tilsi at bedriften bærer all risiko, og at lønningene ikke faller i nedgangstider. Dette kan vi kalle forsikringsmotivet. På den annen side, hvis bedriften skal ansette nye arbeidstakere, ønsker den å dra fordel av at markedsprisen på arbeidskraft er lavere i nedgangstider og tilby lav lønn. Dette kan vi kalle fleksibilitetsmotivet. Vi utleder den optimale dynamiske kontrakten. I bedrifter med relativt lite gjennomtrekk og relativt lite behov for fremtidige ansettelser i forhold til den totale arbeidsstyrken, vil forsikringsmotivet være dominerende, og lønningene vil reagere svært lite på et negativt sjokk. I bedrifter med høyere turnoverrate og med et relativt sett større fremtidig behov for nyansettelser, vil fleksibiltetsmotivet veie tyngre, og lønningene vil falle mer. Tilsvarende vil også gjelde for bedrifter som er i en vekstfase. Også i disse tilfellene vil imidlertid lønningene til nye arbeidstakere falle mindre enn markedsforholdene skulle tilsi.

Vi bygger kontraktsmodellen inn i en søkemodell for arbeidsmarkedet. Vi antar at det tar tid for arbeidstakere og bedrifter å lokalisere hverandre. Noen bedrifter har nylig etablert seg, og har få tidligere ansatte. Andre er veletablerte, og har mange tidligere ansatte. I nedgangstider vill de veletablerte bedriftene i liten grad setter ned begynnerlønnen. Resultatet blir at arbeidsledigheten i stedet tar støyten. Arbeidsledigheten øker mer enn den hadde gjort hvis lønningene var fleksible. Hvor sterk effekten er, vil blant annet være avhengig av hvor stor andel av bedriftene som er veletablerte. Kanskje overraskende er det slik at jo større andel veletablerte bedrifter i økonomien, og jo mindre utskiftingen er av arbeidskraften er i den enkelte bedrift, desto mindre fleksible blir lønningene og desto større blir økningen i arbeidsledigheten som følge av negative produktivitetssjokk. Modellen er for abstrakt til at det er meningsfylt å kalibrere den, men enkle numeriske eksempler tilsier at effekten på ledigheten er stor.[1]

[1] *Verken vi eller Shimer studerer effektene av endringer i samlet etterspørsel etter varer og tjenester. Hvis økonomien rammes av et kraftig fall i aggregert etterspørsel etter varer og tjenester, og nominelle renter er nær null slik som i USA i dag, kan fleksible lønninger ytterligere redusere etterspørselen og dermed virke destabiliserende.*

Fra en teoretisk synsvinkel er kanskje hovedinnsikten fra artikkelen at lønnskontrakter mellom arbeidsgivere og eksisterende arbeidstakere kan ha betydning for lønnsnivået ved nyansettelser. En av grunnene til at man på 80-tallet begynte å analysere lønnsdannelsen ved hjelp av kontraktsteori var ønsket om å forklare ufrivillig arbeidsledighet. På mange måter var prosjektet mislykket. Riktignok kan forsikringsmotivet forklare hvorfor arbeidernes lønninger ikke responderer mye på makroøkonomiske sjokk, men det kan ikke forklare hvorfor ledighet oppstår eller hvorfor begynnerlønningene ikke er fleksible. I vårt arbeid etablerer vi en sammenheng mellom forsikringsmotivet for eksisterende ansatte og lønningene til nyansatte basert på arbeidernes begrunnede frykt for å bli presset ut av nye arbeidstakere med lavere lønn. Vi viser at i en slik kontekst vil forsikringsmotivet for eksisterende arbeidstakere gjøre begynnerlønningene mindre følsomme for makroøkonomiske forhold, og dermed ha betydning for arbeidsledigheten i økonomien.

Bewley, T., 1999. Why wages don't fall during a recession?. Harvard University Press, Cambridge, MA.

Shimer, R. (2005), «The Cyclical Behavior of Equilibrium Unemployment and Vacancies», American Economic Review, 95, 25–49.

Guido Menzio og Espen R. Moen, «Worker Replacement», Journal of Monetary Economics, vol. 57, 2010, 623–636.

ARTIKKEL

ANDRÉ K. ANUNDSEN
Stipendiat, Universitetet i Oslo
TORD S. KROGH
Stipendiat, Universitetet i Oslo
RAGNAR NYMOEN
Professor, Universitetet i Oslo
JON VISLIE
Professor, Universitetet i Oslo

Haavelmos makromodeller: Endogene konjunkturer og inflasjonsteori*

Trygve Haavelmo er mest kjent for utvikling av moderen økonometri. Hans øvrige forskningsbidrag som omhandler investeringsteori ble godt kjent internasjonalt, ikke minst gjennom hans bok på engelsk. Hans videre forskningsinnsats resulterte blant annet i en konjunkturmodell, i analyser av pengepolitikkens rolle i et fritt kredittmarked, og i en teori om inflasjonen både som et ulikevektsfenomen og som en mekanisme for konfliktløsning. Disse teoribidragene er etter hvert lite kjent, fordi Haavelmo «bare» publiserte på norsk. I denne artikkelen gir vi en fremstilling av det vi kan kalle Haavelmos «ukjente» makroteorier. I hans modeller blir konjunktursykler og kriser drevet av spenningen mellom kapitalens avkastningskrav som formuesobjekt og dens avkastning i produksjonen av ferdigvarer. Dette er et tidlig eksempel på en modell som impliserer at en ubalanse i finanssektoren kan føre til en realøkonomisk krise. Ved sammenlikning av Haavelmos bidrag med moderne makroøkonomisk teori, finner vi at det er mange sammenfallende trekk, men også at det finnes betydningsfulle forskjeller.

Den 13. desember er det 100 år siden Trygve Haavelmo (1911–1999) ble født. I den anledning arrangerer Økonomisk Institutt ved Universitetet i Oslo et symposium 13. og 14. desember. Her vil Haavelmos velkjente bidrag innenfor økonometrisk metode, vekst og investeringsteori bli belyst. I denne artikkelen vil det rettes fokus mot hans bidrag innenfor makroøkonomisk teori, som vil være mindre kjente for de fleste.

Når vi velger å friske opp «gammel» makroteori, er det betimelig å spørre: Hva er poenget? Åpenbart har både verden og økonomifaget utviklet seg mye de siste 40 årene. Moderne makroøkonomisk forskning, populært oppsummert ved å henvise til den «nye neoklassiske syntesen» (Goodfriend og King (1997)), har som et grunnleggende premiss at modeller skal være mikrofunderte, generelle likevektsmodeller, med rasjonelle (eller modellkonsistente) forventninger. Realkonjunkturmodellene (RBC) var fundamentet i dette reisverket, mens ny-Keynesianske modeller

* *Vi vil takke redaktørene for konstruktive kommentarer. Kroghs stipendiatstilling finansieres av NFR, prosjektnummer 195135.*

(det vanligste tilnavnet er DSGE-modeller) ble utviklet ved å pålegge ulike friksjoner. Dette vitner om en kontinuerlig fremgang i makroøkonomisk teori og empiri, noe som har blitt bekreftet ved at flere av de mest prominente forskerne innenfor disse feltene har blitt tildelt Sveriges Riksbanks pris i økonomisk vitenskap til Alfred Nobels minne. Med dette som bakteppe burde et tilbakeblikk på Haavelmos forlagte makromodeller være av ren historisk (og kanskje snever) interesse.

På den annen side har DSGE-modeller blitt møtt med kritikk fra flere hold, og finanskrisen har gitt betydelig momentum til mange av de kritiske spørsmålene som har blitt reist. Denne kritikken har i hovedsak vært rettet mot antakelsen om rasjonelle forventninger, bruken av representativ agent-modeller, mangelen på finansmarkeder i modellene, og for stor tro på iboende stabilitet (se blant annet Akerlof og Shiller (2009), De Grauwe (2010a, 2010b), Frydmand og Goldberg (2011) og Krugman (2009)). Det er også kritiske røster som har fokusert spesielt på DSGE-modellene som benyttes av sentralbanker i en rekke land, se for eksempel Stiglitz (2011). Fra den neoklassiske leieren kritiserer Chari m.fl. (2009) bruken av DSGE-modeller for å være for lite konsistente med mikroøkonomisk empiri og for opptatt av å beskrive makrodata. De mener DSGE-modeller ikke er pålitelige for politikkanalyse. Fra den økonometriske siden, har Pesaran og Smith (2011) og Hendry og Mizon (2010, 2011) kommet med konkrete modelleringsalternativer.

Det er ikke åpenbart hvilken retning faget bør ta dersom denne kritikken tas på alvor, og det er heller ikke vanskelig å se at dagens makroteoretiske *elegance* kan ha gått på bekostning av relevans. Inspirert av sitatet «alt nytt, er ting vi har glemt» (Rose Bertin), mener vi at det kan være nyttig å tørke støv av gamle idéer. Ved første øyekast kan eldre makromodeller virke temmelig stiliserte, men de kan like fullt inneholde en barsk virkelighetsnærhet som det kan være bruk for i arbeidet med å re-etablere makroøkonomisk teori som en realitetsorientert disiplin.

Av denne grunn ønsker vi i denne artikkelen å presentere hovedtrekkene i konjunkturmodellen utviklet av Trygve Haavelmo, slik den er presentert i Haavelmo (1960, 1969), samt inflasjonsteorien han foreleste over på 1950- og 1970-tallet, sammenfattet i Thalberg (1952) og Qvigstad (1975). I disse arbeidene formulerer Haavelmo flere teoretiske rammeverk, der samspillet mellom finansielle markeder og realøkonomien står sentralt. På tross av at de ble fremsatt i en tid da regulering og statlig styring sto sentralt i norsk økonomi, satte Haavelmo modellene inn i en hypotetisk sammenheng, med relativt fri tilpasning blant aktørene. Han mente selv at dette ikke nødvendigvis var særlig realistisk (på denne tiden), men etter vår oppfatning hadde han god teft for hva som kunne komme, hvilket også kommer til uttrykk i «Dynamisk Pristeori» fra 1952:

> «[forutsetningene] er aktuelle i det de svarer omtrent til et hypotetisk alternativ mange stadig peker på og sammenlikner gjeldende mere regulerte økonomiske system med.»[1]

Nettopp fordi vi i Norge faktisk valgte dette «hypotetiske alternativ» noen tiår senere, fremstår Haavelmos teori som mer aktuell og relevant enn hva man skulle forvente ved å lese et Memorandum utgitt på Økonomisk institutt ved Universitetet i Oslo på 1950- og 1960-tallet. Samtidig bidrar denne hypotetiske tilnærmingen til at Haavelmos arbeider lettere lar seg sammenlikne med de modellene som dominerer dagens makroøkonomiske litteratur.

Inflasjon var også et tema Haavelmo tydelig var opptatt av. Inflasjonsproblemet preget økonomisk politikk i de vestlige land gjennom hele det forrige århundret, og det første tiåret av 2000-tallet (til og med i perioder da inflasjonen nærmest har vært utradert). Dette tyder på at inflasjon er et dyptliggende trekk ved moderne økonomier, og Haavelmo ga vesentlige bidrag til forståelse på dette punktet.

Innledningsvis vil vi i første avsnitt gi en oversikt over Haavelmos konjunkturmodell. I denne vil spenninger mellom sektorene kunne føre til dype resesjoner, men også lange perioder med tilsynelatende stabil vekst.[2] Således anser vi modellen som et friskt alternativ til nåtidens likevektsmodeller, da *ulikevekt* er en viktig ingrediens hos Haavelmo. I det andre avsnittet drøfter vi hvordan Haavelmos modell kan brukes til å forstå og analysere finansielle kriser. Forskjellene mellom hans konjunkturmodell og de populære DSGE-modellene sammenlignes i det tredje avsnittet, hvor vi diskuterer de ulike premissene disse modellene bygger på. Den sentrale forskjellen viser seg å være hva man antar om inflasjonsprosessen. I det fjerde avsnittet gjør vi klart hvilke inflasjonsteorier Haavelmo la til grunn for sin forståelse av inflasjonsdynamikken. Avslutningsvis, i det femte avsnittet, diskuterer vi Haavelmos påvirkning på økonomisk politikk i hans nåtid.

[1] *Thalberg (1952), side 47.*

[2] *Haavelmo (1969) er et kompendium som kun finnes på norsk. (Det kan lastes ned fra http://www.sv.uio.no/econ/om/aktuelt/haavelmo/ under publikasjoner/publiserte arbeider 1966-1975).*

1. HAAVELMO OG ENDOGENE KONJUNKTURER

Vi starter med å gi en beskrivelse av Haavelmos konjunkturmodell, slik den fremkommer i Haavelmo (1960,1969). Haavelmo (1960) er en grundig analyse og utledning av et neoklassisk rammeverk for investeringsteori. Vi vil konsentrere oss om de siste kapitlene i denne boken. Disse idéene ble brakt inn i en konjunkturmodell i Haavelmo (1969). Den kommende redegjørelsen baserer seg på en destillert fremstilling og tolkning av modellen i Anundsen m. fl (2011), som noe mer detaljert presenterer denne konjunkturmodellen.

Modellen er i sin grunnleggende karakter nyklassisk med en prisfast kvantumstilpassende makroprodusent som representerer produksjonssektoren i økonomien, mens privat konsum er gitt ved en passiv konsumfunksjon. Reallønningene er fleksible, dog med et nedre gulv som gjør seg gjeldende i resesjoner. Kapital og arbeidskraft representerer de to (komplementære) produksjonsfaktorene. Sysselsettingen har et øvre tak (full sysselsetting), mens kapitalen på et hvert tidspunkt er eksogent gitt – investeringer resulterer i økt kapitalbeholdning etter en periode. Prisnivået er antatt å være konstant; en antakelse vi diskuterer seinere.

Fra konsumfunksjonen følger privat sparing fra inntekten. Sammen med verdien av de private aktørenes kapitalbeholdning gir dette den disponible formuen for hver periode. Denne formuen kan investeres i realkapital mot en avkastning lik r_K, som er den «leiepris» bedriftene må betale kapitaleierne for bruk/leie av realkapital. Alternative formuesplasseringer «i kasse» eller i bankinnskudd, gir en avkastning *i*. Det antas at bankinnskuddsrenten samsvarer med sentralbankens styringsrente. Med preferanser definert over ulike sammensetninger av de to investeringsobjektene, kan det vises at det i likevekt vil være en sammenheng eller bånd mellom avkastningskravet på kapital og avkastningen av å plassere penger i banken. Denne betingelsen refererer Haavelmo til som *indifferensens lov på kapitalmarkedet,* og kan uttrykkes ved:

$$(1) \qquad r_K^* = G(i)$$

Betingelsen (1) forteller oss hvilken avkastning som kreves av kapitaleierne, r_K^*, for å være villige til å «sitte» med den eksisterende kapitalbeholdningen for ethvert nivå på pengemarkedsrenten *i*.

Samtidig vet vi at den faktiske avkastningen på kapital bestemmes fra realøkonomien. Den representative bedriftens profittmaksimering er kjennetegnet ved:

$$(2) \qquad r_K = F_K(K, N) - \delta$$

Bedriftens optimale tilpasning innebærer at kapitalens nettomarginalavkastning må være lik «leierenten» på kapital. Her betegner $F(K,N)$ den aggregerte produktfunksjonen, hvor K angir kapitalbeholdningen og N sysselsettingen. $F_K(K,N)$ angir dermed kapitalens grenseproduktivitet, mens δ er en konstant depresieringsrate.

I likhet med enhver annen økonomisk modell, er heller ikke denne komplett før det beskrives hvordan den «lukkes». Spørsmålet som umiddelbart reiser seg er hvordan den faktiske avkastningen r_K, gitt fra realøkonomien, vil forholde seg til den forventede avkastningen i finansmarkedene, r_K^*?

Normalt vil en modell kunne lukkes ved å anta markedsklarering, som i dette tilfellet innebærer et krav om $r_K = r_K^*$. Om denne betingelsen holder, vil husholdningene få konsumert det de ønsker, sparingen vil passivt investeres i ny realkapital, arbeidsmarkedet klareres ved full sysselsetting, og alt er som det skal være i en velstyrt økonomi.

Problemet som oppstår dersom vi pålegger en slik betingelse er imidlertid at modellen blir *overbestemt*. Rent teknisk innebærer dette at det er flere ligninger enn det er endogene variable, og vi kan altså ikke entydig bestemme verdien på alle variablene i modellen. Denne overbestemtheten innebærer at modellen ikke kan antas å være i «likevekt» i alle perioder. Noe må gi etter!

På dette tidspunkt vil ryggmargsrefleksen til enkelte være: «Om modellen ikke kan pålegges generell likevekt, da er det noe alvorlig galt med den!». Haavelmo hadde et mer konstruktivt og pragmatisk utgangspunkt. Han mente at en god strategi ville være først å betrakte den overbestemte modellen (og dermed den «gale», siden verden helt åpenbart ikke kan være overbestemt), for deretter å undersøke hvilke modifikasjoner som kan gjøres for å sikre at modellen blir determinert. La oss forfølge én mulig løsning på overbestemtheten.

Betrakt først tilfellet der $r_K > r_K^*$; dvs. avkastningen på realkapital i produksjonen er større enn hva kapitaleierne krever i finansmarkedet. Så lenge en slik ulikhet gjør seg gjeldende, vil investeringsetterspørselen være *uendelig stor*.

Om derimot $r_K < r_K^*$, vil investeringsetterspørselen falle til null; i prinsippet ønsker bedriftseierne å selge all den kapitalen de har, og heller plassere hele formuen i finansmarkedet. Det er kun i spesialtilfellet med $r_K = r_K^*$ at investorene er indifferente, og at situasjonen er «rolig». I et slikt tilfelle vil den faktiske kapitalbeholdningen i økonomien falle sammen med den mengden kapital som etterspørres av investorene.

Vi kan altså *ikke* anta at $r_K = r_K^*$, fordi en slik antakelse impliserer en overbestemt modell. Dette er imidlertid ikke nødvendigvis et problem dersom vi kan forklare hvordan investorene handler i situasjoner hvor denne betingelsen ikke er oppfylt. Basert på resonnementet i forrige avsnitt, antok Haavelmo at investorenes atferd avhang direkte av de to avkastningsratene. Ved å oversette «uendelig investeringsetterspørsel» til en antakelse om at rasjonelle investorer investerer «så mye som mulig», kom Haavelmo frem til at en rimelig beskrivelse av investeringsatferden kunne være:

- Hvis $r_K \geq r_K^*$,vil all tilgjengelig sparing investeres i realkapital. Hvis det er ledig produksjonskapasitet, vil investeringsetterspørselen øke umiddelbart, slik at det alltid er full kapasitetsutnyttelse.
- Hvis $r_K < r_K^*$, ønsker ingen å øke sin kapitalbeholdning. Dette innebærer at investeringsetterspørselen er null.

Ved å inkludere disse antakelsene for den private investeringsatferden i den makroøkonomiske modellen vi beskrev ovenfor (og da altså uten å anta at $r_K = r_K^*$ holder hele tiden), ender vi opp med en veldefinert (determinert) modell. Det er en *ulikevektsmodell*, fordi faktisk investeringsatferd tillates å avvike fra «sann» investeringsetterspørsel.

Hvilke interessante poenger kan vi hente ut av denne modellen? En god måte å illustrere modellens virkemåte på, er å beskrive det impliserte konjunkturforløpet. Vi ser for oss en situasjon hvor styringsrenten for enkelhets skyld holdes uendret over tid; i tillegg ser vi bort i fra både befolknings- og produktivitetsvekst.

Det er to forhold vi må holde styr på. For det første vil økonomien på ethvert tidspunkt være i ett av to *regimer*. Vi lar regime A beskrive situasjonen der $r_K \geq r_K^*$, mens når $r_K < r_K^*$, er vi i regime B. Videre vil det gjeldende regimet avhenge av utgangssituasjonen. Dette er illustrert i Figur 1, hvor styringsrenten er avsatt langs den horisontale aksen, mens faktisk og forventet kapitalavkastning er avsatt langs den vertikale. Sammenhengen i (1) er representert ved den stigende kurven $r_K^* = G(i)$. Denne viser hvilken avkastning på kapital investorene krever for ulike nivåer på styringsrenten. I tillegg består figuren av to kurver, som ikke avhenger av styringsrenten. Disse illustrerer hva realavkastningen på kapital vil være for to alternative sysselsettingsnivåer, hvor kapitalbeholdningen holdes fast. Om det er full sysselsetting, er avkastningen relativt høy. Hvis sysselsettingen er lavere enn dette, vil også avkastningen være lavere.

Punktene a og b i Figur 1, viser at utgangspunktet avgjør hvilket regime vi havner i. Disse refererer seg til situasjoner med lik styringsrente og kapitalmengde. Det som skiller disse punktene fra hverandre er nivået på sysselsettingen, som implisitt definerer avkastningen på kapital. Dette er imidlertid en variabel som blir bestemt i modellen.

Om sysselsettingen er høy og marginalavkastningen i utgangspunktet er som i punkt a, vil avkastningen være så høy at den høye investeringsetterspørselen «dytter» sysselsettingen til nivået for full sysselsetting, noe som igjen gjør avkastningen enda høyere på grunn av komplementaritet i produksjonen. Vi havner i regime A. Om sysselsettingen derimot starter på et litt lavere nivå, som i punkt b, vil avkastningen på kapital være for lav. Investeringene faller til null, og sysselsettingen faller ned til nivået der produksjonen kun dekker konsum; ingenting spares.

Figur 1: *Hvordan regimene avhenger av utgangspunktet*

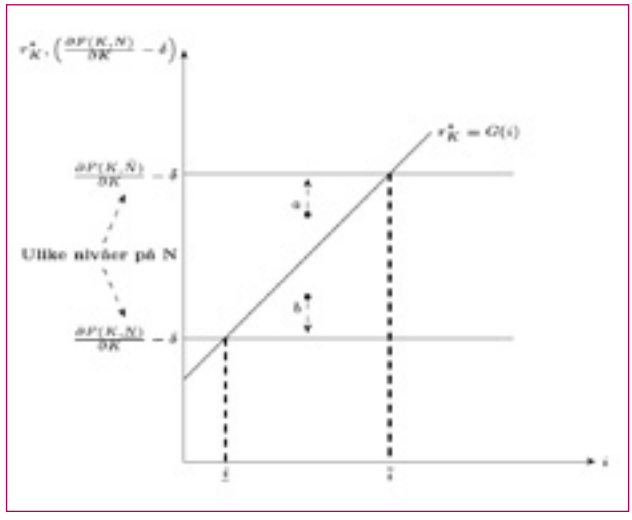

Med mekanismene som illustrert i Figur 1 som utgangspunkt, er det også mulig å forstå hvordan konjunkturene forløper i modellen. La oss ta utgangspunkt i at vi starter i regime A, med full sysselsetting, samtidig som det investeres for fullt. Vi antar at renten holdes konstant, slik at

kravet til avkastning også er konstant. Figur 2 viser nå hvordan avkastningen på kapital vil endre seg over tid. Vi starter på tidspunkt t_0, hvor den faktiske avkastning på kapital overstiger avkastningen som kreves av investorene. Etter hvert som tiden går, vil kapitalen vokse fordi det er lønnsomt å investere i ny kapital, noe som fører til at marginalavkastningen faller. På et tidspunkt, t_1 i Figur 2, har marginalavkastningen falt så mye at $r_K = r_K^*$. I det øyeblikket r_K faller marginalt under r_K^*, vil investeringene falle til null fordi avkastningskravet overstiger kapitalens faktiske avkastning. Dette leder oss over i regime B. Ikke bare vil det gi et fall i investeringene, det vil også føre til at avkastingen på kapital faller til et nivå *langt under* r_K^*, siden fallet i sysselsettingen reduserer avkastningen ytterligere ettersom faktorene er komplementære. Vi får nå en lang periode med lav sysselsetting. Over tid vil imidlertid avkastningen sakte men sikkert vokse igjen, siden depresieringen reduserer den eksisterende kapitalbeholdningen. På tidspunkt t_2, ser vi at $r_K = r_K^*$ igjen holder. Det som skjer på dette tidspunktet, er at investeringene plutselig snur fra null til «så stor som mulig», og sysselsettingen hopper opp til maksimalt nivå. Dette øker igjen avkastningen til et nivå *langt over* r_K^*. Vi er dermed tilbake til en situasjon lik utgangsposisjonen ved t_0, og en ny sykel starter.

Figur 2*: Realavkastningen på kapital over konjunkturene*

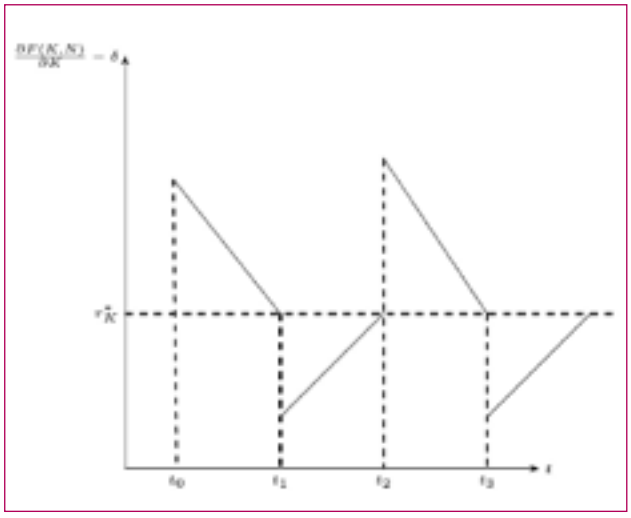

Den tilhørende produksjonsutviklingen er vist i Figur 3. Under oppgangsfasen eller høykonjunkturen (mellom t_0 og t_1), vil produksjonen stadig øke, ettersom kapitalbeholdningen vokser. Når konjunkturomslaget inntreffer «like etter tidspunkt t_1, faller produksjonen dramatisk, da investeringsetterspørselen plutselig faller til null (med de etterfølgende kvantumsvirkninger via multiplikatoreffekter). I lavkonjunkturen eller nedgangsperioden, øker produksjonen noe, idet depresieringen etter hvert gir lavere kapitalbeholdning, og dermed lavere depresiering, noe som øker disponibel inntekt for et gitt produksjonsnivå. Konsumet øker derfor gradvis slik at produksjonen også stiger sakte. Når kapitalens grenseproduktivitet igjen når den kritiske verdien, vil aktivitetsnivået «sprette» opp; vi får full sysselsetting og så store investeringer som lar seg realisere.

Figur 3*: Produksjonen over konjunkturene*

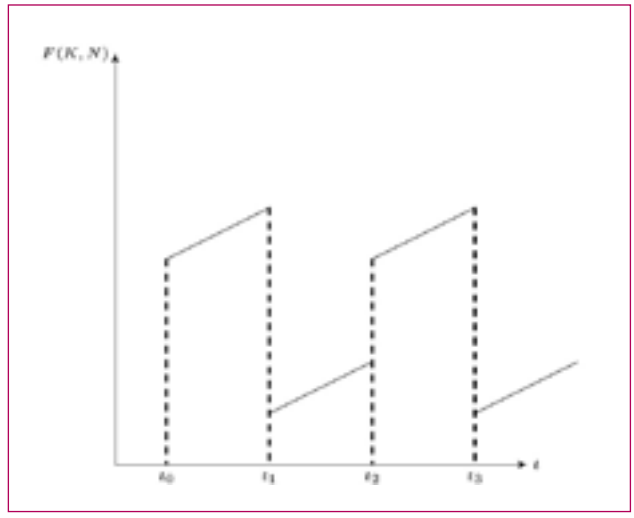

2. FINANSKRISE I HAAVELMOS KONJUNKTURMODELL

Hittil har vi basert oss på at indifferensens lov skaper en én-til-én sammenheng mellom styringsrente og avkastningskravet r_K^*. I et mer generelt tilfelle vil imidlertid ligning (1) være temmelig komplisert og inneholde flere variable enn kun pengemarkedsrenten i. For eksempel kunne vi tenke oss at den også inneholdt et mål for likviditetsrisiko, eller transaksjonskostnader som er stigende i graden av manglende likviditet i markedet. Sammenhengen mellom likviditetsrisiko og r_K^* vil antakelig være ikke-lineær. Den vil være liten og konstant i lange perioder og i mange scenarier (og derfor ofte neglisjerbar), men når risikoen først har økt, kan den bli selvforsterkende og skape en likviditetskrise som kan føre til store og brå endringer i avkastningskravet, se Pedersen (2009).

I Haavelmos modell kan vi framstille en likviditetskrise som et positivt vertikalt skift i $r_K^* = G(i)$ kurven. Om skiftet er tilstrekkelig stort kan punktet a endre fullstendig karakter. Fra å være en situasjon som leder til full sysselsetting og press i realøkonomien, kan utgangspunktet i en slik situasjon føre til en utvikling uten investeringer og med lav

inntektsvekst: En krise i finansmarkedet blir således transformert til en realøkonomisk krise. Produksjonsfallet kan potensielt bli meget stort, og det vil kunne ta lang tid før sysselsettingen er på samme nivå som før krisen. Modellen tillater altså at *ett sjokk* får ringvirkninger i lang tid, noe som er nødvendig for å forklare kriser på en tilfredsstillende måte. Dette skiller seg fra moderne likevektsmodeller, noe vi diskuterer i neste avsnitt.

Vi har tidligere nevnt at det er interessant å merke seg at Haavelmo formulerte sin makromodell under antakelsen om et «fritt» kredittmarked i en tid som var kjennetegnet ved økonomisk planlegging og statlige reguleringer. På 1980-tallet ble det som kjent gjennomført en liberalisering av økonomien, i Norge og i flere andre land. Hvordan ville Haavelmo ha sett på mulighetene for makroøkonomisk politikk etter dereguleringene? Ville han ha basert analysen på sin egen modell fra 1960-tallet? I 1987 holdt Haavelmo et seminar i Norges Bank i under tittelen «Pengepolitikkens rolle i et «fritt» kredittmarked», se Haavelmo (1987). I dette foredraget antydet han nokså direkte den begrensede rolle pengepolitikken fikk i hans modellbaserte analyse:

> «*Min foreløpige konklusjon er altså at rentepolitikken så langt råd er burde knyttes til en slags gjennomsnittlig* r_K *og at en burde være forsiktig med å bruke rentepolitikken til andre mer kortsiktige konjunkturpolitiske formål*».[3]

Dette tyder på at Haavelmo nok ville mene at modellen endelig hadde fått praktisk relevans for styringsopplegget for norsk økonomi, ganske enkelt fordi det «hypotetiske alternativ» nå var blitt til virkelighet.

3. RELASJON TIL MODERNE MAKROØKONOMI

Den foregående beskrivelsen fremhever et aspekt ved Haavelmos modell, som vi mener er en alvorlig mangel i moderne makroøkonomiske teorimodeller. I dagens modeller, også DSGE-modellene, vil antakelsen om kontinuerlig markedsklarering *ex ante* gjøre modellene iboende stabile, og konjunkturforløp skapes ved å pålegge eksogene sjokkprosesser (ofte antatt å være autoregressive av første orden). Men hva er det som essensielt skiller Haavelmos modell fra DSGE-modellene, og som dermed skaper denne dynamikken?

I de vanligste DSGE-modellene, slik som i Smets og Wouters (2007)[4], er fundamentet for modellen relativt likt det Haavelmo betrakter. Produksjonen av varer og tjenester følger av nivået på sysselsettingen og kapitalbeholdningen. Fra husholdningssiden finner vi etterspørselen etter varer bestemt av en Euler-ligning, som gir konsumetterspørselen som en funksjon av forventet fremtidig konsum og realrenten. Under antakelsen om perfekte kapitalmarkeder, vil kapitalvareetterspørselen alltid være lik økonomiens samlede kapitalbeholdning så lenge forventet avkastning på kapital er lik realrenten, hvilket betyr at *indifferensens lov på kapitalmarkedet* er oppfylt. Husholdningene tilbyr arbeidskraft, og reallønna er enten fleksibel eller pålagt en viss grad av rigiditet. Styringsrenten følger av sentralbankens beslutninger og er normalt modellert ved en Taylor ligning (Taylor, 1993). Videre antas ofte ulike former for friksjoner, slik som vanedannelse i konsumet og kapitaljusteringskostnader. Dette bidrar til å skape ytterligere persistens. Tilbudssiden modelleres ved hjelp av den ny-Keynesianske Phillipskruven, som sier at inflasjonen avhenger av forventet inflasjon og et mål på aktivitetsnivået i økonomien, slik som marginalkostnadsnivået eller produksjonsgapet.

DSGE-modellene er, som navnet tilsier, alltid i likevekt. Konjunkturer forklares ved å anta at en rekke strukturelle «sjokk» inngår i de ulike relasjonene. Vi kan dermed klassifisere dette som *likevektskonjunkturer*. I likhet med realkonjunkturmodellene (RBC), har man et teknologisjokk som påvirker produksjonen for gitt nivå på sysselsetting og kapital, man kan ha et risikopremiesjokk, et pengepolitisk sjokk (rente som avviker fra Taylorregelen) eller kostnadssjokk. Disse sjokkene modelleres som persistente prosesser, slik at effekten varer over flere perioder. En oppgangskonjunktur vil dermed forklares ved at et eller flere strukturelle sjokk fører til at produksjonen øker til et nivå som overstiger det langsiktige likevektsnivået. Etter hvert som sjokket «dør ut», vil økonomien igjen falle tilbake til den gamle banen. Et helt sett med ulike sjokk over tid, skaper dermed serier for produksjon, konsum og sysselsetting som fluktuerer rundt en trend.

Hvordan kan to så tilsynelatende like modeller produsere så ulike resultater?[5] Svaret ligger i prissettingen. Hos Haavelmo er produksjonssiden en representativ kvantumstilpasser. Prisene er faste på kort sikt og tas for gitt av alle aktører. I DSGE-modellene antas bedriftene å ha

[3] *Se side 8 i Haavelmo (1987). Bårdsen og Nymoen (2001) diskuterer dette perspektivet i lys av en økonometrisk modell for sammenhengen mellom rente og inflasjon.*

[4] *Norges Banks modell «Nemo» kan anses som en åpen økonomi-utvidelse av Smets og Wouters (2007), se Brubakk m. fl. (2006).*

[5] *Nærhet er her ment i forhold til den grunnleggende rollen til hver enkelt ligning, ikke metodologisk eller teoretisk.*

en viss grad av monopolmakt (via monopolistisk konkurranse), hvor prisstivhet er modellert som hos Calvo (1983). Dette innebærer en *ad hoc* antakelse om at bedriftene kan endre prisene i det øyeblikket de mottar et tilfeldig signal. For gitte priser følger den enkelte bedrifts etterspørsel, og faktorbruken bestemmes deretter gjennom kostnadsminimering.

Interessant nok vil både Haavelmos modell og DSGE-modellene være vanlige vekstmodeller dersom prisene antas å være fleksible. Forskjellen ligger altså i at DSGE-modellene behandler inflasjon som et likevektsfenomen, mens den hos Haavelmo kan sies å tilsvare et sammenbrudd i den universelle prismekanismen som innenfor et klassisk skjema sørger for å klarere alle markeder. Å anta helt faste priser er naturligvis en forenkling, men vi anser dette som en snarvei Haavelmo (ofte) tok for å fremprovosere en ren og enkel dynamikk.

I en DSGE-modell sørger riktignok antakelsen om stive priser for at økonomien kan avvike fra sin *steady state*, men den er sågar alltid i likevekt. Hos Haavelmo vil prisstivheten hindre markedsklarering på ethvert tidspunkt. For oss synes dette intuitivt mer rimelig. Samtidig ligger denne angrepsmåten tettere opp mot hva de tidlige ny-Keynesianerne ønsket å fremme ved hjelp av de modellene de da var i ferd med å utvikle. Vi kan for eksempel lese i Mankiw (1990, side 1654):

> *"If there is a single theme that unites Keynesian economics, it is the belief that economic fluctuations reflect not the Pareto-efficient response of the economy to changes in tastes and technology, but rather some sort of market failure on a grand scale."*

Det er uklart for oss hvordan man kan lese dette uten å mene at ny-Keynesianske teoretikere tidlig på 1990-tallet, dersom de hadde blitt forelagt implikasjonene av både en DSGE-modell og Haavelmos modell, ville ha foretrukket sistnevnte. Dog kritiserer Mankiw (1990) fastprismodeller av typen Barro og Grossmann (1976), som Haavelmos modell kan sies å være relatert til. Mankiw mener fastprismodellene var utilstrekkelige da de antar faste priser uten å modellere hvem som setter prisene, noe som også gjelder Haavelmo. Samtidig må denne kritikken settes opp mot hva man mener er konsistent med den virkelige verden. Om vi tar Mankiws beskrivelse av "*failure of prices to clear markets*» på alvor, kan man ikke uten videre akseptere dagens ny-Keynesianske modeller som fullgode alternativer.

4. INFLASJON

I de foregående avsnittene har vi argumentert for at Haavelmo benyttet seg av forutsetningen om prisfast kvantumstilpasning i sin konjunkturmodell basert på et enkelhetens prinsipp. Det var ikke nødvendig å modellere pris- og lønnsdannelsen eksplisitt for å få frem det Haavelmo anså som en viktig iboende tendens til makroøkonomisk ustabilitet i industrialiserte og liberaliserte økonomier. Dette betyr ikke at Haavelmo neglisjerte inflasjonsfenomenet i sine makroøkonomiske arbeider, snarere tvert i mot. Samtidig som inflasjon, og etter hvert også stagflasjon, vokste frem som hovedproblemet i vestlige land utover 1960- og 1970-tallet, behandlet Haavelmo inflasjonsfenomenet på en nyskapende og stringent måte innenfor sine modeller. En teori for samtidig forekomst av realøkonomisk ulikevekt og prisbevegelser ble behandlet i forelesninger Haavelmo holdt i 1951 og 1952 (referert av Thalberg (1952). I disse forelesningene anla Haavelmo et bredt perspektiv, i tråd med det vi har sett er karakteristisk for konjunkturmodellen hans. Hovedsiktemålet var å belyse sammenhengen mellom pris- og lønnsutviklingen under forskjellige antakelser om prispolitikk (som var svært aktuelt på den tiden) og pengepolitikk. Modellen er så vidt oss bekjent den første som klart trekker inn et eksplisitt inflasjonsmål.

Forelesningene i 1951–52 om «Dynamisk Pristeori» er, som de fleste av Haavelmos forelesningsserier, spekket med idéer og gir innsikt i bruk av modeller. På tross av at disse forelesningene ble holdt i en tid med utstrakt prisregulering og rasjonering, hadde Haavelmo til hensikt å skape en makroøkonomisk forståelse for de lønns- og prispressproblemene som kunne oppstå i hypotetiske alternativer, og særlig slike som preges av uregulerte omgivelser. I et sentralt avsnitt som kort og godt heter «En makromodell», trekkes mange forhold inn i en Keynesiansk-preget dynamisk modell, med nyklassiske trekk, men uten en eksplisitt rolle for finanspolitikk. Modellen har lite innslag av sentraldirigering og statlig kontroll.

Også her er Haavelmo opptatt av å utforske økonomiens virkemåte når det åpnes for en noe friere markedstilpasning blant aktørene enn hva de faktisk måtte ha. Uten å gå i detalj hva gjelder modellens utforming – her oppfordres leseren til å oppsøke originalteksten – vil vi peke på en sentral innsikt som fås fra disse forelesningene. Med utgangspunkt i det vi vil betegne som en *Keynes-Haavelmo*-modell for en lukket økonomi, kommer inflasjonsraten og endringen i denne tydelig frem som en viktig bestanddel.

Grovt sett kan man tenke på en modell tilsvarende konjunkturmodellen skissert i avsnitt 2, men med en viktig forskjell: Prisnivået vil kunne endre seg over tid. Som i den forrige modellen, med konsumetterspørsel som alltid blir oppfylt (til gitt realinntekt og realrente), vil realinvesteringene bli residualbestemt. Om næringslivet ønsker mer kapital enn det som kan realiseres – og normalt vil investeringsetterspørselen være uendelig høy om grenseproduktiviteten overstiger realrenta – vil prisene da kunne bys opp. I en slik ulikevektssituasjon postulerer Haavelmo alternative justeringsmekanismer: Én der inflasjonsraten justeres i samme retning som etterspørselsoverskuddet, mens en annen, og noe mer intrikat – dersom næringslivet tar inflasjonsraten som et gitt datum, vil et etterspørselsoverskudd i kapitalmarkedet kunne utløse endringer i atferd blant aktørene slik at inflasjonsraten selv endres i samme retning som etterspørselsoverskuddet.[6] Innenfor dette makroskjemaet kan en diskutere flere relevante problemstillinger. Her begrenserr vi oss til følgende to:

- Gir modellen en stasjonærløsning slik at alle variable er uavhengige av tiden og blir konstante størrelser?
- Tillater modellen en løsning der inflasjonsraten er konstant (prisnivået vokser)

Til det første spørsmålet er svaret generelt «nei», idet vi (også her) får et overbestemt system. Dette betyr at ikke alle våre antakelser kan være oppfylt samtidig – noe i modellen må gi etter. Spesielt må det være slik at en inflasjonsrate som er permanent lik null, ikke er forenlig med modellens antakelser. Igjen ser vi hvordan Haavelmo fokuserer på denne overbestemtheten i enkle makromodeller.

Det andre spørsmålet Haavelmo stilte var: Kan modellen gi som resultat at prisnivået endrer seg med en konstant rate over tid? Sett at vi omformulerer problemet til å stille spørsmålet: Kan inflasjonsraten bli endogent bestemt i en modell av den typen vi har sett på, med full sysselsetting, residualbestemte investeringer og med renten som et pengepolitisk virkemiddel?

For det første vil den tidligere nevnte overbestemthet elimineres! Endogen inflasjon «redder» modellen fra dens opprinnelige overbestemthet. På den andre siden er realvirkningen «nedslående» fraværende, ikke så rart, så lenge vi blant annet har pålagt et krav om full sysselsetting. Med konstant inflasjonsrate, vil økonomien for øvrig være i en slags kvasistasjonærtilstand, med realinvesteringer lik null, konstant nasjonalprodukt og konstant konsum. De eneste variablene som påvirkes er det nominelle prisnivået, nominell lønn og den nominelle pengemengden, som alle endres i samme takt som inflasjonsraten.

Konklusjonen blir annerledes dersom det innføres et mål om konstant inflasjonrate, eksogent og frakoblet fra modellen. I så fall er vi tilbake til et overbestemt system. I dette tilfellet vil det være en ren tilfeldighet om «inflasjonsmålet» er forenlig med modellens løsning med endogen inflasjonsrate.

Det går en linje gjennom Haavelmos arbeid med prisdynamikk og inflasjon, og denne linjen dreier seg om at pris- og lønnsjusteringer er en funksjon av ulikevekter og fordelingskonflikter i samfunnet. Dette ser vi allerede tendenser til i et kort arbeid som ble publisert i Review of Economic Studies i 1949/50. I denne artikkelen stilte Haavelmo opp en modell der både lønnsvekstraten og prisvekstraten inngikk som endogene variable. Modellen impliserer at det vil finne sted kontinuerlige justeringer av sysselsetting og kapitalbeholdning, og at disse justeringene vil gå sammen med endringer i lønnssats og prisnivå. Kun i tilfellet hvor økonomien befinner seg i en frikonkurranselikevekt initialt og det ikke inntreffer eksogene sjokk, vil priser og lønninger vil ligge i ro.

I forelesningsserien om inflasjon fra 1974, se Qvigstad (1975), brakte Haavelmo konfliktperspektivet helt eksplisitt inn i inflasjonsteorien på en særdeles original måte. Idéen som her utdypes bygger på at både arbeiderne og bedriftene er interessert i å kontrollere reallønnen, men at ingen av dem kan bestemme reallønnen alene. De kan bare påvirke reallønnsutviklingen gjennom sine beslutninger om nominelle pris- og lønnsjusteringer. Med dette som utgangspunkt, viser Haavelmo at «det normale» vil være inflasjon, det eneste som skal til er at arbeidernes og bedriftenes krav (vi kunne like gjerne si forventninger) til andel av nasjonalproduktet, ikke er fullt ut koordinert.

Denne modellen grep fatt i idéer som nok «lå i tiden». I Norge hadde hovedkursmodellen for lønnsdannelsen allerede eksistert i mange år, ikke bare som en teoretisk modell, men som en operasjonell ramme for lønnsdannelsen, se Aukrust (1977), og i den internasjonale litteraturen

[6] *Her studerer vi en énvareøkonomi – de ulike anvendelsene av makroproduktet står i et konkurranseforhold til hverandre. I en annen versjon av Haavelmos "Investeringsteori" (se Thalberg 1955) betrakter han en to-sektor økonomi. Her vil et "sjokk" som utløser økt etterspørsel etter realkapital, føre til at prisen på kapitalvarer må øke for at det skal bli likhet mellom eksisterende tilgang og ønsket mengde realkapital. En høyere kapitalpris vil føre til at produksjonen øker i investeringsvaresektoren. Imidlertid, for å få næringslivet til å ta i bruk den økte tilgangen, må kapitalprisen suksessivt synke, inntil en vender tilbake til en ny stasjonærtilstand, ikke nødvendigvis lik den en startet i.*

finnes det flere eksempler på såkalte konfliktmodeller for inflasjonen, se Rowthorn (1977), Hirsch (1978), og senere i Blanchard (1986). I Norge var det en bekymring for en ukontrollert lønnsutvikling, noe som kom til uttrykk gjennom forslag om etablering av «Inntektspolitisk råd».[7] Det særegne ved Haavelmos formulering er at inflasjonsprosessens doble natur trer så tydelig frem: Inflasjon er riktignok uttrykk for ulikevekt, konflikt og manglende koordinering, men den har også en iboende likevektsskapende funksjon. I Haavelmos modell blir det nemlig ikke vedvarende *økende* inflasjon, selv om de to partene holder fast ved sine reallønnsambisjoner. I modellen går inflasjonen mot en konstant likevektsverdi, som gjenspeiler både partenes krav og deres gjennomføringsevne. Reallønnen er konstant til denne likevektsinflasjonen, som Haavelmo betegner som en «kvasifred»: Ingen av partene får sine initialkrav helt oppfylt, men på den annen side opplever de ikke at en ukontrollert inflasjon fullstendig undergraver de faktiske lønns- og profittandelene som de blir sittende igjen med.

Hverken arbeidsledighetsrate eller BNP-gap finnes som variable i Haavelmos inflasjonsmodell fra 1970-tallet. Haavelmo var selvsagt klar over at den generelle prisstigningen ikke var uavhengig av konjunkturene, og det er rimelig å tolke hans modell som en inflasjonsmodell med relevans for en økonomi med et konstant, kanskje politikkbestemt, ledighetsnivå. Resultatet om dynamisk stabilitet i inflasjonen er desto viktigere, og det motsier tesen om at den langsiktige Phillipskurven *må* være vertikal for at prisnået ikke skal vokse (eller synke) raskere og raskere etter hvert som tiden går. Haavelmos modellformulering utelukker altså ikke at ledighetsraten kan bidra til stabilisering av inflasjonen, slik Phillipskurvemodellen ensidig fokuserer på. Haavelmos poeng er at under rimelige antakelser finnes (minst) en annen og stabiliserende mekanisme. Denne mekanismen består i at partene arbeidslivet bare kan påvirke «hver sin» nominelle størrelse, pris og lønn, selv om de begge formulerer mål og krav om en og samme realøkonomiske størrelse, nemlig reallønnen.

På tross av sin enkle utforming er derfor Haavelmos inflasjonsmodell fra 1974 faktisk betydelig mer generell enn den Phillipskurvebaserte inflasjonsmodellen som var dominerende den gang (og som fortsatt holder dominansen). En formell generalisering kan oppnås ved å anta at lønnstakernes ønskede reallønn avhenger av arbeidsledighetsraten, bedriftene ønsker en stabil profittrate gjennom konjunkturløpet. Det vil da fremkomme eksplisitt at inflasjonsraten er dynamisk stabil til ikke bare én spesiell «naturlig ledighetsrate», men til enhver ledighetsrate som ligger mellom en nedre og øvre grense. Disse grensene kan assosieres med dyptliggende institusjonelle forhold og til preferanser i befolkningen slik de oppsummeres ved resultatene av demokratiske valg. Rent matematisk går det også an å vise at Phillipskurven fremkommer som et spesialtilfelle, dersom visse restriksjoner pålegges det ligningssystemet som definerer Haavelmos modell for pris- og lønnsspiralen, se Bårdsen og Nymoen (2003).

I det hele tatt er det svært interessant å supplere og modernisere Haavelmos perspektiv på inflasjonsprosessen til en modell som inneholder teori om forhandlingsbasert lønnsdannelse, monopolistisk prissetting, åpen økonomi og eksogent reelle og nominelle trender, se Bårdsen m.fl (2005, kap 6). En slik, mer utbygd og realistisk modell, vil ha dynamiske egenskaper som likevel kan forstås med utgangspunkt i Haavelmos opprinnelige modell.

Figur 4 viser resultatene fra simulering av en slik utvidet Haavelmo-modell for pris- og lønnsspiralen.[8] Panelet øverst til venstre viser ledighetsratenes utvikling, som altså er en endogen variabel i modellen. Figuren til øverst til høyre viser lønnsandelen (logaritmisk skala). I andre rad viser vi realvalutakursen, til venstre, og lønnsveksten til høyre.

Tiden angis langs de horisontale aksene. Vi har startet modellsimuleringen i periode null, og siste løsningsperiode er periode 100. Vi har valgt parameterverdier slik at vi kan tenke på en periode som et kvartal. Når simuleringen starter, i periode «null», er ledigheten litt over likevektsledigheten, men de tre andre variablene ligger litt under sine likevekter. Vi ser at den lille initiale ulikevekten forsvinner forholdsvis raskt. I periode 50 lar vi det skje en strukturell endring i samlet etterspørsel i økonomien: Et stort negativt sjokk. Dette fører til en kraftig økning i ledigheten og et fall i lønnsinflasjonen, akkurat det samme som en Phillipskurvemodell vil gi. Ledighetsnivået går dernest noe tilbake igjen (også dette i tråd med standard teori), men etter noen perioder stopper nedgangen, og det etableres et nytt og mye høyere likevektsnivå for ledigheten («den har bitt seg fast på et høyere nivå»). Dette er helt forskjellig fra det som ville ha skjedd med en vertikal Phillipskurve i modellen, og er typisk for en inflasjonsmodell *à la* Haavelmo.

[7] *Sammenbruddet i forsøket på å etablere Inntektspolitisk råd har blitt trukket frem som «begynnelsen på slutten» for det reguleringsbaserte norske opplegget for makroøkonomisk stabilisering, se for eksempel Gjedrem (2010), og dermed begynnelsen på det «hypotetiske alternativ» med liberaliserte markeder som Haavelmo modellerte i for eksempel i «Orientering» http://www.norges-bank.no/no/om/publisert/foredrag-og-taler/2010/foredrag-2010-11-17/*

[8] *Disse simuleringene er hentet fra Kolsrud og Nymoen (2010).*

Figur 4. *Simulerte utviklingsbaner for arbeidsledighetsprosent, lønnsandel (log skala), realvalutakurs (log skala) og lønnsvekstrate.*

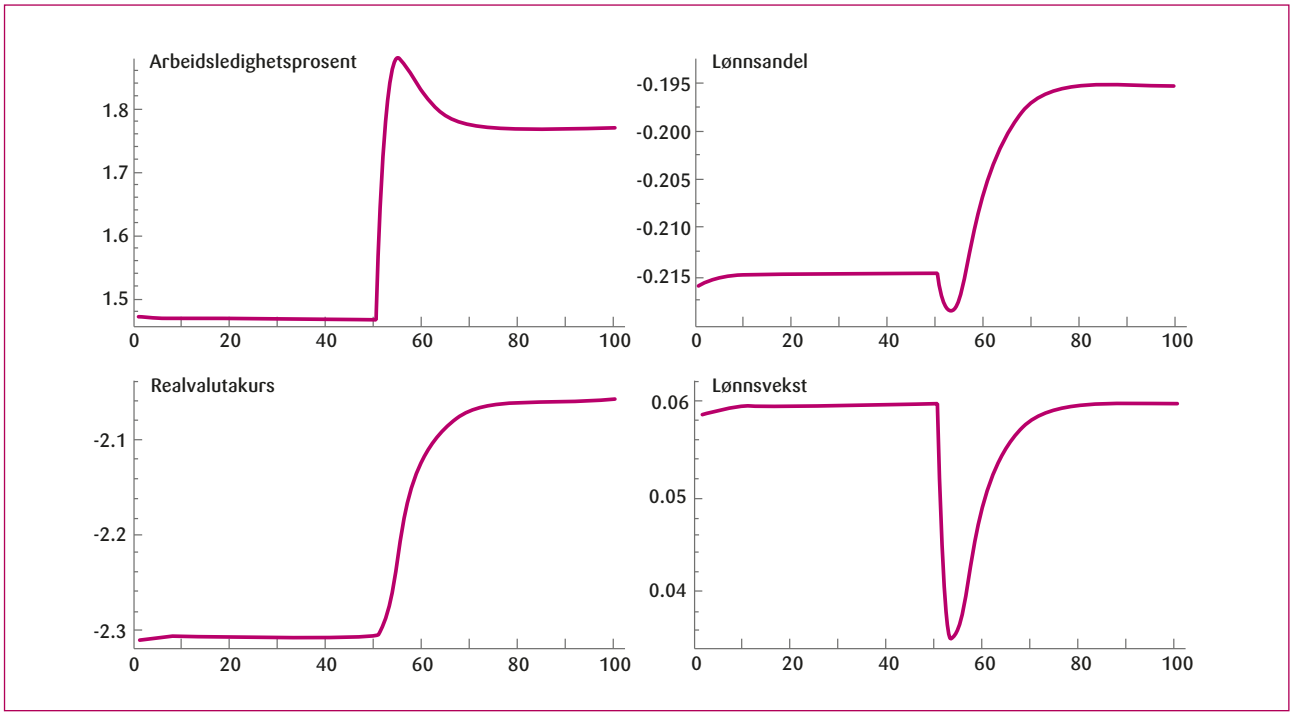

Per forutsetning må inflasjonen på lengre sikt tilpasses utenlandsk inflasjon i denne modellen (appresiering av krona er mulig, men raten må være konstant), og derfor vender lønnsinflasjonen tilbake til den forutsatte raten på 6 %. Fordi inflasjonen tross alt er lavere enn likevekten i en periode etter sjokket, ser vi at realvalutakursen depresierer, som man skulle vente. Utviklingen i lønnsandelen er spesielt interessant: I de første periodene etter det negative sjokket inntreffer, ser vi at lønnsandelen synker. Dette skyldes at lønnsveksten reagerer kraftigere enn prisveksten. Etter noen perioder snur imidlertid utviklingen og i den nye «kvasifreden» har lønnsandelen faktisk økt sammenlignet med det den var før sjokket inntraff. Dette er en overraskende implikasjon, fordi en skulle tro at lønnsandelen må falle etter et stort sjokk som først og fremst rammer ledighetsraten. Men her er det snakk om en sterk generell likevektseffekt, fordi den avhenger av den tilpasningen som skjer i den reelle valutakursen.

Vi nevnte ovenfor at idéen om inflasjonen som konfliktløser nok «lå i tiden» på en helt annen måte enn det Haavelmos konjunkturmodell gjorde. Dette tilsier at hans inflasjonsteori kanskje ville få større gjennomslag i det norske miljøet enn det konjunkturmodellen fikk. Det gjorde den også, selv om påvirkningen kan sies å være indirekte, noe som skyldes at det ble andre enn Haavelmo som førte tankegangen videre til økonometriske modeller. Her er det viktig å trekke frem den engelske økonometrikeren Denis Sargan, som i et arbeid fra 1964 introduserte den etter hvert kjente feiljusteringsmodellen for lønns- og prisvekst, jfr. Sargan (1964) og Desai (1984). Når denne formuleringen blir kombinert med en generalisering av Haavelmos teori (slik vi har antydet ovenfor), får vi en fullstendig økonometrisk modell for pris- og lønnsspiralen. Denne modellen utgjør tilbudssiden i de norske makrøkonometriske modellene KVARTS og NAM, se Bårdsen og Nymoen (2009).

5. AVSLUTTENDE MERKNAD: HAAVELMO SOM ØKONOMISK-POLITISK RÅDGIVER

Da Trygve Haavelmo ble tildelt Sveriges Riksbanks pris i økonomisk vitenskap til Alfred Nobels minne i 1989, var han en relativt ukjent person for de fleste ikke-økonomer. Det kunne tyde på at Haavelmo var en mann som i liten grad befattet seg med praktiske og økonomisk-politiske spørsmål; at han kun var en fjern vitenskapsmann, skrivebordsøkonom og økonometriker. Sannheten er ganske annerledes. Haavelmo var levende opptatt av økonomisk politikk; både som foreleser og rådgiver, selv om han på karakteristisk vis ikke forpliktet seg til «enkle svar». Da han i 1948 fikk i oppdrag av Ragnar Frisch å ta seg av undervisningen i Frederiks gate, satte Haavelmo i gang et storstilt utdanningsprogram der økonomisk teori ble utformet og utviklet for å besvare sentrale og aktuelle problemer. Det var en ambisiøs oppgave som han lyktes med! Det er nok å se på den imponerende

listen over forelesningsreferater som ble produsert over en periode på nesten 40 år. Så godt som alle hadde en tydelig forbindelse til et aktuelt problem! Den tidligere nevnte forelesningsserien fra 1951–52 var nok foranlediget av det økonomisk-politiske spørsmålet om pris- og lønnsregulering som middel i stabiliseringspolitikken fra slutten av 40-tallet. Haavelmo var nok i bunn og grunn kritisk til flere av reguleringstiltakene, og hans «hypotetiske alternativer med friere tilpasning» som han brakte inn i de teoretiske resonnementene, må sees på med denne bakgrunn.

På mange måter er det (kanskje) naturlig å betrakte Haavelmo som makroøkonom. Etter at han var «ferdig» med «The Probability Approach in Econometrics» (Haavelmo, 1944), var han primært opptatt av det å ha god teori til å utforme økonomisk politikk. Dette kom også til uttrykk i forelesningene han holdt. Temaene knyttet til pris- og inflasjonsproblemer, prisreguleringstiltak, og penge- og kredittpolitiske spørsmål (og ikke minst rentens rolle) var sterkt inspirert av diskusjoner i Finansdepartementet, der Haavelmo i mange år var rådgiver, slik som Einar Lie beskriver i «Ambisjon og Tradisjon». Denne boken dekker Finansdepartementets historie i perioden 1945 – 1965; en periode da økonomenes hegemoni i Finansdepartementet ble befestet. I disse årene deltok Haavelmo hyppig som rådgiver generelt, medlem i rådgivende utvalg og som personlig rådgiver for Trygve Bratteli. Han deltok i utvalg for å drøfte og utrede sider ved stabiliserings- og reguleringspolitikken, samt penge-, kreditt- og rentepolitikken. Hans kritiske sans kom ikke bare til syne i disse utredningene, men ikke minst i de forelesningene som disse utredningene inspirerte til. Midt i dette samspill mellom en imponerende teoriutvikling og utforming av muligheter for økonomisk politikk, sto Haavelmo. Noen fjern skrivebordsteoretiker var han ikke!

REFERANSER

Akerlof, G. A. og Shiller, R. J. (2009): Animal Spirits: How Human Psychology Drives the Economy, and Why It Matters for Global Capitalism. Princeton University Press.

Anundsen, A. K., Krogh, T. S., Nymoen, R. og Vislie, J. (2011): Overdeterminacy and endogenous cycles: Trygve Haavelmo's business cycle model and its implications for monetary policy, Memorandum fra Økonomisk institutt, Universitetet i Oslo, 03/2011.

Aukrust, O. (1977): Inflation in the Open Economy. An Norwegian Model, i Klein, L. B. og W. S. Sâlant (red.), World Wide Inflation. Theory and Recent Experience. Brookings, Washington D.C.

Barro, R. og H. Grossman (1976): Money, Employment and Inflation. Cambridge University Press.

Blanchard, O. (1986): The Wage Price Spiral, Quarterly Journal of Economics, 101(3), 543–565

Brubakk, L., T. A. Husebø, J. Maih, K. Olsen og M. Østnor (2006): Finding NEMO: Documentation of the Norwegian economy model, Staff Memo 2006/6, Norges Bank

Bårdsen, G., Eitrheim, Ø., Jansen, E. S., Nymoen, R. (2005): The econometrics of macroeconomic modelling. Oxford University Press.

Bårdsen G., og R. Nymoen (2001): Rente og inflasjon. Norsk Økonomisk Tidsskrift, 115, 125–148

Bårdsen G., og R. Nymoen (2003): Testing Steady-State Implications for the NAIRU, Review of Economics and Statistics, 85, 1070–1075

Bårdsen G., og R. Nymoen (2009): Macroeconometric modeling for policy. I T.C. Mills og K. Patterson (red): Palgrave Handbook of Econometrics Vol 2, kapittel 17.

Calvo, G. A. (1983): Staggered prices in a utility-maximizing framework, Journal of Monetary Economics, 12(3), 383–398.

Chari, V. V., Kehoe, P. J. og McGrattan, E. R. (2009): New Keynesian Models: Not Yet Useful for Policy Analysis, American Economic Journal: Macroeconomics, 1 (1), 242–266.

De Grauwe, P (2010a): Top-Down versus Bottom-Up Macroeconomics, CESifo Economic Studies, 56(4), 465–497

De Grauwe, P (2010b): The scientific foundation of dynamic stochastic general equilibrium (DSGE) models, Public Choice, 144, 413–443

Desai, M (1984): Wages, prices and unemployment a quarter century after the Phillips curve, i D.F. Hendry og K.F. Wallis (red), Econometrics and Quantitative Economics, kapittel 9, Basil Blackwell, Oxford.

Frydman, R. og M. Goldberg (2011): Beyond Mechanical Markets: Asset Price Swings, Risk, and the Role of the State. Princeton University Press.

Goodfriend, M. og R. King (1997): The New Neoclassical Synthesis and the Role of Monetary Policy, i NBER Macroeconomics Annual 1997, (12), NBER Chapters, 231–296.

Gjedrem, S. (2010): En nyttig sentralbank. Foredrag av sentralbanksjef Svein Gjedrem på Norges Banks symposium «What is a useful central bank», http://www.norges-bank.no/no/om/publisert/foredrag-og-taler/2010/foredrag-2010–11–17/

Haavelmo, T. (1944): The Probability Approach in Econometrics, Econometrica, Vol. 12, Supplement, iii-vi and 1–115.

Haavelmo, T. (1949–50): A Note on the Theory of Investment, The Review of Economic Studies, 16(2), 78–81.

Haavelmo, T. (1960): A Study in the Theory of Investment. The University of Chicago Press.

Haavelmo, T. (1969): Orientering i Makro-Økonomisk Teori. Universitetsforlaget, Oslo.

Haavelmo, T. (1987): Pengepotikkens rolle i et «fritt» kredittmarked. Arbeidsnotat 1987/9. Utrednings- og statistikkavdelinen, Norges Bank.

Hendry, D. F. og Mizon, G. E. (2010): On the mathematical basis of intertemporal optimization, Discussion Paper, 497, Department of Economics, University of Oxford.

Hendry, D. F. og Mizon, G. E. (2011): What needs rethinking in macroeconomics?, Global Policy, 2(2), 176–183.

Hirsch, F. (1978): The Ideological Underlay of Inflation, i F. Hirsch og J. M. Goldthorpe (red), The political economy of inflation, s. 263–284. Harvard University Press, Cambridge Massachusetts.

Kolsrud, D. og R. Nymoen (2010): Macroeconomic stability or cycles? The role of the wage-price spiral, Memorandum fra Økonomisk institutt, Universitetet i Oslo, 06/2010.

Krugman, P. (2009): How Did Economists Get It So Wrong?, New York Times 6. september 2011, side MM36 (New York Edition).

Lie, E. (1995): Ambisjon og Tradisjon – Finansdepartementet 1945–1965, Universitetsforlaget, Oslo.

Mankiw, G. (1990): A Quick Refresher Course in Macroeconomics, Journal of Economic Literature, 28(Desember), 1645–1660.

Moene, K. O. and A. Rødseth (1991): Nobel laureate: Trygve Haavelmo, The Journal of Economic Perspectives, 5(3), 175–192.

Pedersen, L. H. (2009): When Everyone Runs for the Exit, International Journal of Central Banking (5), 177–199.

Pesaran, M. H. og Smith, R. P. (2011): Beyond the DSGE straitjacket, The Manchester School, 79 (Supplement), 5–16.

Qvigstad, J. F. (1975): Noen emner fra inflasjonsteorien, notater fra professor Haavelmos forelesninger, Memorandum fra Sosialøkonomisk Institutt, Universitetet i Oslo.

Rowthorn, R. E. (1977): Conflict, inflation and money, Cambridge Journal of Economics, 1(3), 215–39.

Sargan, J. D. (1964): Wages and prices in the United Kingdom: a study in econometric methodology, i P.E. Hart, G. Mills og J.K. Whitaker: Econometric analysis for national economic planning. Butterworths, London.

Smets, F. og R. Wouters (2007): Shocks and Frictions in US Business Cycles: A Bayesian DSGE Approach, American Economic Review 97 (3), 586–606.

Stiglitz, J. (2011): Rethinking Macroeconomics: What Went Wrong and How to Fix it, Global Policy, 2(2), 165–175.

Taylor, J. B. (1993): Discretion versus policy rules in practice, Carnegie-Rochester Conference Series on Public Policy, 39(Desember), 195–214.

Thalberg, B. (1952): Dynamisk pristeori, notater fra professor Haavelmos forelesninger i høstsemesteret 1951 og vårsemesteret 1952, Memorandum fra Sosialøkonomisk institutt, Oslo, 28.april. (Også utgitt på Universitetsforlaget, 1971).

Thalberg, B. (1955): Investeringsteor, utarbeidet på grunnlag av notater fra professor Havelmos forelesninger i høstsemesteret 1953 og vårsemesteret 1954.Memorandum fra Sosialøkonomisk institutt, Oslo, 21. februar. (Også utgitt på Universitetsforlaget, 1969).

Stigende drage, skjult gjeld

Den 19. oktober gikk årets høstkonferanse av stabelen. Tema for dagen var globalisering samt politiske og økonomiske ubalanser. Tiden ble brukt til å snakke om gjeldskrisen i Europa, de massive økonomiske underskuddene til USA og den gjenfødte stormakten Kina. Flere av foredragsholderne påpekte hvordan gamle begreper og teorier kan være til hinder for vår virkelighetsforståelse.

CHRISTINA TEIGE APUZZO
Student, Universitetet i Oslo

OSCAR HAAVARDSHOLM
Student, Universitetet i Oslo

VERDEN I DAG – BAKGRUNN FOR OG KONSEKVENSER AV GLOBALISERINGEN

Professor ved Universitetet i Oslo, Karen-Helene Ulltveit-Moe, innledet konferansen med utgangspunkt i de store omveltningene i verdensøkonomien. Siden andre verdenskrig har verden blitt stadig mer globalisert. Handelen mellom land har økt og verdens nasjoner har blitt mer avhengige av hverandre. Finanskrisen i USA har fått konsekvenser langt utover landets grenser og dagens europeiske gjeldskrise truer også land med, i utgangspunktet, sunne statsfinanser. Dette viser hvordan en mer integrert verdensøkonomi gir utslag i et globalt skjebnefellesskap og muliggjør ubalanser i verdenshandelen i den skalaen vi nå ser.

Liberalisering av finanssystemet og frihandel møtes i dag med motstand fra bevegelser som «United for Global Change» og «Occupy Wall Street». Ulltveit-Moe mente at mye av motstanden kan være berettiget. Globaliseringen har ført til store ubalanser i verdensøkonomien og gevinstene av den er ikke jevnt fordelt.

Professoren delte nyere tids globalisering inn i to faser. I den første perioden, som startet etter andre verdenskrig, var både gevinster og tap begrenset. På den tiden var landene som fikk økt kontakt hovedsakelig OECD-land og relativt like hverandre. Dette ga mindre rom for utnyttelse av komparative fortrinn knyttet til teknologi og faktortilgang. På en annen side kunne en dra nytte av stordriftsfordeler og næringsintern handel. Den andre globaliseringsfasen begynte med integreringen av Kina og andre svært forskjellige land. Denne utviklingen har ifølge Ulltveit-Moe vært langt mer smertefull. Det finnes nå større kontraster mellom de involverte landene, større ubalanser og WTO sine spilleregler blir ikke lenger fulgt i samme grad.

Hun presiserte at skjevheter i verdenshandelen ikke nødvendigvis er uheldige. Ubalanser med opphav i realøkonomiske forhold, som ulik alderssammensetning og investeringsmuligheter, reflekterer optimal ressursallokering. De som derimot reflekterer skjevheter og risikoer er i seg selv farlige. Sistnevnte krever politikk rettet mot de underliggende skjevhetene, hvilket gjør det viktig å skille mellom de to. Professoren ville ikke komme med noen bastant konklusjon om hvorvidt ubalansene skapt av globaliseringen er av den farlige typen. Hun forsøkte likevel å stille en forenklet diagnose.

Ser man på en oversikt over verdens handelsbalanser er det flere aktører som skiller seg ut. På den ene siden finner vi USA og Sør-Europa med store underskudd, på den andre har vi overskuddslandene Tyskland og Kina. USA har verdens største nominelle underskudd. Den amerikanske industrisektoren har blitt kraftig nedbygd siden 70-tallet, og eksporten har sunket tilsvarende. Svekket konkurranseevne, kombinert med vilje og evne til overforbruk, har ført til skjeve handelsbalanser. Dette gjelder også i Sør-Europa hvor underskuddene har

ført de involverte landene inn i en gjeldskrise. Tyskland og Kinas store overskudd kan forklares med et ønske om å skape arbeidsplasser, hvilket har holdt lønnsnivået lavt. Begge landene er eksportdrevne økonomier og har vært tjent med en svak valutakurs.

Et velkjent teorem fra makroøkonomien er pengepolitikkens trilemma. Et hvert land er tvunget til å velge bort et av tre goder; stor finansiell mobilitet, stabile handelsforhold gjennom fastkurs eller selvstendig pengepolitisk virkemiddel i form av rentesetting eller pengemengdestyring. Alle vestlige land har valgt å beholde stor finansiell mobilitet og valgt bort et av de to andre. Kineserne har, til amerikanernes store frustrasjon, gått sine egne veier og valgt bort fri kapitalflyt. Amerikanerne har hevdet at den styrte valutakursen gir kineserne kunstig gode handelsforhold. Ulempen med finansiell immobilitet er at det er til hinder for gunstige transaksjoner. Så langt har ikke dette hindret kinesisk vekst. Den tyske valutaen ble på sin side undervurdert som følge av at euroen ble innført. Ulltveit-Moe antydet at euroen kanskje var et skritt for langt i EU-samarbeidet. Ifølge professoren fungerte det indre markedet allerede godt, med små variasjoner i handelsbalansene frem til de fikk en felles valuta.

Arbeider- og middelklassen i Vesten sitter igjen med mange av tapene fra ubalansene. Medianinntekten i USA har sunket i perioden fra 2000 til 2010, det er høy arbeidsledighet i flere av de europeiske landene og over hele verden har inntektsskjevheten økt. Uten inntektsvekst og med økt arbeidsledighet blir utfallet krav om økt proteksjonisme. Siden finanskrisen startet har det blitt fattet en rekke vedtak med sikte på å beskytte egen industri mot utenlandsk konkurranse;

Yngve Slyngstad. Foto: Observator

hovedsakelig fra Kina. Dette gjelder ikke bare i Vesten, men også i nyindustrialiserte land som Brasil og Taiwan.

Hva kan så gjøres med ubalansene? Skal man tro Ulltveit-Moe er det ønskelig at den kinesiske valutaen appresieres, slik at Kinas konkurransefortrinn reduseres. I tillegg bør WTOs spilleregler følges i større grad. Ser man kun på handelsbalansen for tjenester endres bildet ganske dramatisk – USA er her en storeksportør, mens Kina er en nettoimportør. Økt handel av tjenester vil derfor utjevne noe av forskjellene. Hun antydet imidlertid at det er mer sannsynlig at vi får økt proteksjonisme, tendenser til handelskriger og overdrevet fokus på ubalansene snarere enn strukturene som skaper dem. Handel fører som kjent med seg verdiskapning – økt proteksjonisme vil derfor kunne føre med seg et velferdstap. Spørsmålet er om verdens politikere makter å finne et bedre alternativ.

EN NY VERDENSORDEN

Seniorforsker ved Norsk Utenrikspolitisk Institutt, Ole Johan Sending, var invitert for å gi oss et statsvitenskapelig perspektiv på globaliseringen. Han hevdet at vi må utvide vårt maktbegrep om vi skal forstå den internasjonale politiske utviklingen. Blant annet må vi rette

på feilaktige antakelser om at maktforskyvninger nødvendigvis fører til krig og konflikt. Han understreket at vi ikke må låse oss fast i gamle tankemønstre. Gamle begreper og teorier kan kanskje ikke forklare nye fenomener, derfor må vi være åpne for å tenke nytt.

I dag ser vi maktforflytning fra vest til øst. BRICS-landene (Brasil, Russland, India, Kina, Sør-Afrika) har hatt stor økonomisk vekst. Hittil har dette likevel ikke gitt utslag i tilsvarende økt politisk innflytelse, skal man tro statsviteren. Økonomisk makt er ikke direkte oversettbar til politisk makt. Noe av årsaken til dette er at stater opererer gjennom institusjoner som ble etablert på et tidspunkt da USA og den vestlige verden sto sterkt. Land som Kina søker ennå anerkjennelse for sin posisjon. Selv om kinesiske myndigheter har makt til å sette en stopper for utvikling de ikke liker, kan de i liten grad sette dagsorden. Stormaktens kapitalbeholdning og militære kapasitet er fortsatt lav i forhold til USAs.

KINA – DE LANGE LINJENE

Også Arne Jon Isachsen, professor ved Handelshøyskolen BI, innledet sitt foredrag med en oppfordring til nytenkning. Han påpekte at begreper brukes for å begripe, men at vi ikke må la dem bli diktatoriske. For å poengtere dette minnet han forsamlingen på at før begrepet asymmetrisk informasjon fantes, avviste økonomer at det hadde noen betydning. Er vi fanget i våre vante tankemønstre på tilsvarende måte i dag, undret professoren.

Isachsen trakk linjer tilbake i Kinas lange historie for å hjelpe forståelsen av landet i dag. I 1978 tok Deng Xiao Ping over makten i Kina etter Mao. Med Deng ble klassekampen avlyst og

Ole Johan Sending. Foto: Observator

vekst ble satt i sentrum. For å oppnå sine mål om vekst ble Kina pragmatisk i sin politikk. Denne pragmatikken kom av et sterkt ønske om å gjenvinne sin fordums storhet.

Kina ser på seg selv som «Midtens rike» og har i perioder vært senter for både økonomisk og politisk makt i verden. Det at det nå er andre maktsentra som kan sies å være mer betydningsfulle er et historisk unntak, snarere enn regelen. Kinas størrelse og sofistikerte samfunn gjorde kineserne selvsentrerte. Da de reiste rundt i verden var det for å vise frem sin storhet, ikke for å hente lærdom hjem. Andre kunne komme dit og lære av dem, men de hadde ikke interesse av det Vesten hadde å tilby. Landets selvbilde er, ifølge Isachsen, viktig å ha i bakhodet om man skal forsøke å forstå Kina og kinesere.

SPARING TIL BESVÆR

Neste foredragsholder, professor Ragnar Torvik fra Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, delte Isachsens oppfatning om at rigide tankemønstre kan hindre vår forståelse. Foredraget omhandlet hvordan kinesernes sparing ikke kan forklares med tradisjonelle økonomiske teorier. Han spurte, halvt på spøk og halvt på alvor – «er det kineserne det er noe feil med eller våre modeller?»

«er det kineserne det er noe feil med eller våre modeller?»

Sparingen i alle deler av den kinesiske økonomien har gått opp siden den ble liberalisert og er nå svært høy. Den er størst i husholdningene, hvilket er påfallende siden husholdningenes inntekt som andel av bruttonasjonalprodukt har gått ned. Fordi standard makroteori ikke fanger opp relevante mekanismer, presenterte Torvik en rekke mulige forklaringer på hvorfor

Arne Jon Isachsen. Foto: Observator

den kinesiske sparingen er så spesiell. Han fokuserte spesielt på en teori: Hvis man legger til grunn at mennesker i fattige land sparer gjennom barn kan Kinas ettbarnspolitikk være en forklaring på den høye finansielle sparingen.

Han presenterte en modell der antagelsen er at når en blir gammel konsumerer man ikke ett makrogode, men to: Vanlige goder og såkalte «varme hender». Varme hender, det vil si omsorgsgoder, krever arbeidskraft. Når du ikke lenger kan regne med at dine barn forsørger deg gjennom alderdommen, må du spare til omsorg selv. Kinesernes pensjonssparing i kombinasjon med høy økonomisk vekst fører til en selvforsterkende prosess. Mekanismen er som følger: Høye investeringer i dag gir mer kapital som fører til høy fremtidig etterspørsel etter arbeidskraft. Med høyere etterspørsel etter arbeidskraft blir det høyere fremtidig lønn. Dette gir igjen en økning i prisen på «varme hender». Dermed vil folk spare enda mer i dag for å få råd til omsorg når de blir gamle.

Kinas sparing er uvanlig også på andre måter. En standard grafisk fremstilling av livstidssparing viser som kjent en klokkeform på kurven som representerer sparingen. Folk sparer lite når de er unge, mer når de er etablerte voksne med høy inntekt og har ofte negativ sparing ved pensjonsalder. Spareraten i Kina er stikk motsatt og ser grafisk sett mer ut som en U. Kinas ettbarnspolitikk har resultert i et overskudd av gutter og kan være en forklarende faktor for den U-formede livstidsspareraten.

Gutteoverskuddet er sannsynligvis kulturelt betinget. Mange kinesere verdsetter en sønn høyere enn en datter. Ønsket om en sønn gjør at mange familier med en datter velger å få et annet barn på tross av de økonomiske sanksjonene. I andre tilfeller fører ønsket om en sønn til at jentefostre blir abortert bort. Dette forekommer til tross for at selektiv abort er ulovlig. Forskerne Shang-Jin Wei og Xiaobo Zhang har i en nylig publisert forskningsartikkel kommet frem til at så mye som 60 prosent av den høye sparingen kan forklares av gutteoverskuddet.[11] Sparingen har økt i takt med gutteoverskuddet. I de regionene der overskuddet er størst, er også sparingen høyest.

Teorien er at det blir stor konkurranse om jentene på ekteskapsmarkedet. Unge menn trenger gjerne dyre ting som leilighet hvis de i det hele tatt

[1] *Shang-Jin Wei og Xiaobo Zhang (2011)"The Competitive Saving Motive: Evidence from Rising Sex Ratios and Savings Rates in China", Journal of Political Economy, http://www.jstor.org/stable/10.1086/659413*

skal ha en sjanse til å finne seg en kone. Dermed må familier med guttebarn spare mye for å gjøre sønnene attraktive, mens familier med døtre må spare for egen alderdom. Kinesisk kultur tilsier at koner hjelper til med å ta vare på sine svigerforeldre i deres alderdom, og ikke egne foreldre. Det er lite forskning på dette området, men fenomenene vi ser understreker poenget om at vi alltid må tenke nytt.

ER PENSJONSFONDET I FARE?

I motsetning til de andre som bidro på konferansen, rettet Yngve Slyngstad, direktøren for Norges Bank Investment Management (NBIM), søkelyset mot de mer positive effektene av globaliseringen. Han påpekte at globaliseringen stort sett har vært fordelaktig for oljefondet.

Slyngstad brukte mye av foredraget sitt på å forklare hvordan NBIM plasserer oljeinntektene og hvilke restriksjoner og mål de er pålagt av Finansdepartementet. Han poengterte at vi strengt tatt ikke produserer olje– vi henter den. Oljeproduksjon kan ses på som en omplassering av formue. Vi tar verdier opp av bakken og gjør dem om til finansformue. En jevn fordeling mellom formue plassert i bakken og formue plassert i det internasjonale finanssystemet vil være en god diversifisering og et argument for ikke å ta ut alt vi kan nå. Siden fondet ble opprettet har bytteforholdet mellom olje og aksjer økt. Vi får stadig flere aksjer for oljen vår. I teorien kan vi derfor få enda mer hvis vi venter med å utvinne noe av oljen samtidig som bytteforholdet stadig bedres.

Slyngstad fortalte videre hvor pengene er plassert og presenterte NBIM sitt oppdrag som løst sagt går ut på «å passe på sparepengene til barnebarna». Det er et tankekors at mesteparten av fondet er plassert i Vesten, når det er i BRICS-landene veksten er størst. Bare femten prosent av Norges Bank sine investeringer er i Asia og Oseania. Dette er bemerkelsesverdig med tanke på rollen Kina nå har fått, eller rettere sagt gjenvunnet, i verdensøkonomien. Noe av grunnen til den lave investeringsandelen i såkalte nye eller fremvoksende økonomier er at det rett og slett ikke finnes godt nok oppbygde institusjoner og markeder der. I Kina er det eksempelvis ikke et marked for statsobligasjoner, og man må få et løyve for å investere i landet. Finansielle restriksjoner legger naturlig nok en demper på hvor mye man kan diversifisere porteføljen. Dermed er en overvekt av investeringene i EU og USA.

Globaliseringen av finansmarkedene har ledet til at sektorer over hele verden svinger i takt. Dette gjør det vanskelig å spre risikoen på investeringene. I tillegg fortalte Slyngstad at det er utfordrende å få en realavkastning på fire prosent. Etter å ha korrigert for inflasjon, skatt og forvaltningskostnader er det mange obligasjoner som faktisk gir negativ avkastning. Til tross for disse utfordringene virket direktøren trygg. Fondet er langsiktig og takket være vårt stabile politiske systemet har vi klart å forvalte oljeressursene på en god måte. I et trettiårsperspektiv vil også en god del av uroen og svingningene i finansmarkedene forsvinne.

Den planlagte debatten ble en heller uformell affære, da konferansieren omdøpte den til «samvær uten noe å spise på» i forkant av det planlagte samværet med noe å spise på. Det var kanskje greit da dagens bidragsytere hadde vært på den teoritunge siden og enkelte hoder var slitne. Alt i alt var det en svært interessant og vel gjennomført konferanse i regi av Samfunnsøkonomenes forening. Vi fikk mange nye ideer og ble minnet på at vi må unngå å gå fast i egne tenkemåter. Kina fikk kanskje i overkant mye oppmerksomhet på en konferanse med globalisering som tema. Likevel kan det ses på som naturlig, for som Napoleon en gang sa da han sto bøyd over et kart: «Kina er en syk, sovende kjempe. Men når hun våkner, vil verden skjelve.» Og våknet, det har definitivt Kina.

SAMFUNNSØKONOMENES VALUTASEMINAR 2012:

Hva feiler egentlig verdensøkonomien?

Muligheter og begrensninger i økonomisk-politiske løsninger. Konsekvenser av mulige utfall i eurosonen. Inflasjonsstyringens egnethet og fremtid. Finansinstitusjonenes utfordringer. Markedsutsikter. Utdeling av prognoseprisen

Soria Moria Hotell (Oslo) torsdag 2. og fredag 3. februar

Innledere:

Finansminister Sigbjørn Johnsen,
Finanstilsynsdirektør Morten Baltzersen,
Direktør for Norges Bank pengepolitikk Jon Nicolaisen,
Paul De Grauwe (K.U.Leuven, Belgia),
Victor Norman (NHH),
Steinar Holden (UiO),
Øystein Thøgersen (NHH),
Leena Mörttinen (Nordea),
John Hydeskov (Danske Bank),
Øystein Dørum (DnB NOR),
Pål Ringholm (First Securities),
Jan Andreassen (Terra),
Steinar Juel (Nordea),
Knut Sunde (Norsk Industri)

Sett av dagene!

Besøk www.samfunnsøkonomene.no for mer informasjon

SAMFUNNSØKONOMENE

FLYTTEPLANER?

Vi vet ikke om våre abonnenter flytter mer enn andre, men det virker slik. Hver måned får vi tidsskrifter i retur fordi adressaten har flyttet.

Spar oss for ekstra porto og deg selv for forsinkelser:

MELD FLYTTING!

Telefon: 22 31 79 90
E-post: post@samfunnsokonomene.no

www.samfunnsokonomene.no

Intervju med professor Kalle Moene

Å forstå er ikke å skryte

- Små forskjeller og sterk offentlig sektor er ingen quick fix, men var avgjørende for at vi har klart oss godt under finanskrisen, mener årets vinner av Akademikerprisen, professor Kalle Moene.

CAMILLA BAKKEN ØVALD
Samfunnsøkonom og skribent

Det er typisk norsk å være god, sa Gro. Et av temaene for din forskning er hvorfor en samfunnsmodell med stor offentlig sektor og små forskjeller er bra. Er forskningen din politisk?

- Nei. Samfunnsforskning er politisk bare i den forstand at spørsmålet som tas opp kan være politisk motivert. Men forskning er ikke politisk i den forstand at konklusjonene påvirkes. Jeg forsker ikke på at Norge er god, men jeg er interessert i å forstå hvordan økonomi og sosiale forhold virker sammen i et land som Norge. Å forstå er ikke å skryte.

Mattefascinasjonen og selvhøytideligheten stiger med heisen på Samfunnsvitenskapelig fakultet, sies det blant studentene på Blindern. Samfunnsøkonomi har i alle år ruvet på toppen i tolvte etasje. Kalle Moene har kledelig valgt et kontor i tiende. Her leder han Senter for studier av likhet, sosial organisering og økonomisk utvikling, bedre kjent som ESOP. Hva er det som gjør at ditt arbeid fortjener definisjonen fremragende forskning?

- Forskningsrådets etablering av ESOP oppfatter jeg som en støtte til et godt forskningsmiljø som kanskje stilte litt annerledes spørsmål. Ta for eksempel oppfatningen om at Norge har en høy

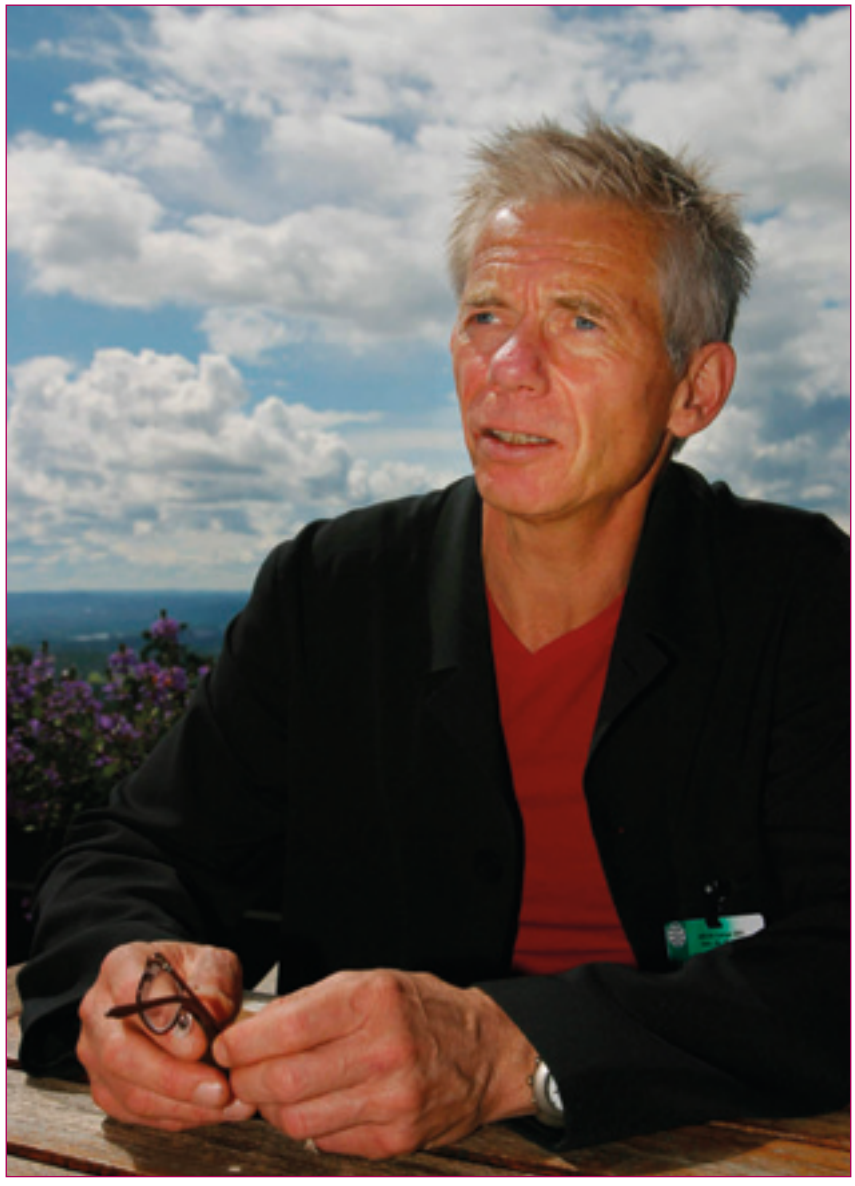

Foto: Knut Fjeldstad / SCANPIX

andel unge på trygd, som en konsekvens av likhetstankegangen. Sammenliknet med land i Europa har Norge og land med små lønnsforskjeller tvert i mot høy arbeidsdeltakelse. Forskjellen er at mange steder bor passiv ungdom hjemme hos foreldrene sine og synes dermed ikke i trygdestatistikken.

Til tross for langvarig og tett samarbeid med dyktige forskere på ESOP, er det Kalle Moene som er instituttets viktigste ambassadør ut i den virkelige verden. I høst ble han belønnet med både Akademikerprisen og Forskningsrådets formidlingspris, men noen formell kompetanse i formidling har han ikke.

- Nei, jeg nektet å ta pedagogikkurs, til tross for innstendig oppfordring fra universitetet. Men Asbjørn (Rødseth) tok! Og vi jobbet sammen med noen forelesninger. Først snakket den ene, så overtok den andre og kommenterte. Jeg lærte masse og han sparte meg for noen blundere.

Hvilke kan han ikke huske, men det har i følge ham selv vært en del av dem.

- Miljøet her på instituttet er mye rausere enn sitt rykte. Det er lov å feile, og på den måten blir vi både bedre forelesere og forskere.

Raus er et uten tvil også et dekkende ord for Kalle Moene. Døra hans er åpen for studenter og kollegaer, telefonen ringer ustanselig, og stadig flere journalister har fått tak i mobilnummeret hans, til tross for et halvhjertet forsøk på å holde det hemmelig. Får du egentlig gjort noe som helst i løpet av dagen?

- Jeg jobber jevnt, men det kan bli mange forstyrrelser. Etter oppmerksomheten rundt prisene i høst er det mange flere som ringer. Organisasjoner og aviser spør om viktige og uviktig ting, og jeg svarer så godt jeg kan.

Ett tidspunkt på dagen er han ikke tilgjengelig. Kl. 11.15 hver dag jogger han en drøy mil med kollegaer på instituttet og universitetet. Han hevder de begynte i 1980, lenge før joggebølgen blant 40+ mannfolka startet.

-Du rekker ikke de lange resonnementene på løpeturene, men det er viktig for både helsa og miljøet. Og nå har damene begynt også! Det er bra.

En av initiativtakerne er kona og kollega Tone Ognedal. Hun har i mange år vært et (av svært få) viktig kvinnelig forbilde for studentene ved instituttet. Lenge var samfunnsøkonomi et av universitetsfagene med desidert lavest andel kvinner i høyere stillinger, men økende kvinneandel blant doktorgradsstudenter og ansatte kan endre på det.

Kalle Moene hadde egentlig en plan om å bli lektor på videregående. Like etter embetseksamen endret han mening.

- Jeg trivdes med muligheten til å kombinere politisk tenkning med økonomi. Etter studiene var jeg vit.ass. for Leif Johansen og Trygve Haavelmo, og skrev referater fra forelesningene. "Om maskiner" var tittelen på Haavelmos aller siste forelesning, og mitt første memo. Det var vanlig å krydre referatene med egne betraktninger, og de kan dessverre ikke leses som direkte referater i dag. Det ble en lett blanding av forelesning og andre ting vi referenter hadde på hjertet.

Fra hans egne forelesninger finnes det heller ingen nøyaktige skriftlige kilder. Moene klarer seg med et kritt og en tavle. Hvordan klarer du å holde en rød tråd gjennom to timer uten notater?

- Jeg øver. Jeg er mer konsentrert og snakker mye bedre uten notater, men det krever forberedelser og trening.

Kalle Moene synes det er morsomt og oppmuntrende å vinne priser, selv om det også kan være litt flaut. Pengegaven på totalt 350 000 vil han gi bort.

- Jeg har et ønske om å donere penger til Leger uten grenser, i det minste til deres sak. En mulighet er å bruke bidraget til å styrke oppmerksomheten omkring sosialpolitikk og utviklingsøkonomi for å vise hva forskningen kan bidra med her. Jeg har enorm respekt for arbeidet til Leger uten grenser, og deres vilje til å være i opposisjon til undertrykkende regimer.

Selv kan han vanskelig beskyldes for å være i opposisjon til det norske regimet. Forskningssenteret som ledes av Moene har blant annet som oppgave å studere den skandinaviske modellen og analysere hvorfor Norge klarer seg så bra.

- Norges politiske organisering bryter med tradisjonell økonomisk teori: Lønnsforskjellene er for små, skattene er for høye, offentlig sektor er for stor, velferdsstaten er for stor og fagforeningene er for sterke.

Hvilke konsekvenser har dette for økonomisk teori?

- Det sentrale er komplementariteten. Kombinasjonen av sosial trygghet, velferdsstat, små forskjeller, og kapitalistisk dynamikk. Disse gir en forsterkning av hverandres virkemåter, og til tross for at det er kontroversielt i både høyre- og venstremiljøer, mener jeg sosiale reformer kan og bør kombineres med markedsøkonomi. Dette er en utfordring for økonomisk teori.

Hvordan da?

- Generell likevekt er en god ide, men benyttes altfor mye på spesialtilfeller. Teoriene bør inkludere institusjoner,

organisasjoner, samspillet mellom privat og offentlig politikk – for å nevne noe. Da kan en se hvilken kombinasjon som fungerer best og som lettest kan implementeres. Men kritikk av faget i seg sjøl er ikke det viktige her. Faget må brukes til det som er viktig i seg sjøl. Det er noe av det ESOP forsøker å gjøre.

Kan den skandinaviske modellen eksporteres til andre land?

- Nei. Erfaringer fra nord i Europa er verdifulle på godt og på ondt for alle land, men å lære av andres erfaringer er noe helt annet enn å imitere. Jeg tror land under utvikling, for eksempel Sør-Afrika kan ha interesse av å se på Skandinavia. Her i Norge lærte vi for eksempel veldig mye av amerikansk arbeiderbevegelse, men vi kopierte den ikke.

Gjelder det også europeiske land som sliter tungt i dag?

- Finanskrisen ble håndtert annerledes i Norge og Sverige enn i Sør-Europa, men det skyldes først og fremst forhold forut for krisene. Mange land i Sør-Europa var preget av store problemer med økende forskjeller, fremmedgjøring, et statsapparat med lav tillit og høy gjeld. I finanskrisen ble alt dette forsterket.

Hvorfor det?

- Store velferdsstater og små lønnsforskjeller i kombinasjon gir samfunn som er mer knyttet sammen. Det er enklere å få til gode løsninger i land med større grad av sosial bevissthet og kollektive organisasjoner. Vi forstår hverandre lettere. Følelsen av "det kunne vært meg" er mer nærliggende i land med små forskjeller. I et land som Italia, hvor sør kan sammenliknes med forholdene i India, og nord er som Belgia, er følelsen av å ha felles interesser og jobbe for felles løsninger ikke like sterkt tilstede. Italia mangler gode institusjonelle rutiner, og landet har store forskjeller og de økonomiske forholdene for kollektive løsninger er svake.

Hva med Norge? Er det noe som truer den skandinaviske modellen i dag?

- Et avgjørende element i den skandinaviske modellen er koordinering gjennom sentrale lønnsoppgjør. I realiteten er det et kompromiss mellom sentrale forhandlinger og lønnsglidning. Men i dag ser vi at LOs medlemsandel går ned, og færre jobber i konkurranseutsatt sektor. "Hensyn til konkurransemarkedet" blir et mindre relevant argument. Det er en stor utfordring i tida fremover.

Du har også skrevet om produktivitetsveksten i offentlig sektor, eller mangel på sådan. Harmonerer dette med ditt budskap om at stor offentlig sektor er en god ting?

- Offentlig sektor fortoner seg som urimelig dyr, selv om det ikke nødvendigvis er sånn. Det er ikke mindre effektivt i denne sektoren, men tjenester utgjør så dominerende del i offentlig sektor, og her er det vanskeligere å få til produktivitetsvekst. Det er ikke like enkelt å mekanisere tjenestesektoren. Det er viktig at dette diskuteres, så folk skjønner grunnen til at det er sånn. Jeg mener også at det er grunn til å tenke seg nøye om politisk, om hvor mye av av tjenesteproduksjon som skal ligge i offentlig sektor.

Du sier at dette er problemstillinger som må diskuteres, men selv snakker du først og fremst til høytutdannede folk, enten på instituttet eller i din mangeårig spalte i Dagens Næringsliv?

- Vel jeg har også holdt foredrag i mange fagforeninger både i LO og YS--- og jeg har skrevet i Klassekampen. Men man vet aldri nøyaktig når man lærer noe, eller når man når noen med ny kunnskap. Her er jeg anarkist. Man kan ikke målrette hver aktivitet i seg sjøl, heller ikke formidling og læring. Ta for eksempel spalta i lørdagsutgaven av Dagens Næringsliv. Helgeavisen kommer hjem, den ligger på kjøkkenbordet, og opprørske tenåringsdøtre spør faren: "hva står det i den dumme avisa di?"

Og så leser hun?

- Så leser hun. Den klassiske oppfatningen om at DNs lesere kun er næringslivsledere stemmer ikke. Den leses av mange flere. Dessuten tror jeg at også Dagens Næringslivs klassiske lesere kan ha godt av å lese en artikkel om slummen i Kibera.

Veiledning for bidragsytere

1. Samfunnsøkonomen trykker artikler om aktuelle økonomifaglige emner, både av teoretisk og empirisk art. Temaet bør være av interesse for en bred leserkrets. Bidrag må ha en fremstillingsform som gjør innholdet tilgjengelig for økonomer uten spesialkompetanse på feltet.

2. Manuskripter deles inn i kategoriene artikler, aktuelle kommentarer, debattinnlegg og bokanmeldelser. Bidrag i førstnevnte kategori sendes til en ekstern fagkonsulent, i tillegg til vanlig redaksjonell behandling.

3. Manuskriptet sendes i elektronisk format i Word til Samfunnsøkonomenes Forening ved tidsskrift@samfunnsokonomene.no. Bidragene skal leveres med dobbel linjeavstand og 12 pkt skrift. Artikler bør ikke oversige 20 A4-sider, aktuelle kommentarer 12 sider, debattinnlegg og bokanmeldelser 6 sider.

4. Artikler og aktuelle kommentarer skal ha en ingress på maksmimalt 100 ord. Ingressen skal oppsummere artikkelens problemstilling og hovedkonklusjon.

5. Alle bidrag skal være ferdig korrekturlest.

6. Forfattere av artikler og aktuelle kommentarer må sende inn et elektronisk fotografi (portrett) med minimum oppløsning 300 dpi.

7. Matematiske formler bør brukes i minst mulig grad. Unngå store, detaljerte tabeller. Alle figurer og tabeller skal det henvises til i teksten med figur- og tabellnummer (ikke benytt formen «ovenfor» eller «under» o.l.).

8. Referansene skal følge Harvard Style of Referencing. Referansene i teksten skal være som følger ved henholdsvis en, to og flere forfattere: «...Meland (2010), Bårdsen og Nymoen (2011), Finstad m.fl. (2002)...». Referanser i parentes skrives som følger: «...(Meland, 2010; Finstad m.fl., 2002)...»

9. Referanselisten skal ha overskriften REFERANSER og ha følgende format:
   Melberg, H. O. (2010). Animal spirit: Fargerik tomhet? *Samfunnsøkonomen* 64(2), 4-10.
   Bårdsen, G. og R. Nymoen (2011). *Innføring i økonometri*. Fagbokforlaget, Bergen.
   Finstad, A., G. Haakonsen og K. Rypdal (2002). Utslipp til luft av dioksiner i Norge – Dokumentasjon av metode og resultater. Rapporter 2002/7, Statistisk sentralbyrå.

10. Omfanget av fotnoter bør minimeres. Det skal benyttes fotnoter og ikke sluttnoter.

ABONNEMENT

HUSK!

Abonnementet løper til det blir oppsagt, og faktureres per kalenderår.

www.samfunnsokonomene.no

Samfunnsøkonomene takker alle som har sendt inn sin e-post adresse!

Er du usikker på om vi har din e-postadresse?
Kontakt oss på: **post@samfunnsøkonomene.no**

Retur: Samfunnsøkonomenes Forening, PB. 1917 Vika, 0124 Oslo

B

NORGE P.P. PORTO BETALT

DISTRIBUERT AV POSTEN NORGE

posten